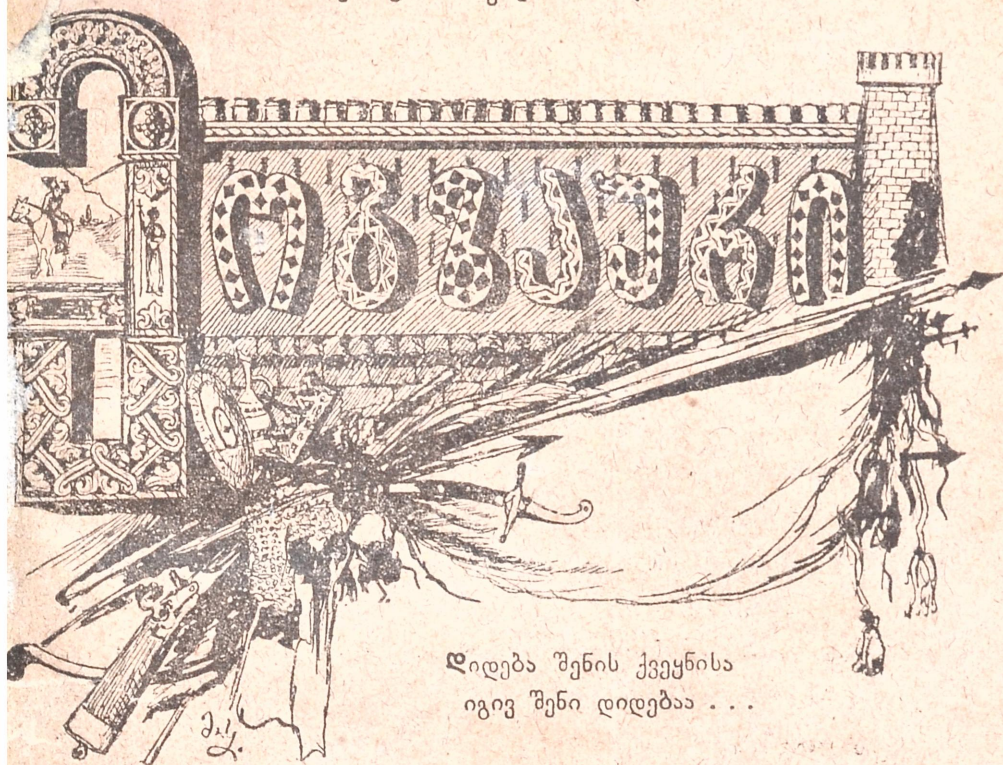

9 605
2-80

თვიური ჟურნალი

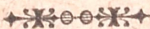

დიდება შენის ქვეყნისა
იგივე შენი დიდება . . .

წელიწადი პირველი.

№ V

მაისი 1901

თბილისი

სტამბა მ. შარაძისა და ამხანაგობისა, ნიკოლ. ქ., № 21

1901

შინაარსი № 5:

83.

1. სურათი მაღალ ყოვლად-უსამღვდელოესისა საქართველოს ექსარხოსის ფლაბიანესი . . . . . 395.
2. ნაწყვეტი დიდ-მოურავიანიდამ (ლექსი), გიგო ხეჩოაშვილისა . . . . . 397.
3. ქსნის მტკვრის-ციხე (სურათით) . . . . . 399.
4. სოფელი სარო და მისი ნაშთნი . . . . . 403.
5. ბუმბერაზნი ჩვენის მთებისა—მყინვარი, ორი სურათით თ. ფლავიანდიშვილისა . . . . . 407.
6. წმიდა მოღვაწე ნინო (შემდეგი), ვინმე მესხისა 417.
7. დავით აღმაშენებელი (ისტორია მისი ლექსად), მ. ლასურბისა . . . . . 427.
8. იანიჩარი, ისტორიული დრამა (მეორე მოქმედება), დ. ნახუცრიშვილისა . . . . . 451.
9. საქართველოს ექსარხოსები (დასასრული), ილ. ფერაძისა . . . . . 477.
10. სოლომონ ლეონიძე (შემდეგი), ი. მარუშიძისა 486.
11. გეოგრაფიული და ისტორიული აღწერა ჰერეთისა (შემდეგი), ინგილო ჯანაშვილისა . . . . . 496.
12. გურია, კ. გვარამაძისა (შემდეგი) . . . . . 503.
13. კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი და მისი გვარის ისტორია, ზ. ქ—ძისა . . . . . 507.
14. განცხადება.

მ ო ზ ა უ რ ი

ისტორიულ-ანტიკლოგიური და გეოგრაფიულ-ეტიმოლოგიული სურათებისა ჟურნალი, გამოვა ყოველისთვის პირველს რიცხვებში.

წლიური ფასა ჟურნალ „მოზაური“-სა გაგზავნით არის 5 მანეთი. ნახევარ წლით 3 მანეთი. შინც ხუთს მანეთს სრულად შემოიტანს, გაეგზავნება დიდი სურათი **კატარა კახისა.**

რადგანაც მეტად ბევრი გვთხოვენ ჟურნალის გზავნას უფასოდ ანუ ნასყიად ფასად, რედაქცია ამით აცხადებს, რომ ჟურნალი უფასოდ და ნაკლებ ფასად არავის გაეგზავნება, რადგანაც თვით ინტერესი ჟურნალისა მოითხოვს, რომ ჩვენ დასაწყისშივე გავუფრთხილდეთ მის გამოცემის თანხის უზრუნველად ყოფის საქმეს.

ხელის მოწერა მიიღება „წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების მალაზიაში, ი. იმედაშვილის წიგნის მალაზიაში და ოვით რედაქტორთან, დავითის ვიწრო ქუჩაზედ, № 20. აქვე შეიძლება ნახვა რედაქტორისა ყოველ დღე შუადღის შემდეგ 4 ს. 7 საათამდე. ადრესი: Тифлисъ, въ редакцію „МОЗЛАУРИ“. რედაქტორ-გამომცემელი ივანე ზ. რაოსტომაშვილი.

თბილისი

სტამბა მ. შარაძისა და ამხანაგობისა, ნიკოლოზის ქუჩა № 21.

1901

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 20 Апрѣля, 1901 года-

მაღალ-უოვლად-უსამღვდელოესი საქართველოს ექსარხისი ფლაგიანო
(იხ. სტატია „საქართველოს ექსარხოსები“).

დიდ მოურავიანილაჲ. *)

წიგნი თვითონ პატარაა, საგანია მისი გრძელი,
ამას მხოლოდ დარწმუნდება ბოლომდისინ წამკითხველი.

I

ჰირველ ღმერთია მაღალი საქები, სადიდებელი,
ძლიერი, უზენაესი, მომნიჭე, შემადლებელი,
მორკმული სრულის დიდებით, ჩვენ კაცთა მაცხოვრებელი,
გულთა მხილავი, უსწორო, გამგე, ყოველთა მცნებელი.

ძვეყანა სრული, შემკული, ყოვლის ფრით საესე, ვრცელია,
ზეგარდმო დიდი არსება მაღლიდამ დამხედველია,
იგი დაჰყურებს, განაგებს, ყველას გზის გამკვლეველია,
ნუ დამსვამს უნუგემოსა, შევებას იმისგან ველია...

მე უძალოს ამ საგანზე მან გონება აღმიხადოს,
ბრუნდე აზრი განმაშოროს, ქეშმარიტი გამიცხადოს,
და როს სიტყვა დამელიოს მომეხმაროს, დამიბადოს,
მემრე შრომამ მომავალი კმაყოფილი გამიხადოს.

მე კაცი ვარ უსწავლელი, არაშიგან განაცადი,
უბირისა ხალხისაგან დანარჩენი, დანაბადი,

*) ჩვენ მივიღეთ ფრცვლი შრომა „დიდ მოურავიანი“ ანუ „გიორგი სააკაძე“ ლექსად დაწერილი გიგო ხუჩუაშვილისაგან. მისი მთლად დაბეჭდვა „მოგზაურში“ ჩვენ არ შეგვიძლიან, მაგრამ მკითხველის გასაცნობად ჰოემის კიდელსთან მოგვყავს ეს ნაწივეტი. რედ.

ვიკისრე და ხელთ ავიღე მე კალამი განაცხადი, [ზადი*].
ვთხოვ მკითხველმან არ დამიგმოს, თუ რამ ჰპოვოს მასში

მსე წიგნი საკითხავი წყლულით სავსე, სხვის ნადვაწი,
დიდებულის საქართველოს ცუდის ჟამის დრო და ნაწი**),
ვპოვე, ლექსად გარდავიღე, კალმის წვერი ხშირად ვაწი,
გულ საფხანად მოვიშრომე, შემეწიე, ღმერთო, აწი!..

შეიძლება წამკითხველმან მიპასუხოს ამ საგანზე:
რომ თავს ვიდე შემკულება ცუდის ჟამის, დრო და ხანზე,
მაგრამ უკეთ დაინახვის თუ ავიდა კაცი ბანზე,
ავი კარგთან, კარგი აეთან, გამოჩნდება მეიდანზე.

შბელობის დრო და ჟამით ვცან ქართლისა ბედკრულება,
დიდებულის სააკაძის თავ-დადებით ერთგულება,
საქართველო დღეს ცოცხალი, მე იმისგან მეგულება,
და მისათვის თავს შევიღე მისი ლექსით შემკულება.

ბული ჩემი არ მასვენებს, არ ვიცი რას დაუტყვია,
მომავალი თავისს თავზე არავის არ შეუტყვია,
ვინ რა იცის ხვალის ბედი, დანაა თუ ცხელი ტყვია,
სხვის ხელისა შემყურალი, მონაა და პირუტყვია.

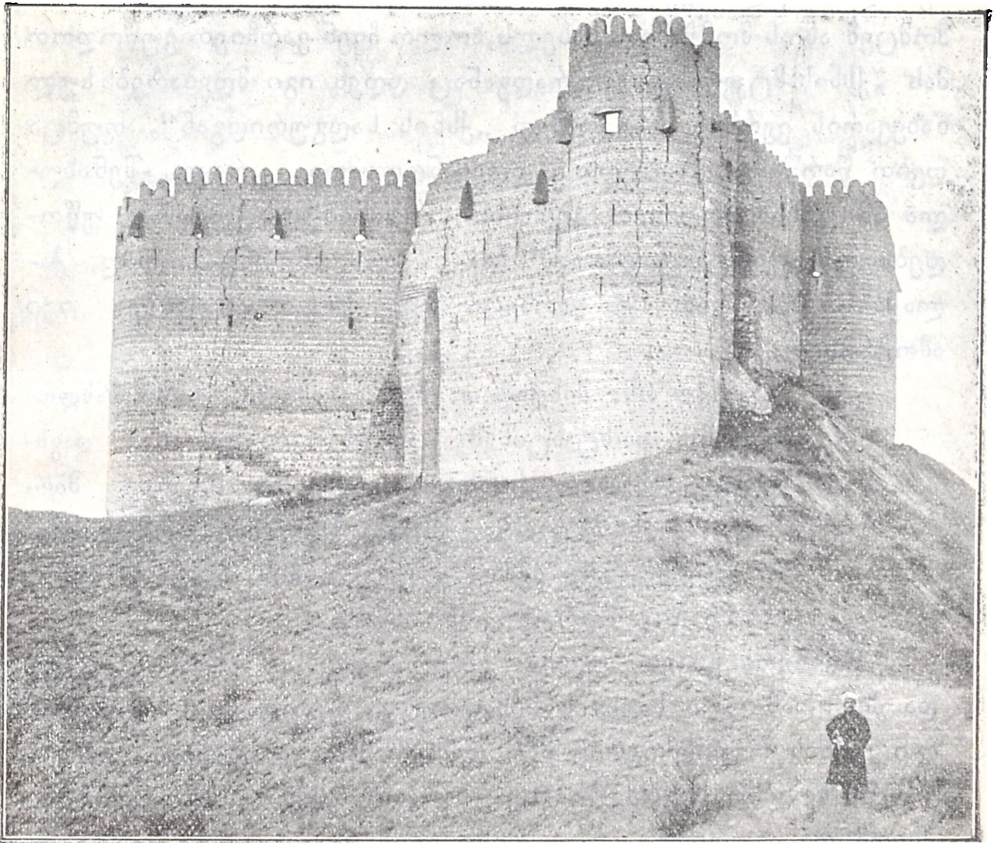
მსე არის ჩემი სიტყვა, არას ვამბობ ამის გარე,
მორწყულია წმიდა სისხლით საქართველოს მთელი არე,
ქვეყნად სხვას ის არ უნახავს, რაც მან განვლო დღენი მწარე,
ქრისტე ღმერთო, სხვა სასჯელი, ააშორე და აკმარე!..

ბიგო ხეჩაშვილი.

*) ზადი — ნაკლი; გუფსა ზადი — წყენა.

**) ნაწი — ღვრიტა, ყველის ღედა.

ქსნის-მტკვრის ციხე.

თბილისიდან ან ბათუმიდან რკინის გზით მიმავალი ქსნის სადგურს რომ მიუახლოვდებით, თქვენს ყურადღებას უნებლიეთ იზიდავს ერთი მეტად მშვენივრად ნაგები ციხე, მაღალს მთაზე ბუმბერაზად წამომდგარი. აი ამ ციხის სურათია აქ დასტამბული. მგონი არც ერთის ციხის სახელწოდებაზედ არ იყოს ისე გადარეული ცნობა, როგორც ამ ციხისაზე. ბატონიშვილი ვახუშტი უწოდებს მას „მტკვრის-ციხეს“ და ასეც არის იგი აღნიშნული ბროსესაგან გამოცემულ ფრანგულ რუკებში *). ახალ ხუთ-ვერსიან რუკებზე

*) ჩვენს ისტორია-გეოგრაფიაში „მტკვრის-ციხედ“ წოდებულა აგრეთვე ხუნანი, სადაც მდინარე ზრამი უერთდება მტკვარსა.

იგი აღნიშნულია „ვარ-ციხედ“, ხალხი უწოდებს მას სიკოცხლის მომცემ ასოს მომქამიას სახელს, ხოლო ჩვენ ვარჩიეთ ვუწოდოთ მას „ქსნის-მტკერის ციხე“, რადგანაც დღეს იგი მდებარებს სულ ნახევარის ვერსის მანძილზედ „ქსნის სადგურიდან“, თუმცა თვით წარწერა, რომელიც დღევანდლამდე კარგად შენახულა ამ ციხის ჩრდილო კედელში ჩატანებულ ქვაზედ, უწოდებს მას „კოსტანტილასათს“ (ე. ი. კოსტანტინე-პოლად, ქალაქად). აი თვით ეს წარსერა ისე, როგორც ქვაზეა იგი ამოქრილი:

„ქ: ღთს. შინდობათ. ჩვენ. მუხრანბატონმან სახლათ-
ხუცესმან. კოსტანტინემ. აღვაშენეთ. ციხე. ესე. დაკს-
დევით. სახელათ. კონსტანტილასათი. მტერთა მბრ-
ძალათ. განმანებედად. რათა. მკვიდრნი. მამუჯთანი.
არ წარტყევიდნენ იქმნენ. ქს. აქათ. ჩლ მექეს ულდ.:
(1746 წ., ქორიანიკონს 434).

წარწერა გაკეთებულია კვადრატულ არშინიან ქვაზედ და ძირილამ ორი საჩენის სიმაღლეზეა კედელში ჩატანებული ციხის ჩრდილოეთის მხრილამ. სიმაღლე ციხისა იქნება 6—7, ხოლო სიგრძე-სიგანე—ათ-ათი საჩენი. აშენებულია ქვითა და აგურითა, ერთი რიგი რომ ქვაა, მეორე რიგი აგურია. შიგნით, ციხის ირგვლივ მრავალი განყოფილებანია, როგორც ეტყობა საცხოვრებელი ოთახები ყოფილა, ბუხრებით, სარდაფებით და სხვა. შუაში კი პატარა ეზოა ბაღახით მოსილი, რომლიდამაც, ჩვენ რომ მივედით რამდენიმე მსუქანი კაკაბი ამოფრინდა.

ციხე ჯერაც კარგად არის შენახული და მხოლოდ დასავლეთის მხრის კედელი აქვს ჩამოქცეული, მაგრამ ესეც იმიტომ, რომ ნიაღვარს ჩამოურეცხია ამ მხრილამ მთის გვერდობი, ციხეს საძირკველი გამოსთხრია და კედელიც იმიტომ ჩამონგრეულა. შრიგო არ იქნებოდა, რომ ციხის ახლანდელს პატრონებს ეს სუსტი ადგილი ციხისა გაემაგრებინათ და მით სამუდამოდ დაეცვათ იგი დანგრევისაგან, თორემ ნიაღვარი

თავისას არ დაიშლის და დროს მიმავლობაში შეიძლება მთელი მთა და შენობაც ჩარეცხოს. ციხე აგებულია სარკინეთის მთის დასავლეთ კენწეროზე, საიდანაც მშქენიერად მოჩანს მტკვრისა და ძნის ხეობები ქალებითა და სოფლები: მუხრანი, ალაიანი, ძსოვრისი, ოკამი, სასხორი, ქვემო და ზემო ნიჩბისი, ნადირაანთ კარი, ძეგვი და სხვ.

ბატონიშვილი შახუშტი ამ ციხის შესახებ სწერს შემდეგსა:

„ციხის-ძირის სამხრით არს ციხე მტკვრისა, სარკინეთის მთასავე ზედა, რამელი აღაშენა 79 მეფის კონსტანტინეს ძემან ბაგრატ. ამ ციხის სამხრით, მტკვრამდე და ნახარსევამდე, არს მანდარი ნახარსევისა წაღებული: ადეს დაისხნენ თურქთა მასუფასა სპარსნი და მასწუვიდნა ალექსანდრე დიდმან, მისკამა ისახელა. არს უწყოლობით უნაყოფო, არამედ ზამთარ ბალახიანი, და იზრდებიან ცხაფართა და ჟოგთა სიმრავლე. ხალაქსანი მდინარე ერთვას მტკვარს ჩრდილოდამ, ციხეს ქვეით“ (გვ. 216).

მკვს გარეშეა, რომ შახუშტი აქ სწორედ ამ ძნის ციხეზედ ლაპარაკობს, მაგრამ იგი მის აშენებას მიაწერს ბატონიშვილს ბაგრატს, შვილს მეფე ქონსტანტინე III-ის, რომელიც მეფობდა 1469—1505 წლებში, წარწერა კი აღნიშნავს მის აღშენებას 1746 წლებში. უნდა ვიფიქროთ, რომ ქონსტანტინე მუხრან-ბატონმან იგი ხელ-მეორედ ააშენა და სახელიც თავისი უწოდებია. ჩვენს ისტორიაში ამ ციხეზედ მოიპოვება შემდეგი ცნობები:

„ქონსტანტინე მეფის სიკვდილის შემდეგ 1505 წელს, ქართლის ტახტზედ ავიდა შვილი მისი ღავით VIII. ქახეთში ამ დროს მეფობდა ალექსანდრე II; იგი მოჰკლა საკუთარმა შვილმა ბიორგიმ და თვით გამეფდა. ბიორგი დიდი ბოროტი კაცი იყო და ამიტომ ეწოდა სახელი ავ-ბიორგი. 1510 წლებში იგი უცებ შემოესია ქართლს და მიუხტა მე-

ფე ლავითს ატენში, მაგრამ ვერაფერი გააწყო და დაუწყო ქართლს აოხრება. მეფე ლავითი მშვიდობის მოყვარე კაცი იყო და ამიტომ ავ-ბიორგისთან შებმას არ აპირებდა, ძმათა სისხლი არ უნდა დაიღვაროსო. მისი ძმა ბაგრატი კი აქეზებდა მეფეს და ეუბნებოდა: „წაგვართვეს ძახეთი და ახლა ქართლის წართმევაც ჰსურთო; მომეც საუფლისწულოდ მუხრანი, არაგვისა და მსნის ხეობანი და მე აღუდგები მტრად ავ-ბიორგისო“. ლავითმა მისცა. მაშინ,—განაგრძობს ისტორია:—

„ბაგრატი მოვიდა მუხრანს ციხესა მტკვრისა, რომელ არს ციხის ძირის თავსა და დაღვა მუნ. ავ-გიორგი მიუხტა მას და ალყა შემოარტყა ციხეს. სამს თვეს ბრძოდა, მაგრამ ციხე ვერ აიღო, ბრძ-მორეულმა ავ-გიორგიმ გაუგზავნა ბაგრატს ერთი ლიტრა ღვინო და დაცინვით შეუთვალა: „ხარ ძე მეფისა და არს ჟამი მრავალი, რომელსა არა გისვამს, აწ ისმიე“. ბაგრატს ამ დროს ჰქონდა ციხეში ახალი ორკული; გაუგზავნა ავ-გიორგის და დაცინვითვე შეუთვალა: „სამი თვეა დგენარ ქსანსა ზედა და არ გიგემებია; მაირთვი და შეიტყე, რომ არ ძალ-გიძს ციხის აღება“. ავ-გიორგიმ მართლაც ჰსცნა სიმტკიცე ციხისა და მოშორდა ციხეს. ცოტა ხნის შემდეგ კვლავ შემოესია ქართლს და უწყო დარბევა. ბაგრატი ჩაუსაფრდა ძაღისის ხევში და როცა ავ-გიორგი განლაღებული უკან ბრუნდებოდა, თავს დაესხა, მოსრა მისი მხლებელნი, შეიპყრო იგი და შამწყვდია მტკვრის ციხეში, 1513 წელს, სადაც იგი მალე მოაშთვეს კიდეც“.

ბი რა ამბების მომსწრეა ქსნის მტკვრის-ციხე და ჩვენ კი აქამომდე ისიც არ ვიცით, რომელია იგი და ვისგან ან როდის არის აშენებული?

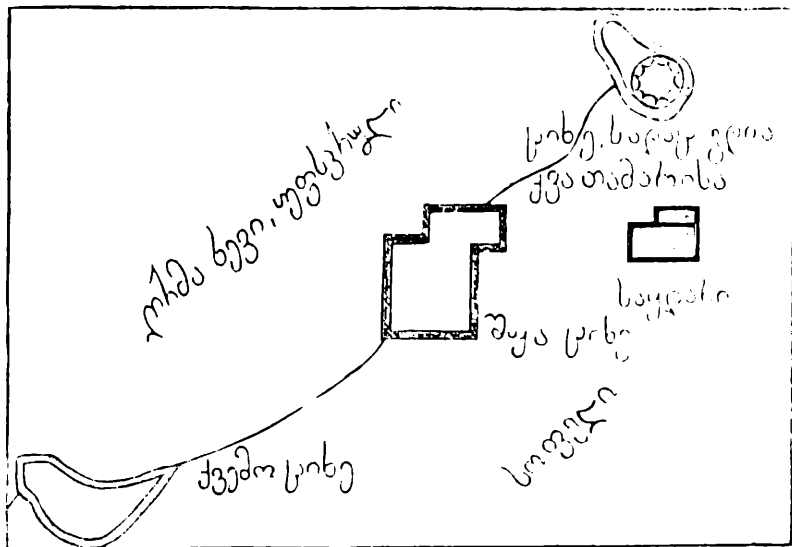

სოფელი სარო და მისი ნაშთი.

სოფელი სარო ძვეს ჯავახეთში, ახალ-ქალაქის მახრავში, 25—30 ვერსზე ქ. ახალ-ქალაქიდან, ჩრდილო-დასავლეთისკენ მისგან, ჯავახეთის ვაკე-გორის განაპირზედ, საილამაც, ვითარცა ხელის გულზედ, იხილვის მშვენიერი სანახები მტკვრის ამწვანებულ ხეობისა. საროს მცხოვრებნი სულ მართლ-მადიდებელი ქართველები არიან, ჰყავთ მღვდელი, აქვთ სასწავლებელი. სცხოვრობს აქ ერთი კომლი მაჰმადიანიც, ტომით ქართველი და გვარად ორბელიანი.

საროში აღსანიშნია რამდენიმე ნაშთი, სახელდობრ: სამი ციხე ძველის ასო-მთავრულის წარწერით ერთს მათგანზე და საყდარი სამის ტრაპეზით.

როგორც ვსთქვით, სოფელი სარო გაშენებულია ჯავახეთის ვაკე-გორის განაპირზე, საშინელის ნაპრალის და ღრმა ხევის პირად. აი, ზედ ამ ნაპრალის პირად აგებულია საეენიანის ლოდებით სამივე ციხე, შორი-ახლო ერთი-ერთმანეთისაგან, როგორც ცხადად სჩანს ამ სურათიდან:

პირველი ციხე წარმოადგენს გურგვალს, კოშკისებურს შენობას, რომლის შიგნიძი მთლად ჩაკირულია დულაბით. ზემო ნაწილი ციხისა მონგრეულია და ქვები მისი ყრია აქვე ახლო. აქვეა ერთი მოზრდილი ქვა, რომელზედაც დაცულია ძველი ასო-მთავრული წარწერა. მასში ჩვენ ამოვიკითხეთ შემდეგი სიტყვები:

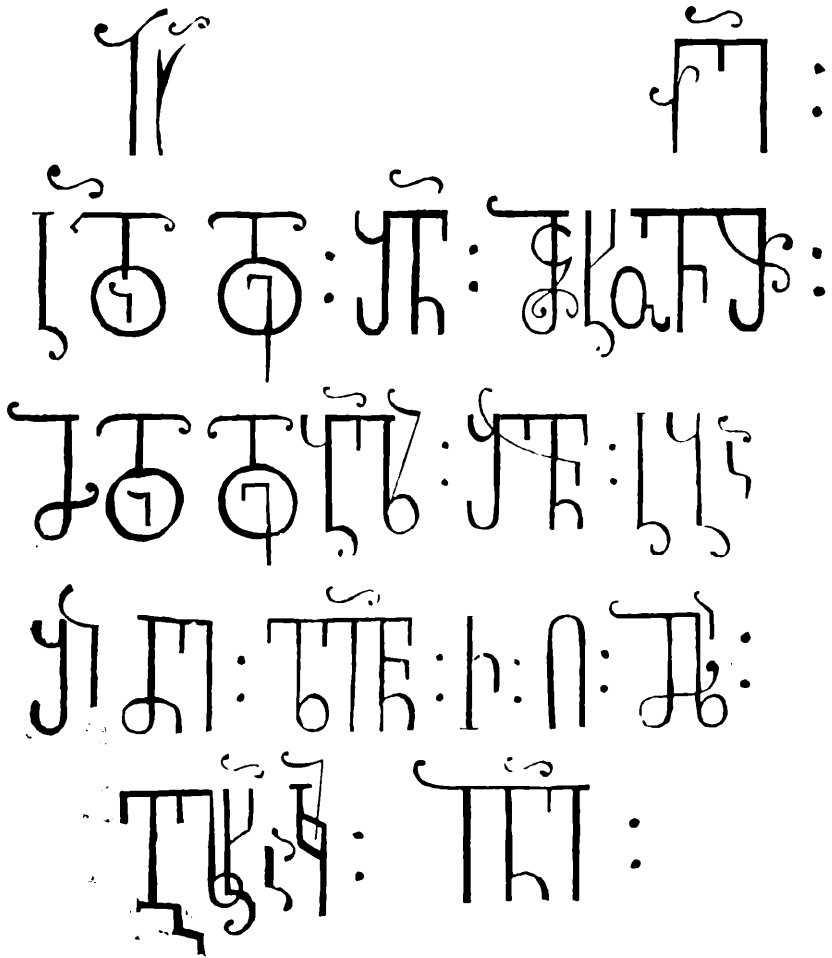
„ქრისტე, ადიდე თამარი, დაუძლეველი მეფეთა მეფე“...

ღანარჩენი აზრი-კი სისრულით ვერ გავიგეთ, თუმცა აღვილად იკითხვის აგრეთვე სიტყვები: „გამრეკელსა“ „ესე“ „ციხე“ და სხვა, მაგრამ წარწერის სრული აზრი-კი ვერ აღვადგინეთ. შინც წაიკითხოს, ვსთხოვთ დაგვავალოს და გვაცნობოს საყოველთაოდ გამოსაცხადებლად. აი თვით წარწერა ისე, როგორც იქ არის:

ԻՄԼԾԾԻ ՄՅԱ ԾԸ
 ԿԻՄԻ ԲՄՔՄԸ ԲՔԴ
 ԾԸՄՄԻ ԿԿՄ ԲԲԹ
 ՄՄԹԸ ԲՄ ՂԲՄԸ ՄՄԴ
 ԸՔԴ ՆԴԸ ՄԹԲՄԹ
 ԸԻՄԸ ԸՄԹԹ ՄԻ
 ՄՄՄ ՄՄՄ ԾԸ ԲՄԸՄԲՄԸ

ამჲციხეების აშენების შესახებ ხალხში დარჩენილია შემდეგი თქმულება:

„საროში ოდესღაც *) სცხოვრებდა სამი ძლიერი თავადი, ძმებიო, — ამბობს გარდმოცემა. თვითეულმა მათგანმა დაშენა თავისთვის ეს ციხეებიო, ხოლო საყდარი-კი ერთი დაშენესო, მაგრამ, რადგანაც ყოველს მათგანს საკუთარი მოძ-

ღვარი ჰყავდაო, ამიტომ საყდარშიაც სამი ტრაპეზი გააკეთებინესო, რათა ყოველს მათგანს ცალკე შეჰსძლებოდა ღვთის-

*) უნდა ვიფიქროთ თამარ მეფის დროს (1184—1212), რადგანაც ამ მეფეს მოიხსენიებს ამ ციხის ქვის წარწერა.

პირველი ციხე წარმოადგენს გურგვალს, კოშკისებურს შენობას, რომლის შიგნიანი მთლად ჩაკირულია დულაბით. ზემო ნაწილი ციხისა მონგრეულია და ქვები მისი ყრია აქვე ახლო. აქვეა ერთი მოზრდილი ქვა, რომელზედაც დაცულია ძველი ასო-მთავრული წარწერა. მასში ჩვენ ამოვიკითხეთ შემდეგი სიტყვები:

„ქრისტე, ადიდე თამარი, დაუძლეველი მეფეთა მეფე“...

ღანარჩენი აზრი-კი სისრულით ვერ გავიგეთ, თუმცა აღვიღად იკითხვის აგრეთვე სიტყვები: „გამრეკელსა“ „ესე“ „ციხე“ და სხვა, მაგრამ წარწერის სრული აზრი-კი ვერ აღვადგინეთ. შინც წაიკითხოს, ვსთხოვთ დაგვავალოს და გვაცნობოს საყოველთაოდ გამოსაცხადებლად. აი თვით წარწერა ისე, როგორც იქ არის:

𐌕𐌰𐌹𐌸𐌹𐌳𐌹𐌺 ოჲ ო ო
 𐌕𐌰𐌹𐌸𐌹𐌳𐌹𐌺 ოჲ ო
 𐌕𐌰𐌹𐌸𐌹𐌳𐌹𐌺 ოჲ ო
 𐌕𐌰𐌹𐌸𐌹𐌳𐌹𐌺 ოჲ ო
 𐌕𐌰𐌹𐌸𐌹𐌳𐌹𐌺 ოჲ ო
 𐌕𐌰𐌹𐌸𐌹𐌳𐌹𐌺 ოჲ ო
 𐌕𐌰𐌹𐌸𐌹𐌳𐌹𐌺 ოჲ ო

ამჴე ციხეების აშენების შესახებ ხალხში დარჩენილია შემდეგი თქმულება:

„საროში ოდესლაც *) სცხოვრებდა სამი ძლიერი თაფა-
დი, ძმებიო, — ამბობს გარდმოცემა. თვითეულმა მათგანმა ია-
შენა თავისთვის ეს ციხეებიო, ხოლო საყდარი-კი ერთი ია-
შენესო, მაგრამ, რადგანაც ყოველს მათგანს საკუთარი მოძ-

Ⴀ Ⴁ Ⴂ Ⴃ Ⴄ Ⴅ Ⴆ Ⴇ Ⴈ Ⴉ Ⴊ Ⴋ Ⴌ Ⴍ Ⴎ Ⴏ Ⴐ Ⴑ Ⴒ Ⴓ Ⴔ Ⴕ Ⴖ Ⴗ Ⴘ Ⴙ Ⴚ Ⴛ Ⴜ Ⴝ Ⴞ Ⴟ
 Ⴀ Ⴁ Ⴂ Ⴃ Ⴄ Ⴅ Ⴆ Ⴇ Ⴈ Ⴉ Ⴊ Ⴋ Ⴌ Ⴍ Ⴎ Ⴏ Ⴐ Ⴑ Ⴒ Ⴓ Ⴔ Ⴕ Ⴖ Ⴗ Ⴘ Ⴙ Ⴚ Ⴛ Ⴜ Ⴝ Ⴞ Ⴟ
 Ⴀ Ⴁ Ⴂ Ⴃ Ⴄ Ⴅ Ⴆ Ⴇ Ⴈ Ⴉ Ⴊ Ⴋ Ⴌ Ⴍ Ⴎ Ⴏ Ⴐ Ⴑ Ⴒ Ⴓ Ⴔ Ⴕ Ⴖ Ⴗ Ⴘ Ⴙ Ⴚ Ⴛ Ⴜ Ⴝ Ⴞ Ⴟ
 Ⴀ Ⴁ Ⴂ Ⴃ Ⴄ Ⴅ Ⴆ Ⴇ Ⴈ Ⴉ Ⴊ Ⴋ Ⴌ Ⴍ Ⴎ Ⴏ Ⴐ Ⴑ Ⴒ Ⴓ Ⴔ Ⴕ Ⴖ Ⴗ Ⴘ Ⴙ Ⴚ Ⴛ Ⴜ Ⴝ Ⴞ Ⴟ
 Ⴀ Ⴁ Ⴂ Ⴃ Ⴄ Ⴅ Ⴆ Ⴇ Ⴈ Ⴉ Ⴊ Ⴋ Ⴌ Ⴍ Ⴎ Ⴏ Ⴐ Ⴑ Ⴒ Ⴓ Ⴔ Ⴕ Ⴖ Ⴗ Ⴘ Ⴙ Ⴚ Ⴛ Ⴜ Ⴝ Ⴞ Ⴟ

ღვარი ჰყავდაო, ამიტომ საყდარშიაც სამი ტრაპეზი გააკეთე-
ბინესო, რათა ყოველს მათგანს ცალკე შეჰსძლებოდა ღვთის-

*) უნდა ვიფიქროთ თამარ მეუის დროს (1184—1212),
რადგანაც ამ მეფეს მოიხსენიებს ამ ციხის ქვის წარწერა.

მსახურებაო. ზამოდის, რომ საყდარიც შამარ მეფის დროს არის აშენებული. ამბობენ, წარწერაც ჰქონდა ამ საყდარსაო, მაგრამ დაიკარგა, როდესაც აქეთკენ მძლავრობდნენ მაჰმადიანნიო. ლღეს ამ საყდარში აღსანიშნია მაცხოვრის ერთი ძველი ხატი, იგი დახატულია კაკლის ფიცარზედ ფერადის წამლებით და სიგრძე აქვს 8 და სიგანე 6 ვერშოკი. სახის მარჯნივ და მარცხნივ ოქროს ფერის ასოებით აწერია სიტყვები: „იესო ქრისტე“! ხოლო ბოლოში ესა:

„ადიდე შენ, მაცხოვარო, მადიდებელი შენი აბაშიძე ლეონი, 1747, გლახაკი იოანე“.

ჩვენ ბეჯითად და ზედ მიწევნით გადმოვიღეთ ეს წარწერა და მოგვყავს აქ ისე, როგორც ნამდვილშია, რათა ჩვენთან ერთად მკითხველიც დასტკბეს ჩვენის წინაპრების უეკველ ხელოვნებით (იხ. წარწერა მე-405 გვ.).

შინ არის აქ მოხსენებული ლეონ აბაშიძე, ჩვენ არ ვიცით, მაგრამ საჭიროდ ვსთვლით დავურთოთ, რომ საროდამ 7—8 ვერსის მანძილზედ ძვეს სოფელი შოკი, სადაც ღღესაც სცხოვრობენ ბეგნი აბაშიძენი, რჯულით მაჰმადიანნი, მაგრამ ქართულად ჯერაც მშვენივრად მოლაპარაკენი. ზგონებთ, რომ ამ ხატის პატრონი, ლეონ აბაშიძე, ამათგანი უნდა იყოს და 1747 წლებში ყველანი თუ არა, ზოგნი მაინცა, ჯერაც ქრისტეს მალიარებელნი ყოფილან.

ბუმბერაზნი ჩვენის მთებისა, მყინვარი.

სადაც დიდებულს მთასა მყინვარსა
ორბნი, არწივნი ვერ შეჰხებიან,
სად წვიმა-თოვლნი, ყინულად ქმნილნი
მზისგან აროდეს არა ჰდნებიან,
სად უდაბურსა მას მყუდროებას
კაცთ ჟრიამული ვერ შეჰსწვდენია,
სად მეუფება ქექა-ქუხილსა,
ყინულს და ქართა მხოლოდ ჰშთენია, —
უწინდელს დროში ღვთისა მოსავეთა
გამოუქვაბავთ მუნ მონასტერი...

(„განდევილი“ ილ. ჭავჭავაძისა).

ასე ასურათებს მგოსანი ჩვენის მთების ერთს ბუმბერაზ-
თაგანს — ყაზბეგს ანუ, როგორც ჩვენი ხალხი და მგოსანი
უწოდებს — მეინგაძს.

ღიახ, საუკუნო სიცივისა და ყინულისა, შავის სიკვდი-
ლისა და დაღუპვის საფანეა თხემნი მყინვარისა, მაგრამ ცნო-
ბის-მოყვარეობით აღსავეს ადამიანმა როდი იცის დაბრკო-
ლება და საზღვარი! მს არის მიზეზი, რომ მრისხანე მყინვა-
რიც ვერ წინააღუდგა ადამიანის გაბედულობას, მან ფეხი
შესდგა მისს თხემზედა და მეღრღურად ამართა მასზედა ალა-
მი (ბაირალი) გამარჯვებისა...

აი ერთ ასეთ გამარჯვებაზე გვსურს მოვუთხროთ დღეს
„მოგზაური“-ს მკითხველებს. მაგრამ ვიდრე მყინვარზე ასე-
ლის ამბავს მოვუთხრობდეთ მკითხველს, საჭიროდ მიგვაჩნია
ორიოდე სიტყვით მაინც გავაცნოთ მას ვითარება და ადგილ-
მდებარეობა ამ მთისა.

მეინვარდი (ეზბუგვი).

თავ-და-პირველად მყინვარი სასძარბო ყოფილა, ე. ი. ცეცხლ-მქშინავი მთა; მაშინ იგი გრგვინავდა, ირყეოდა და სიკვდილსა და ზარს ჰფენდა გარშემო. მყინვარი მაშინ დღევანდელი თვალ-აუწვდენი მყინვარი როდი იყო: თავ-და-პირველად იგი ჩვეულებრივი სიმაღლის მთა იყო, მაგრამ ცეცხლმა და გამხვალმა დედა-მიწამ ის თან-და-თან ისე მალლა ასწიეს, რომ სხვა მთები მასთან სულ უმცროს ძმებად დარჩნენ. მაგრამ მოგეხსენებათ, რომ ამ ქვეყნად ყველაფერს დასასრული აქვს და ჩვენს მყინვარს-სანძარსაც დასასრული დაუდგა: დროს მიმავლობაში ცეცხლი განელდა და მყინვარი გაყინულ მთად შერჩა ცის სივრცეს!

ქაზბეგის სანძარის გული უწინდელს დროში.

ქაზბეგი ამართულია ქავეკასიის ქედის თითქმის შუა წელზედ, ღუშეთისა და ქავეკავის მაზრების სასღვარზედ,

სადაც მის ახლო (11 ვერსზე) გაივლის საქართველოს სამხედრო გზა და გამართულია სადგური შაზბეგი, საიდანაც მშენებრივად მოსჩანს იგი, რასაკვირველია, თუ კარგი დარია.

სიმაღლე მისი უდრის 16,516 მწყრთასა ზღვის მაღლა ($4\frac{3}{4}$ ვერსს). თუმცა მყინვარი სიმაღლით მთელს ხუთს მთაზედ ნაკლებია ძავკასიის მთებში (ნალბუზი, ღიხ-ტაუ, ძოშ-ტან-ტაუ, შხარი და ჯანლის-მთა), ნალბუზს შემდეგ იგი მაინც ყველაზე ცნობილი მთაა ძავკასიაში. ძართველები უწოდებენ მას მყინვარს (ყინულოვანს), ოსები— შრუს-ხოხს (თეთრ მთას), ხოლო ყაზბეგა დაარქვეს მას რუსებმა მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში სოფელ სტეფან-წმინდაში მცხოვრებ საქართველოს მოურავების შაზბეგების გამო. მის სიგრცეში შაზბეგი იყოფა ორ წვერად (თხემად): აღმოსავლეთ და დასავლეთ თხემებად და აღმოსავლეთის თხემი თითქმის 100 საყენით მაღალია დასავლეთისაზე და უფრო ციცაბოცა. შაზბეგი სდულიად მოკლებულია ტყეებს, რადგანაც ძირი მისი ძევს 5700 მწყრთაზედ, სადაც თითქმის აღარ იზრდება ხე; აქედამ იწყობა ჯერ ბუჩქები და მთის ბალახი, ვიდრე 10,807 მწყრთამდის, ხოლო მას შემდეგ-კი შაზბეგი დაფარულია საუკუნო თოვლით, რომელიც ჰკვებავეს მის 8 ყინვარს (ледникъ). შაზბეგის ყინვართ შორის აღსანიშნია: ანახატა, სიგრძით $5\frac{1}{2}$ ვერსი, ორ-წვერად— $7\frac{1}{2}$ ვერსი (აღმოსავლეთის მხრიდამ), დეგდოტა—6 ვერსი (ჩრდილო მხრიდამ), საიდანაც ბევრჯელ ჩამოწოლილა საშინელი ზვავი თოვლისა საქართველოს სამხედრო გზაზედ და სხვ.

როგორც ჩვენის მგონის სიტყვებიდანაც სჩანს, შაზბეგზე ოდესმე მონასტერიც ყოფილა, მაშასადამე, აქ ბერებს უცხოვრიათ, მაგრამ თითონ მის თხემზე ასვლა-კი ცრუ-მორწმუნე ხალხს დღესაც შეუძლებელად მიაჩნია, თუმცა უკვე ბევრი მოგზაური ასულა ამ მთაზედ.

შაზბეგზე ასვლა პირველად სცადეს პარროტმა და მნგელგარდტმა 1811 წელს, მაგრამ ავდრის გამო მათ მიაღ-

წიეს მხოლოდ 13,863 მწყრთამდის; 1829 წელს—მეიერი ავიდა 14,840 მწყრთამდის, 1868 წელს, 13 ივლისს პირველად მიიღწიეს მის თხემებს ლონდონის ალპიურის კლუბის წევრებმა: შრეშვილდმა, მურმა და ტეკკერმა და 29 ივლისს 1889 წელს შაზბეგზე ავიდა რუსის მსწავლული ა. პასტუხოვი.

მოგვეყავს უკანასკნელის მოგზაურობა შაზბეგზე თამარ შალავანდიშვილის თარგმანიდამ, რომელიც მივიღეთ ჩვენ მისგან „მოგზაურში“ დასაბეჭდად.—

26-ს ივლისს 1889 წელს, დაუღალავემა მოგზაურმა ა. პასტუხოვმა განიძრახა შაზბეგზედ ასვლა და შეასრულა კიდევ ეს თავისი განძრახვა. აი როგორ მოგვეითხრობს იგი თავის ამ მოგზაურობას:

„მე განვიძრახე შაზბეგზედ ასვლა, — მოგვეითხრობს პასტუხოვი, — მის უდიდეს ყინვარიდგან (ледникъ), რომელიც ჩამოწოლილია მთის დასავლეთის გვერდობზე. თან მყვანდა ორი ყაზახი, ლაკინი და პოტაპოვი, და ერთი ოსი — ტარახოვი. 27-ს ივლისს, შუადღის სამს საათზედ, შევიბით ფეხებზე ოთხ-კაპიანი წრიაპები, ავიღეთ ფოლად-წვერებიანი ჯოხები და გავუდექით გზას. ღარი მშვენიერი იდგა, ცა მოწმენდილი იყო. შინული ძალაზედ დნებოდა. გზა-გზა მრავლად გვხვდებოდა ღრმა ნაპრალები; ზოგ მათგანზე ვხტებოდით, განივრებს კი ვერიდებოდით, გზას ვუქცევდით. მალე შევგხვდა თოვლის ზვაი და ზედ ავედით. აქედამ გადავედით კლდეებზედ და განვაგრძეთ გზა. სადამოს ექვს საათზე მოვიყარეთ თავი ერთის კლდის ძირში და გადავწყვიტეთ აქ ღამის თევა. შერც კი მოვასწართ დალაგება, რომ ქვემო ხეობიდან დაჰბერა ნიავეა და მთელი ტალღებით ზედ მოგვაყარა ნოტიო, ნისლი და ბურუსი. მრთს წამში ყოველი

დაბნელდა, თვალიდამ დაეკარგეთ მშვენიერი სანახები თოვლიან მთებისა და მხოლოდ ერთმანეთის დაღვრემილ პირის სახეს-ლა ვხედავდით. ღლამებას აღარ მოვუცადეთ და მივწექით დასაძინებლად. ღილა ყინვიანი იყო და ქვეები დასთვილა.

ღილით განვაგრძეთ გზა. ბავიარეთ რამდენიმე მანძილი და წავაწყდით შესაზარს ფრიალო კლდეს ყინულისას. რადგანაც სხვა გზა არ იყო, ჩვენ ამოვქერით მასზედ 200 საფეხური (კიბე) და ისე ავედით მასზედ. ბავიარეთ კიდევ ცოტაოდენი მანძილი და შეგვხვდა ახალი კლდე ყინულისა, რომელზედაც აგრეთვე ამოვქერით 116 საფეხური და ისე გადავედით მასზედ. ამის შემდეგ გზა კლდეებზე მიდიოდა. ღილის ათი საათია. ღვენაყრდით და ხელ-ახლად გავუდექით გზას. ასი საჟენი რომ გავიარეთ, პოტაპოვს გული აერია, თავ-ბრუ დაესხა და უარი სთქვა გზის გაგრძელებაზე. იგი დავსტოვეთ აქ და განვაგრძეთ გზა სამმა. 12 საათზედ გავედით ვრცელს თოვლიანს მინდორზედ, სივრცით 6 კვადრატულ ვერსამდის. შახახი ლაკინი მის დანახვაზედ ისეთს აღტაცებაში მოვიდა, რომ უნებლიეთ წამოიძახა: რა კარგი იქნებოდა, რომ აქ სოფელი გააშენონ და მარხილებით ვისრილოთო!

ბამხვალი თოვლი წარმოადგენდა ფხვიერს ნამქერს და ჩვენ მუხლებამდის ვიფლებოდით შიგ. ამიტომ წინ-სვლა ძალიან გვიძნელდებოდა. მოგვწყურდა წყალი, მაგრამ ის არსად იყო. ღვიწყეთ ყინულის წოწვნა, მაგრამ ის წყურვილს ვერ გვიკლავდა. ჩვენდა სასიხარულოდ შორი-ახლო მალე მომესმა ჩხრიალი წყლისა; მე თამამად გავემართე, საი-დამაც ჩხრიალი მესმოდა, მაგრამ ამ დროს უცბად სადღაც ჩავვარდი: მივიხედ-მოვიხედე და ვხედავ უძირო ორმოს, თხელის ყინულით და თოვლით წათარებულს! მე თურმე ვერ შევნიშნე ეს და იმიტომ ჩავვარდი ორმოში. ჩემი იღბალი, რომ აღგილი, სადაც მე ჩავვარდი, ღრმა არ იყო, თორემ

ორიოდე ნაბიჯით რომ წინ გადავარდნილიყავ, ჩემს ძვლებსაც ველარ იპოვნიდნენ! წყურვილმა მალე ისევ წყალი მომაგონა და მე კვლავ იქითკენ გავუდექი, საიღამაც წყაროს ჩხრიალი მესმოდა. მივედი ჩხრიალის ადგილს, მაგრამ მწარედ მოვსტყუვდი: ქარი აგორებდა წვრილ ხორხოშელას თოვლიანს ველზედ, ახლიდა ერთმანერთს და ხმაურობაც თურმე იმის.ან იყო. წყურვილის მოსაკლავად ჩვენ ისევ ყინულს მივმართეთ და ისე განვაგრძეთ გზა.

ნახევარი საათის შემდეგ ახლა თვითონ მე ვიგრძენ გულის რევა, რომელსაც მალე მეორე უბედურებაც დაერთო: სამხრეთიდან წამოვიდა ნისლი; ის ხან გამოჩნდებოდა მთის ზურგს იქიდან, ხან ისევ მიეფარებოდა მას, თითქოს იკრებდა ღონესა, რომ ერთბაშათ გადმოხეთქოს მთა. აი, მართლაც, შეირყა, მაღლა ავიდა და თოვლის მრისხანე ზვავივით ზედგაეკრა ჩვენ წინ მდებარე თოვლიანს ველსა. ნისლი ისეთი სქელი იყო, რომ ათ ნაბიჯზედაც ველარაფერს ვხედავდით და ისეთი ცივი, რომ ტანისამოსზე სრთვილამდა; რადგანაც გულის რევა არ მიდგებოდა, $3\frac{1}{2}$ საათზე დავიწყეთ მოხერხებულის ადგილის ძებნა, რომ ღამე აქ გაგვეთია, შეგვესვენა და მეორე დილით ისე განგვეგრძო გზა. შიპოვნეთ ერთი ბოხჩა უთოვლო ალაგი და გადავწყვიტეთ აქ დარჩენა. ცოტა რომ მოვისვენეთ, გავგზავნე ყაზახი ლაპკინი ქვევით დარჩომილ პოტაპოვთან მოსაკითხად და მასთან დარჩენილის ბარგის ამოსატანად. ღაუბერა ცივმა ქარმა. მოვაგორეთ დიდრონი ქვეები და კარგად მოვაყორეთ ღამის გასათევი ის ერთი ბოხჩა ადგილი იმ მხრიდამ, საიღამაც ქარი უბერავდა. ღაბრუნდა ლაპკინი და სთქვა, რომ პოტაპოვს ამოსვლა არ შეუძლიან, რადგანაც გული ერევა და თავბრუ ესხმისო. საღამო ხანზე დავწექით და რადგან ძალიან დაღალულები ვიყავით, მალე ჩავგვიძინა, მაგრამ სულ მცირე ხნით.

ღამემ საშინელი სიცივე მოიტანა. ამან გამომაღვიძა და თვალები გავახილე. ვხედავ, რომ იმ საშინელი ნისლიდამ,

რომელიც ზემოთ ავწერე, მხოლოდ აქა-იქ-ლა მოჩანდნენ მისი ნაფლეთები და მუქი, შავი ცა მოქედლილიყო ვარსკვლავებით. შაზბეგის წვერს იქილამ წყნარად ამოდრიოდა მთვარე და თავისი ნაზი შუქით თავს ევლებოდა მის თოვლიანს თხემსა. აუწერელი ღუმილი იდგა ირგვლივ; ხანდახან თუ გაიგონებდით ყრუ ქახანს ყინულისას და მის ხმოვან გამოძახილს სადმე შორს ხევში, თორემ სხვაფრივ აქ სულ მცირე ნიშან-წყალსაც რისამე სიცოცხლისას ვერ ვხედავდი მე. რადგანაც ძალიან შეგვცივდა, ყველანი ავდექით და დავიწყეთ აქეთ-იქით სირბილი და როცა პატარა შევთბით, ისევ დავწექით. ასე რამდენჯერმე გავიმეორეთ. გათენდა. შინვამ უმატა, ასე რომ სიცივემ 10-⁰-ს მიაღწია. ჩვენი ტანისამოსი სულ მთლად დაირთვილა და თვით ჩვენც სრულიად გავფიჩხდით სიცივისაგან. ზანვარძეთ გზა. მივადექით თვალ-აუწვდენელ ციცაბ კლდეს. ღავიწყეთ საფეხურების ამოთლა, როგორც უწინ. მე საშინლად მომწყურდა წყალი, ლაპკინს თავბრუ დაესხა და ტარახოვს კიდევ სისხლი წასქდა ცხვირიდგან, რომელიც ძლივს შევსწყვიტეთ თოვლით... ციცაბზედ ასვლა ძალიან გვიძნელდებოდა და თან ყაზახიც უარესად ხდებოდა: ის ძალზედ კანკალებდა და კბილებს აკაწკაწებდა. ბოლოს გაჩერდა და გამომიცხადა, რომ წინ-სვლა აღარ შემიძლიანო, თვალთ-მიბნელდება და მუხლებიც მეკეცებაო. შუბრძანე უკან დაბრუნებულიყო. შაზახი სირბილით წავიდა... ღავრჩით ორნი. 12¹/₂ საათზედ ციცაბო კლდეს, როგორც იყო, ავედით და გავჩერდით ერთ მომცრო ვაკე მოედანზე დასასვენებლად. მის კვლავ აეშალა ცხვირიდამ სისხლის დენა, რომელიც კვლავ ძლივს შევსწყვიტე... ცა სრულიად მოწმენდილი იყო და გარეშემო სრული სიჩუმე სუფევდა, თითქოს თავის-თავად და არა იმიტომ, რომ არაფერი ხმა არსაილამ არ ისმოდა. ცხოვრების ერთი ბეწო ნიშან-წყალიც არ იყო აქ და მთელი დედა-მიწა, სადამდინაც-კი თვალი მიმიწვდებოდა, ამომწყდარს წააგავდა...

ამ ფიქრში ვიყავ გართული, რომ უეცრად დავინახე პებელა, ლამაზი, კრელი. მე მეგონა თვალიმატყუებს-მეთქი, მაგრამ არა: ის ხან მალლა ავიდოდა და ხან დაბლა დაეიდოდა, თითქოს თამაშობდა ჰაერში. ჩვენ თვალს ვადევნებდით მას, მანამ არ მიიმალა. ხუთი წამის შემდეგ იმავე რიგად გაფრინდა მეორე და მესამეც.

ორის ნახევარზედ მივედით შაზბეგის აღმოსავლეთის წვერის ძირში. აქ ოსმაც განაცხადა უარი მთაზე ასვლაზე, რადგანაც ყოვლად შეუძლებელად მიაჩნდა ამ კედელზედ ასვლა. მეც ვურჩიე დარჩენილიყო და მოეცადა აქ ჩემ დაბრუნებადის. ღვიწყე მარტომ საფეხურების ამოკრა და ზედ ასვლა. მაგრამ ჯერ ათი საფეხურიც არ ამომეთალა, რომ ოსიც მომყვა. ბზა მიდიოდა ხან გაყინულ თოვლზედ, ხან კლდეებზედ, ხან წმიდა სპეტაკ ყინულზედ და, ბოლოს, როგორც იყო, სრული ოთხი საათი იყო, რომ ავედით შაზბეგის უმაღლეს წვერზედ! ეს იყო 29 ივლისს...

სრულიად დაკმაყოფილებული იმ დიდ-მშვენიერის სურათის ხილვით, რომელიც ერთბაშათ ირგვლივ გარდაიშალა ჩემს წინ,—მე შევუდექი ალაშის (ბაირალის) შემზადებას. ჩემს ალაშს შეადგენდა: გრძელი, ორ საყენ ნახევრიანი ლატანი, რომელიც განგებ ამისათვის ამოვიტანე ამ სიმაღლეზე და წითელი ყუმაში, სიგრძით 4 და სიგანით 3 არშინი. ღვედვით ალაში და 4¹/₂, საათზე იმავე გზით შევუდექით ჩამოსვლას. რადგანაც ფრიალო ადგილებზე კიბე უკვე ამოკრილი იყო, ამიტომ ძირს მეტად ჩქარა ჩამოვდიოდით, სიხარული-საგან ზოგან თითქმის გორვით მოვდიოდით, ასე რომ სული გვიგუბდებოდა. 7¹/₂, საათი იყო, რომ ჩამოვედით ჩვენს უკანასკნელს ბინაზედ, სადაც დავტოვეთ ლაპკინი და ერთხელ კიდევ შევხედე შაზბეგს, რომელსაც მშვენიერად ანათებდა ჩაწურული მზის სხივები. იქვე ფრიალებდა ჩემი წითელი ალაშიც. მომაგონდა ლერმონტოვის ლექსი „შაზბეგს“:

თეთრი დოლბანდი დასაბამიდგან
შენს შექმუხენილს შუბლს გარს შემოეკვრის
და კაცის დრტვინვა ამპარტავენული
შენს ამაყს ძილსა ვერ შეაშფოთვის“.

ჩვენ-კი მას არა თუ ძილი შევეუშფოთეთ, დოლბანდიც-
კი დაეუმშვენეთ წითელის ჯილით...

ჩამოვედით პოტაპენკოსთან. მზე ჩაესვენა, დაბინდდა
და საჭირო იყო გვეზრუნა ლამის თევაზე. ღვიხადეთ დამძ-
რალი ფეხ-საცმელი და ესე ფეხ-მოკეცილებმა გავატარეთ
მთელი ღამე. თუმცა ისე აღარ ციოდა, მაგრამ მაინც რა
გავგათბობდა! ღილისთვის ფეხ-საცმელი უარესად დაყინული-
ყო და ძლივს-ლა ჩავიცვით ფეხზე. ნისლისა და ნო-
ტიოსაგან კლდეები სულ მოყინულიყო და ჩვენ ყოველ-ნა-
ბიჯზე ფეხი გვისხლტებოდა და ვიქცეოდით. 11¹/₂ მოვალ-
წიეთ ყინვართან, საიდამაც დავიწყეთ პირველად ასვლა შაზ-
ბეგზედ და დაებრუნდით სოფელ სანიბში, რომელიც რამდენ-
იმე საათის წინათ საშინლად აეკლო ნიაღვარს—ყანები წა-
ელეკა და რამდენიმე წისქვილი და მიწური წაელო. სოფლის
მოედანზედ შევხვდი ოსთა ბრბოს. ერთმა მათგანმა მიმითითა
აოხრების სურათზე და მითხრა: ეს სულ შენი ბრალია, შაზ-
ბეგზე შენ ახვედი, ღმერთმა-კი ჩვენ გადაგვახდევინაო. მტ-
ყობოდა, რომ მთელი ბრბო ეთანხმებოდა მოსაუბრეს. მე
არ შევეცადე დამერღვია მათი აზრი, რადგანაც დარწმუნე-
ბული ვიყავი, რომ ასეთი ცდა ტყუილად ჩამივლიდა და
ისევ შემდეგი სიტყვებით ვარჩიე მათთვის ნუგეშინის ცემა:
თავის დღეში არ ავიდოდი შაზბეგზედ, თუ ჩემს მასზედ ასვ-
ლას ასეთი სამწუხარო შედეგი მოჰყვებოდა მეთქი. ჩამოვე-
დით ქავკავში. ბავიხედე დურბინდით და ჩემი აღამი წინან-
დებურად ფრიალებდა შაზბეგის წვერზე...

თამარ შალავანდიშვილისა.

წმიდა მოღვაწე ნინო *)

წმ. ნინო, შირიან მეფე და ნანა დედოფალი.

ლეღა. ეშმაკები უსხედან ხელ-ფეხში. ისინი აძლევენ უძლეველ ძალ-ღონესა. შერწმუნეთ, კარგი ვაჟ-კაცი ვერ დაუქერს მკლავსა და ვერც არავინ გაუმკლავდება ვერც ერთს საძალო საქმეში, სწორედ ქვა და ლოდია მიუკარებელი! მასთან მაგის ხასიათის სიწამხდრეს კი ნულარ იტყვით: საშინელი ამპარტავანია, ამაყი, ენიიანი, ურწმუნო, უნდობი, წადი-მოდის ქკუისა, უწყალო, გამცემ-გამყიდი კაცისა, მოღალატე, ქვებუდანი, ბილწი, ავხორცი და დასახრჩობი!

---

*) იხილეთ „მოგზაური“ № 3, გვ. 238.

ნანა. შველა რისხვა-ურჯულობა მაგის თავზედ ყოფილა შეკრებილი და იმიტომ მაგის მიხედვით გაირყვნა მთელი საქართველო და ველარაფრით შეკავებულან ავ-კაცი და მტაცავ-მგლეჯველნი!

ჯედა. ზოგიც ეხლა ნახეთ, ქრისტიანების საწინააღმდეგოდ თუ რეები ჰქმნას? მთელი მოგვ-ქურმობა მოწვეული ჰყავს მოსალაპარაკებლად, მათთან გრძნეულები, მკითხავნი, თვალთ-მაქცი, ულუკნი და სხვაც მისთანანი!

ნანა. ღმერთი მოწყალეა, მაგათ ბევრს აღარაფერს დააცლის; ეშმაკის ქალამანი გაცვეთილია: შენ გული დაიმშვიდე, დაწყნარდი, ყოვლიფერს ეშველება...

ახაიასი რომ წავიდა, მეფე და ვეზირი მარტო დარჩნენ და ორნივე სამეფო სასახლეში წავიდნენ თავ-შესაქცევად საუბრით.

გეზარი. ამ ურიებს, საკვირველია, რომ კაცი წინ ვერ მოუვა. შოველიფერში გამოქანჩულნი არიან. მუდამ მზა აქვთ სიტყვაც, პასუხიც, რაც იყოს არაფერს არ დაერიდებიან, ყოვლიფერს გზა-კვალს უპოვნიან და გაიტანენ თავში თავიანთ ნებისად. მეტად გონებო ხსნილნი არიან და დახელოვნებულნი საუბარში. წიგნებიც აქვთ შედგენილი ბრძნულად მეცნიერი კაცებისაგან. სულ იმათ კითხულობენ და მისთვის ასე ამაცობენ ყველგან ყველასთან!

მეფე. ურიები რაც არიან, ეგ დიდი ხანია ვიცი. წინ თუ უკან სვლა მაკათი სულ ერთია, ვისმეს არც ავნებენ და არცა რას ასარგებლებენ, შენ სხვა საქმე მითხარ. ახლა საფიქრებელია ჩვენთვის უფრო ქრისტიანების საქმე. მთელ ქვეყანაზედ მოეფინნენ, მოედნენ. ღლითგან დღე ვრცელდებიან მეროპაში, პონტში, ანატოლიაში, სომხეთში. აგერ ჩვენკენაც გადმოვარდა მათი ცეცხლის ნაპერწკალი, რომ დიდიტ წვრილამდის შეაშფოთა მოგვ-

ქურუმობა, ყველას ძილი-მოსვენება გაუწყვიტა. მეთის-მეტი მწუხარების ნალღლისაგან, არ იციან თუ რა ჰქმნან! ძერბები ხომ შეგვიმუსრა, ლოცვით შეგვიფქვა, ახლა ლამის საკერპოს მთელი სერ-ტყენი, გორა-ბორცენი გარდგვიწვას და მთელი საქართველო ქალაქ-დაბა-ლოფლებით გარდგვიბუგოს და გაგვინადგუროს სრულიად! ცეცხლი, მერე როგორი ცეცხლი, რომელიც არავითარი ხერხ-ღონით და საშვალეებით არ ქრება! თუ ერთმა საწყალმა უმწეო, ულუკმა-პურო მწირმა დედათ-სქესის არსებამ ასე გაგვიჭირა საქმე, მათი სამღვდლოთაგანი რომ გამოჩნდეს და ერთი დაიხმაუროს, მაშინ ხომ ერთიან განაცარმტვერდება ჩვენი წარმართული კერპთაყვანის-მცემლობა! ტყვილათ-კი არ სტირის ჩვენი მოგვთ-პეტო ზორანა, ბევრი, ბევრისგან-ბევრი სავაგლახ-სავალალო აქვს, მეც შევშლილვარ და ვერაფერი იმედი და შემწეობა ვერ მიმიცია; არა თუ საქმით, ცარელა სიტყვითაც, რომ რამე გული დაედვას საცოდავ-საბრალოს შვილსა! ქრისტიანობაზედაც მეტად ვყოყმანობ, პირად მოწონებას ვაჩვენებ, მაგრამ გული არ მომდევს, უარს მეუბნება (წარმართობაზედ მიჩვევისგან თუ არის), სიმართლე არ მიწონებს, თავს მძლევს; უფრო მეტად მსჯის მე ჩემი თვალი, გზა ვერ გამიკვლევია, ვერც აქეთ, ვერც იქით და ასე ვარ დაძმარებულ-დაღონებული, ლამის გარდავირიო!

გეზიანა. შეფეო, როგორ თუ თვალი, მე ეგ ვერ ღივხვდი, ვერ გავიგე?

მეფე. ხომ იცით, მე მზესაც თაყვანს ვსცემ და კერპებსაც. მზე განმაცხოველებელია ყოველ მცენარეთა, მადნეულებათა და ცხოველთა; კერპებიც, როგორც მისი შვილთეროვანი სხივებისაგან განშვენებული არსებანი სახელოვან დევ-გმირთა განწესებულან კაცთ მისაბაძავად. ამ სამის წლის წინად არმაზის მთაზედ წასვლისა, მოვ-

რთე, მოვკმაზე ჩვეულებისამებრ შვიდ-ფერად ჩემი სამეფო კერპები—ზადენი, არმაზი, ჭერა, ჭერმესი, აპულონი, არტემი, ვენერა, მათთან ბაიმ და ბაციცა. შეესხი ყველა თავ-თავის ადგილას, დავხშე მე ჩემი სამლოცველო და წაველ ერობასთან ერთად არმაზის კერპთან, იქ დამხვდა ის ქრისტიანი ქალიც, გარჩეული ჩვენებურ დელათაგან თავისს ნაცვამი ფეხებამდის ჩაშლილი შნოიანის კაბით. მთელ დღეობაზედ ჩემი ყურადღება სულ იმ დედეკაცმა მიიზიდა, ჩვენის გაცხარებულ ლოცვა ლალადების დროს იდგა კერპების ახლოს ზღუდის ერთ კუნტულში, აღეპყრა თვალნი ზეცისკენ, შესჩერებოდა ერთ მცირე პურის ოდენა თეთრ ღრუბელს, ლოცულობდა მხურვალედ უძრავად მდგომი და თან ტიროდა მწარედ; სრულიად არ აქცევდა ყურადღებას არც ჩვენ ლოცვას და არცა-რა კერპებსა; იმ ღრუბლის დანახვა იყო ჩემი მასთან ერთად და გაშავდა კუბრივით: იმავ წამსვე მოეფინა ტრიალ ცას თუ არა, მაშინვე ამოვარდა გრიგალი, დაგლიჯა ტყე-ლრე და დაგვეცა თავს საშინელად. აბა ვინ ვის გაასწრობს! ისრისებოდა სიმრავლის ფეხ-ქვეშ მრავალი სული! ბარდავსცივდით, გარდმოვსცივდით სადმე თავის შესაფარად! მცველების მეტი კაცი არ დარჩენილა ზღუდესთან... როგორც მითხრეს, ის ქრისტიანი ქალი-კი ადგილიდგანაც არ დაძრულა იმ საშინელ ავდარში და ზედი-ზედ მებების ცვიენაში, რომლითაც დაიმუსრნენ მთელი კერპები და დაირღვნენ ზღუდის კედლები. მერე რომ მიველ მე ჩემ სასახლეში მოლალულ-მოფეთქილი და ცოტა რამ შევისვენე, მიველ, გავადე სამლოცველო თუ არა, პირს კატა მეცა, ვნახე რომ მთელი კერპები ჩამოცვივნულ იყვნენ თავიანთ საყუდრებიდგან და ნაკუწ-ნაკუწად ეყარნენ გაფანტულ გამოფანტულნი ზითამში დანაყილ კორკოტივითა. ბავშრი და დავრჩი სახტად, რალა უნდა მეთქვა?!

გეზარა. მაშ რალათ თქვეს, რომ ითრუჯან ასურეთის კერპ-
მან აღრინდელი ჯავრი ამოიყარა არმაზისაგანო; აღრე
არმაზს ზღვის წყალი მოუშვია ითრუჯანზედა, წაუღე-
კია და ახლა იმანაც ეს ამ ნაირი რისხვა მოუვლინაო!
ზოგნიც ამბობდნენ, რომელმან ღმერთმაც ტრთად მე-
ფე ღორად აქცია, იმ ღმერთმანვე მოავლინა ეს რისხვა
ქართველების გასაქრისტიანებლადო!

მეფე. მაგის თქმასა, შენ ის თქვი, რომ ჩვენი სასულიერონი
ცის ყოვლისმპყრობლობას აწერენ არმაზის ძლიერებასა:
თუ მართალი იყოს, როგორ გაიმეტებდა არმაზი თავისს
სახე-ხატის დარღვევა-დაშლასა, მემრე იმდენი ათასობით
სიმრავლის ლოცვა-ვედრების დროს? ნახე, რომ სულ
ტყვილ-უბრალოდ მოკერებულ-მოგონილია ყველა კერ-
პების სახე-ხატი და საქმეცა, მათ არავითარი ძალა და
ღონე არა აქვთ ქვეყანაზედა მზის მეტსა, როგორც ვხე-
დამთ დღე ყოველ გამოცდილებით.

ამ დროს შეიყვანა ნანა დედოფალმა ლელა მეფესთან
და მოახსენა.

ნანა. რა არის რომ მოგვთ-პეტი ზორანა ასრე გადარეულა
ქრისტიანი დედეკაცის შურისაგან და მთელ ცხეთის
წარმართობას მტრად ასევს. აგერ მის წინააღმდეგ შე-
უყრია მთელი სასულიერობა მოგვ-ქურუმნი, ჩამდგარა
შუაში, ყვირის და შამათობს და ერთი დიდი ყოფა უდ-
გია. რა აქვს მაგას იმასთან სადავიდარაბო, ასაღები არა
აქვს და მისაცემი. მეფევე ბატონო! რატომ არაფერს
ეტყვი, რომ დაწყნარდეს, დაჩუმდეს და მძიმედ საბა-
ტურად იყოს, როგორც მას და მისს სამსახურს შეპფე-
რის?

მეფე. რას აშაგებს, ყველა კაცი გასაქირ შემთხვევაში თავისს
თავს დაიცვამს, ზორანაც იმას ცდილობს, რომ თავი დაი-
ფაროს განსაცდელისაგან; წარმართობის მოთავეა, არ უნ-
და ვინმემ ავნოს მას და მის მიმყოლ წარმართთა!

ნანა. მაგ შემთხვევაში ვინ რას უშავებს, როგორც უნდა ისე შეინახოს. მინ ჰყავს მოწალმართე?

მეფე. როგორ არ უშავებს. თვით ის ქრისტიანი უორგულეებს საწყალ ბორანას წარმართობასა მრავალ-ნაირ სნეულთ სასწაულებრივის კურნებითა და მით ღირსებას და პატივს უმცირებს იმ დროულ მოღვაწე-მოხუცებულსა!

ნანა. მაგანაც ჰქმნას მისთანა სასწაულები, მისთანა სიკეთენი დასთესოს მადლისთვის საზოგადოებაში და დაიბრუნოს უკანვე თავისი ღირსება და პატივიცა თუ რამე დაჰკლებია, თუ კი სიმართლე აქვს; თუ არა და უკან დადგეს თავისთვის. არ კმარა, რაც აქამდის მატყუვრობით სქამა ქვეყანა, ცრუ-ღმერთების სახელზედ ეშმაკის მსახურებითა გადაგვრია, ერთიან ღიღით წვრილამდის მთელი საქართველო?

მეფე. ყოველიფერს მაგრა უნდა დავუდგეთ, სანამ აჯ-კარგი უფრო ნათლად გამოიჩვენეს, გამოაშკარავდეს მთელ წარმართობაში სათემ-ქვეყნოდ!

ნანა. ამაზედ მეტი გამორკვევა და გამოაშკარავება გინდა, როცა უმანკო წმიდა ქალწულის ერთს შეუწირია თავი ღვთისათვის ქრისტიანული უზაბაკო სარწმუნოებით, სულ ლოცვასა და მარხვა-მარხულობაში ატარებს თავისს წუთს სიცოცხლესა. მით ღმერთსაც მაგისი მადლიანობის დასამტკიცებლად მიუცია მაგისთანა მადლი სასწაულთ-მოქმედებისა, რითაც განკურნებულან, იკურნებებიან და განიკურნებიან კიდევც მრავალნი; როგორც ვხედავთ დღესაც ჩვენ თვალ-წინ, ამას მოწმობს განკურნებულ ურიცხვთ სნეულთ სიმრავლე. ამდენი მადლი, ამდენი სიკეთე არაოდეს გაგონილა ჩვენში. ამას რას ვეუბნებით?

მეფე. ღედოფალო, დედავ თვალო! ეგ მე და შენ ვიცით

ზედ-მიწვევით ბეჯითად და რომელნიც თვალით ხედვენ ამ დღივ და შესწავლილ-შეგნებული აქვთ ყოველი მისი გარემოება და ცხოვრება. მთელ ქვეყანას ვინდა უნდა გააგებინოს და დაარწმუნოს მისი ქრისტიანული სარწმუნოების ავ-კარგნი?

ნანა. თქვენ, მეფეო, თქვენ, თქვენ გმართებს ავ-კარგის გაგებინება ქრისტიანობის სიწმინდეზედ თქვენ ქვეშევრდომთა.

მეფე. მგრეთი მძიმე საჭირ-ბოროტო საქმე მე არ შემეხება. მე ჩემი სიმხედრო, სამოქალაქო საქმეების კარგად ცოდნა მომეთხოვება, იმასაც რომ გავსწვდე რიგიანად და ვაწარმოვო დიდი საქმეა, სულიერი საქმე სასულიეროთ რჩებათ საქმნელად. იმათ იციან კარგი სწავლა-გამოცდილებით, რომ საკუთრად განგებ მისთვის არჩეულან. მე მარტო მეფე და მფლობელი ვარ კეთილ-მართველობით მიწა-წყლისა და ქალაქ-სოფლებისა ქართველთა ქვეყნიურად. სულიერი მეფობა ღმერთებისაა, მათ საკუთრად მოგვთ-პეტ და ქურმებს მოეთხოვებათ მისი მართვა-გამგებელობა, რომ ღმერთების მხრით დადგინებულნი არიან და არა მეფესა! მე რომ გავერიო მათ საქმეში უსამართლობა იქმნება, და მე, ქვეყანამ იცის, რომ უსამართლობა საშინლად მძულს!..

ნანა დედოფალი უხმოდ გაბრუნდა თავისს სადგომი-საკენ და თან გაიყოლია ლელაცა მოგვთ-პეტის ცოლი.

ნანა. ხომ გაიგონეთ ჩვენის მეფის შეხედულება და აზრი. ჩვენ ახლა სიჩუმე გვმართებს, მოთმინება და ლოცვა იესო მაცხოვართან, რომ მან იზრუნოს ქრისტიანობისთვის!

დედა. ძი, მაგრამ მოგეხსენებათ, ბოროტების გზა ფართოა, მისთვის ამდენი საუკუნოებით იტანჯება კაცობრიობა წარმართული საშინლად დაცემული უწყალო ცხოვრებით. სიმართლის გზა მეტად იწრო და ეკლიანია, რომ

გაკაფულიყო, ყოველ კაცს გაუადვილდებოდა მისით სვლა; მეფეს შეეძლო ამის ქმნა, მაგრამ არ ინება, ესეც ჩვენი ქვეყნის ცოდვია!.. ზამოეთხოვა და წავიდა.

ნანა. (თავისთვის მარტო). რა ნაირი კარგი იმედი მქონდა და მიხაროდა; ვამბობდი, სიტყვას გავიყვან მეფესთან, ეშმაკებს ფეხებს დავამტვრევ და არ ვანავარდებ, არ გავახარებ მტერს-მეთქი, მაგრამ არ იქმნა, ბოროტებამ თავისი გაიტანა. ნეტა ვიცოდე მეფე რამ შეშალა! თითქო ჩემს სწეულებათედ დიდი სიყვარული მაჩვენა, მთელი მკურნალები თავს დამახვია, ძილი, მოსვენება გაიწყვიტა, გვერდითგან აღარ მშორდებოდა, ხასა-მხეველებს სულ უბღვერდა, უწყრებოდა იქამდის, რომ თვალით დასანახავად აღარ უნდოდა არც ერთნი; მე კიდევც ვთქვი ჩემს ფიქრში, ნახე როგორ გაგიჟებით ვჰყვარებივარ მეთქი; მე-კი ვექნეულობდი, გარეგან სიყვარულად ვსთვლიდი ჩემს მიღებულებას და მიჩნევას მისგან! მერმე რომ გავიკურნე წინოსგან და სრული სიმრთელე მომეცა, რა ნაირად გაეხარდა, რა ნაირად თავისი მზე, სიცოცხლე იფიცა წინოს ცვა-ფარვაზედ და მასთან რა ნაირად მოწადინებული იყო... იმ ერთ კვირას მალ-მალ ამბობდა: უექველად გავქრისტიანდები და ბევრს სხვათაც შევაგულიანებ ქრისტიანულ სარწმუნოების მისაღებლადო! ახლა რამ შეშალა და რამ გადარია... ამისთანა უნდობ, უმტკიცო ორგულ კაცზედ განა მინდობა იქნებოდა?... ახ! არ ვიცი საბრალო დედათ-სქესისანი მეფეთა და მთავრების წინაშე რა უძლოური, რა საწყალნი და რა საცოდავები ვართ! ბევრჯერ პირი გვიცინის, გვიღიმის მტერ-მოყვრებთან სათვალ-ფერისოდ და გულში-კი სისხლი ჩავდის, ველარაფერი გვიწამებია-რა და ველარაფერი გვითქვამს, მეტადრე პარსებთან და უცხო ტომებთან; ტყვესავით გვინახვენ და გვეპყრობიან.

როგორც უნდათ ისე გვითრევენ და ისე გვჩაგვრავენ, მიწასთან გვასწორებენ რაღა? რაც უნდა კარგი რამ ვთხოვოთ, რაც უნდა ვევედროთ და ვეხვეწოთ, თუ არ სწადიანთ, არ გაგვიგონებენ; და თუ გაგვიგონეს, ისიც ასში ერთი, იმასაც დიდის ნაზით, ტეხით, თავს მოგვაძულებენ. ასეთი მათი უწყალობა, უზრდელობა და უკუღმართობა განა მოსათმენი, განა გასატანია? არ არიარც მოსათმენი, არც გასატანი, მაგრამ რას ვიზამთ, მეტი ვზა რომ არ გვაქვს? თავ-განწირული უნდა ვიყოთ ყოველ წინააღმდეგ შემთხვევისთვის. ძაცმა ერთი ჰკითხოსთ: რაზედ მედიდურობენ, რაზედ ამაყობენ, რით არიან უკეთესნი დედაკაცებზედ, განა დედიტგან არ არიან ნაშობნი, დედის რძით არ არიან გაზრდილნი, დედისგან არ მიუღიათ ის ხორცი, ის სისხლი, ის სამშობლო ტკბილი ენა, ზნე, ხასიათი, თავითგანვე მშობელი დედებისგან არ ჩასწვეთებიანთ ყველა ეს, მაგრამ ვის ეტყვი? წარმართ ბარბაროსს რას გააგებინებ? აგერ დღეს ჩემი ბატონი მეფე შირიანი დიდად გასამტყუნებელია: მე ზრდილობიანად ვსთხოვე, რაც სათხოვარი მქონდა და არ გამიგონა! რათა, რისთვის, რა სიმართლე ჰქონდა? მე მისი გოგო, ხასა ან მხევალი ხომ არ ვიყავ? ის თუ გვირგვინოსანი მეფე იყო ჩემი, მეც მისი გვირგვინოსანი დედოფალი ვიყავ, მას ჩემ სიმართლიერ თხოვნაზედ უარი არ უნდა ეთქვა, თუ სიბრძნე და შეგნებულობა ჰქონდა, მაგრამ ვის? პარსელსა? არა, ბატონო, პარსელები საზოგადოდ ურწმუნო არიან, უწყალო, მატყუარნი და ვერაგნი; რაღაში გამოსადეგი იქმნება მათი გონება-ხსნილობა, ტკბილ-მოუბრობა, საქმიანობა, როცა თავიანთ ნიქს ბოროტზედ უფრო ხმარობენ; დღევანდელი ჩემის თხოვნის შეუსრულებლობით ხომ გაკიცხულ-გაუპატიურებდლი ვარ მისგან? განა მართო ეს არის, რამდენ.

ამისთანა კიცხვა და ლანძღვა ჩამაკლია მე მისგან ამ ჩემს საბრალო გულში. ღიღებულის, მეფე მე მის ერთ-გულს, ერთ-სულ დედოფალს, რომ ასე უდიერად მეპყრობა, ვინ იცის სხვა ჩემებრნი, ან ჩემი ღირსებისანი, რამდენ ჩემგან უფრო ასსა და ათასს წყევა-კიცხვასა და ტანჯვაში ატარებენ მწარე შხამ-ნაღვლიან დღეთა... ლმერთი შეეწიოსთ ყველას...

ვინმე მესხი.

(შემდეგი იქნება)

დავით აღმაშენებელი

(1089 – 1125 წ.).

იდ იუო და უკმძღებელი
დავით აღმაშენებელი,
ქვეუნი მანუგეშებელი,
მისი დამამშენებელი.

მან ბრძანა: „აღსდგე, ქვეუანა,
ადრძინდინ ვით კეთილ უანა,

დედისა მის ღვთისაგანა
კურთხეული ხარ რახანა“.

ღა არეცა ჩუენი აღჰკდა
ჭაჭენი ამირანსა დაჰკდა,
ქართლსა ბნელ უკუნი აჰკდა,
მტერსა-ღა დიდება წარჰკდა.

ღავით, ძე მეფის გიორგის,
გამეუდა წლის ათექვსმეტას;
მსგავს იუო გაბადრულ მანგის ¹⁾ -
პერანგ ეცო საკრამანგის ²⁾.

ძალ-ღონე, ვით გოლიათსა,
ამკობდა ჭაბუკს დავითსა;
დაელოცნა იგი დმურისა
დაბადებისაგე წუთსა.

ბიორგი-ღა ჭყონდიდელი
იუო მეფის ხელმძღვანელი,
მისი კეთილის მეოფელი
ღა ანგელოზი მთარგელი.

მსწავლა მას ურგული საგან
არსენ ღვთის-მეტეველისაგან,
იონე მოძღვრისაგან,
პერას ეურემ მცირისაგან.

ბრძენთა მიერ ბრძენ ქმნილიყო
სეფისწულლობით ზრდილიყო
კარგსა შემეცნებულიყო,
ავსა განრინებულიყო.

¹⁾ მანგი—მთვარე.

²⁾ მარგალიტით ნაკერი პერანგი.

შოგელსა ქვეუანას ქართლის,
 უამის დავითის მშობლის,
 აშთობდა სიმძიმე უღლის
 თურქთა და არაბთა უფლის.

მხერ ქმნილიყო ამერეთ,
 დანგრეულ იყო იმერეთ,
 აღწვეტილ იყო კახ ჰერეთ,
 ქართლს ეტირებოდა მწარეთ.

ჩვენი ქვეუანა საქართველო,
 მტრის გამხდარიყო სამრევლო,
 თხასსა წელსა განევლო,
 რაც მისთვის ვერვის მოეგლო.

ტფილისსა ესხათ ლაშქარი,
 სძახებენი და სძასადარი;
 არაბთ უძღები სალარი ³⁾
 იყო ქვეუნისა მოლარი.

ტახტს დაჯდა სხაგოსან დავით,
 აღტუინდა უამთა სიავით,
 იჭეხადა დევ-გმირსავით,
 ზარიც გაჭკდა გრკვინვასავით.

მტერი აღბორკლ-აიშალა,
 აქეთ იქით დაიშალა,
 ზოგი ჭკვაზე შეიშალა,
 ზოგსა კვალე წაეშალა.

ასრე იყო მტრის წაღება,
 ციხე, კოშკით გამორეკა,
 სასიკვდინე ხნარცვს ჩარეკა
 ანუ ქართლით გადარეკა.

³⁾ გაუმადლარი ვაჭარი.

ს ა მ ე ნ ი ს ა მ ხ ე ლ რ ო ნ ი .

ოთას-ათხმეოც და-რვასა
 დავით, აღვიდა რა ტახტსა,
 მოუწოდა თვისსა დასტსა,
 ემბორა ჟვარსა, ხატსა.

მერმე ტეე-ღრით იხმო ერი,
 მოიუგანა დიდ, წერილ, ბერი,
 დააწუნარა სულოერი,
 ამერი თუ იმიერი.

აკლად უთხრა თვისსა დასსა:
 „შევიკრიბნეთ წადვლისს თავსა ⁴⁾“,
 განგებოთ, ვართ უოფას ვითარსა,
 რამეთუ რამ ვუყოთ თათარსა?

შეიკრიბნენ, გადასწევიტეს:
 ამაუკი აღიწევიტეს,
 ხარაკაი მტერს მოსწევიტეს,
 მერმე თვათ იგიც აღწევიტეს.

ა.

საბადგაშეო სახლ-კარნი,
 თრიალეთი და კლდე-კარნი ⁵⁾,

⁴⁾ წადვლის-თავი ანუ წადვლი მაგარო-
 ციხე-კოშკი იყო ფცის-ფრონეს ხეობაში და მისს
 ტოტის აბანოს-წყლის დელეში. აქ, მშვილდაუ-
 რის მთიდან ჩამოდის პატარა ხევი წადვლის წყლი-
 სა და მისს სათავეზედ დღესაც მოჩანს ნანგრევი-
 სახელოვანის მეფის ციხისა.

⁵⁾ კლდეკარნი, ბალეაშთ (ორბელიანთ) მა-
 გარი ციხე წალკის მხარეს.

ღიშაკრიტის შენაკარნი,
ქართლის იუვენენ ისრის შკარნი.

ღაგით ბრძანა: „ეს ღიშაკრიტ,
ვაზირნი, მუის შეიპყროთ,
ხელ-ფეხნი მას შეუკაროთ,
და საბერძნეთს შეაპაროთ.

„მითარცა კუდი ძაღლისა
არ-რის განემართებისა,
გითა ღარი ინწყობისა
მწვირეს არ მოშორდებისა, —

„მგრცა ბაღვაშ მზაკვარსა,
უტუნურს და უკეთურსა,
მსგავსად ძაღლის, ზნედა სჭირსა
მიქცევაჲ თვისს ნათხევარსა:

„მგენი ჩვენ გგორგულევენ,
თურქთ ძლით ამირთ-ამირობენ,
ქვეუანსა ჭდალარობენ
და მამულსა გვიოხრებენ“.

მკვირცხნი კლდეკარს შეიპარნეს,
ღიშაკრიტ მეუს მოიპარნეს,
აქედგანა განაპარნეს
და საბერძნეთს შეაპარნეს;

თეგდარქს-და მეფის ერთგულს,
გიორგი ჭეონდიდლის დისწულს,
გამგეობანი კლდეკარის
მიუბოძა დიდად ბრძენ ქმნულს *).

*) 1101 წელს.

ბ.

ძახეთს მეფობდა კვირიკე ⁷⁾,
 ხელს არ სკიპტრა, ეპურა რიკე;
 ზედაზენ, ვით ქარქარიკე,
 მეფევე, შენ მას გაურიკე ⁸⁾.

ძვირიკე მოკვდა უძეოდ,
 ტახტი დაშთა სძმისწულოდ,
 ქვეუნა უოფლად უმწეოდ,
 უნუგეშო, უხვიაშნოდ.

ძახთ ჰატრან იქმნა აღსართან ⁹⁾,
 მეგობარი უსჯულდოსთან,
 ამაჟი თვისს მოგვარესთან,
 ცუნდრუკი და მწერალი ჭკვასთან.

აღსართან იმძიმა კახმან;
 შეიპურეს იგი ბარამმან,
 არიშინმან, ქავთარმან,
 კახეთის დიდებულეებმან

და მოსტეს მეფესა დავითს,
 რომელ ეპატრონა კახეთს,
 მასთან ჰერეთსა და კუხეთს,
 თუშეთსა და ხოზანიხეთს ¹⁰⁾.

გ.

აღბორგდა ერი განძელი,
 სულტანი დიდი სპარსელი,

⁷⁾ კვირიკე IV (1084—1102 წ.).

⁸⁾ ზედაზენი აიღო დავითმა 1101 წელს.

⁹⁾ აღსართან II (1102 - 1105).

¹⁰⁾ ძურძუკოს.

მეჭკლა ერწოს უღრტვინველი,
რამ დათრგუნოს ჟგარი—ძელი.

მეფემ ქმნა დიდნი წუობანი,
თვისთა ჯაშქართ განმხნობანი,
ჭკრა მტერს, ქმნა გულფენობანი,
მტრის წახდა ხელფენობანი:

ხუთი იპურობდა ოთხასთა,
ათი ქართველი ათასთა,
თურქთა მათ ათაბაგისთა
და მტერთა ამათ ქრისტესთა.

თვით დავით წინ უვიდოდა,
ლომივიითა იძახოდა,
გრიგალოვიითა ხუოდა,
მტერ-და ხვიოდა, ჭუოდა.

სამნი რაშნი მეფეს მას დღეს
მტერთ მძვინვარეთ გამოუკლეს,
განა შეჰდა რა მეოთხეს,
ომაცა სრულ ჭუო იმავე მზეს ¹¹⁾.

დ.

ამის აღმწერთ დაგვიჭერეთ:
მას ჟამსა თურქს ეპურა ჟერეთ
უარაია და მაშავრეთ,
ასტალაი და ფანავრეთ.

შოვლისა ქვეუნი თურქობა,
მათი უზომ საჩანგობა ¹²⁾,

11) 1105 წელს.

12) დასდასობა.

ლაშქართ დიდი თაღანგობა,
დასობა და ქალაქობა

ჰმანგლიდა ¹³⁾ ტფილისს, კაზიანს,
სამშვილდესა და აგარანს;
კარდაბანსა, ბარდაგ, არანს
საძოგ ჰქონდა აგარკანს ¹⁴⁾;

ამ ადგილთ იგინი დგოან,
ზამთარსა ნადირობდიან,
ზათხუელს თიფასა თიბდიან
და შარად უამს იშეუბდიან.

შრმანი შეკრბენ, ითათბირნეს,
დარაჯანი მიიბირნეს,
სამშვილდესა შეიპარნეს
და ძერნითურთ წარიპარნეს ¹⁵⁾.

ღაწიოკდა მახმედიან,
აიუარა სუფ ერთიან,
გაიქცა, განულო განიან,
თავსლათ სხმულ, ნაცარ-ტუტიან.

მ.

მეფე დგა ნაჭარმაგეგსა, ¹⁶⁾
სასახლეს ნამაგეგსა,
ხელმწიფეთაგან ნაგეგსა,
ტურთუად მკობილ, დანაგეგსა.

შთხრეს მას სასახლისა კარს:
„სულტანი მოუძღვის ლაშქარს,

¹³⁾ მანგალი (მეგრულად მანგა) იგივე ნამგალია.

¹⁴⁾ აგარკანი, აგარის შთამომავალნი (არაბნი).

¹⁵⁾ სამშვილდე და ძერნა აილო მეფემ 1110 წ.

¹⁶⁾ გორის ახლოს, კარალეთს.

აშურებს თვისსა სარასკარს,
რომ ქართველთ შთაუსწროს ცისკარს“. ¹⁷⁾

მეფეს ტაძრეული დასი ¹⁸⁾
ჭეგა მას ჟამს ათას-ხუთასი;
აღდგა, განუღო მასლათასი,
მოსრა მტერ ორას-ათასი. ¹⁹⁾

3.

შორონიკონი იუო ტლე, ²⁰⁾
როს მძვინვარ მტერს თავს ესხა ტლე,
მუცელს შეეუარა სატლე
და რუსთავც აღერთო სათლე.

4.

თურქნი ტაოსკარს ჩამოდგეს,
თვისნი კარაგნი წამოდგეს
და თქვეს: „სთლობა რომ შემოდგეს,
კაციცა მაშინ გამოდგეს“.

სცნა მეფემან თურქთ ზზაობა,
ბრძანა ლაშქართა მზაობა,
ტაოს მხარესა გზაობა,
კლარჯეთს შეურა, შეზაობა.

თვე-და იუო თებერვალი, ²¹⁾
მეფემან ჩაიწო რვალი,

¹⁷⁾ თრიალეთის (არჯვენის) მთის გადაღმა მაგარი ციხე.

¹⁸⁾ სასახლის და მეფის მცველი ჯარი.

¹⁹⁾ 1110 წელს. მტერი ლაშქრობდა ხოლმე „ღელა-ბუდიანად“ და დიდ-წვრი ლიანად, აღზად, შეადგენდა 200,000 სულს.

²⁰⁾ (780+335)=1115 წ.

²¹⁾ 1116 წ.

წარუღო გზაი წარუგალი,
მტერს ჭხვლა ვით ბოჭრა მბერვალი.

ღავეთმან მტერი მიღეწა,
მისი ბანაკი დაღეწა,
მისი კალოი გაღეწა
და ჭრქვა: „აქედან მალე წა“.

ვ.

ბიშს ²²⁾ მინი ასამ და შოთს
ნებერად ჰურს ჭამდნენ ღვთითა;
ადესილნი უოგლისა ფრითა,
ჭსუფეფდნენ მორჭმულაობითა.

შოთა მკვიდრობდა შოთავარს, ²³⁾
შოთს უტხობდა ბერს და მთავარს,
სოთსა ²⁴⁾ აჭრიდა ავს ავარს, ²⁵⁾
თავს არ უხრიდა უოგლს მთავარს.

მოვიდა მეფე ღავეთი,
დიდ რამ არს და გოგიათი,
იზურნა ასამ შოთათი,
ადიხუნა გრიგოლიათა. ²⁶⁾

თ.

ძე თვისი წარგზავნა შარვანს:
„ღემეტრე“, ჭრქვა სახელავანს,

---

²²⁾ გიში — ნუხი.
²³⁾ შოთავარი საინგილოში სოფელია.
²⁴⁾ მოხდენილი ცხვირი.
²⁵⁾ ავარელი.
²⁶⁾ გრიგოლი იყო ასამისა და შოთას მამა.
მისი კერძი დიპურა მეფემ 1117 წ.

„წარვედ კავკასის წვეროვანს
და ზარ დასც მტერს უზიროვანს“.

წარვიდა ზარკლით დიმიტრი,
წასხა ჯაშქარი ბეგრი,
დასცა ციხე უაღაძოვრი,
ველს მოჭვინა მტრისა მძოვრი.

შაღაძოვრი მთლად დაიქცა,
მტერი ქართლის მონად იქცა,
მეფის შვილა უკუნ იქცა
და გიშს მამისა მოიქცა. ²⁷⁾

ი.

ბზობის დღეს დროშა აღმართა,
დანუხით ²⁸⁾ წარმოემართა,
რახსისა ²⁹⁾ მხარეს მიჭმართა,
და დმერთმაც გზა წარუმართა:

ურიცხვსა თურქსა მიუკდა,
საკვირველებაცა მოჭკდა:
სულ ერთიან მტერი წაკდა
რას ქართველის ხმელ კისერს მოჭხედა. ³⁰⁾

იბ.

იქიდგან მოვიდნენ ლორეს,
მიუკდნენ ციხეს ახლორეს,
მტერი მხეცთათვის ალორეს,
მის მძოვრ ჭყარეს მგლისსალორეს. ³¹⁾

²⁷⁾ 1117 წ.

²⁸⁾ აწ გოანუგი.

²⁹⁾ რახსი — არეზი ანუ არაქსი.

³⁰⁾ 1118 წ.

³¹⁾ ლორეს : ლება 1118 წ.

იბ.

იკლისს ახერეს აგარანი, ³¹⁾
 მერე ციხე ცისკარანი;
 განასხეს აგარანი,
 ჭვითა უკსეს ვაშკარანი.

იბ.

თურქნი მეფეს განმსტრობდიან,
 იმერს განიგულუბდიან,
 თვით ბოტორს მკვიდროდიან
 და აქ დაიზამთრებდიან.

მეფეს-ღა არა ჭრულადა,
 თურქის სისხლი მას სწეურადა,
 ძლიერად დაიკრულადა
 მტრისა კასაოხრულადა.

იმერეთით შუა ზამთარს
 მოფრინდებოდის ჭამს მთავარს,
 დალეწდის მტერს შეუზავარს,
 არგის გაუშვებდის მკლავარს.

შამსა ერთს მეფის სიშორეს
 თურქნი ჩამოდგეს ბოტორეს,
 უფველიფერი მობორეს,
 მგვადრნა ტორითა დატორეს.

ზარნა მეფე არ შეშინდა,
 ღიხს იმერით გადმოფრინდა,
 მტრისა გუნდში შთაბრიალდა,
 მტერზედ ბოლი აბრიალდა.

³¹⁾ 1118 წ. ივლისში.

ობებრვლის თოთხმეტს ბოტორა ³³⁾
 მეფემან დავით მოტორა,
 მტერსა მოაკლდა კოტორა, ³⁴⁾
 გაშა ვით კურდღლის კოტორა. ³⁵⁾

იღ.

ღანუხით მისწვდა უბაღას, ³⁶⁾
 შემდეგ უიანთ აზბიღას
 და ქურღევანით შიშტაღას;
 იპურნა სულ, ³⁷⁾ მისცნა თვისს ტაღას. ³⁸⁾

იე.

მთავარი დარუბანდელი
 და მთავარი შარვანელი
 იფუნენ ერთ-ურთის მღევნელი,
 გამეტებით მაწუინელი.

დარუბანდელთ მოჰკლეს ფრიდონ,
 მეფის მეგობარი სფრიდონ;
 აწ-და უგუნურთა სცადონ,
 რისხვა მეფის ვით ირიდონ!

დავით მიუკლა სეგბელმეჯს, ³⁹⁾
 ისარ მიასხა ქურდსა მკრესს,
 თურქმანსა გაუმადღარს, მგლეჯს,
 დათრგუნნა მტერნი ერთსა მკეს.

³³⁾ 1120 წ.
³⁴⁾ პურის ნატენი.
³⁵⁾ ბაკია.
³⁶⁾ აღტაშის მახრაშია.
³⁷⁾ 1120 წ.
³⁸⁾ მხმილავი, დარაჯი.
³⁹⁾ 1120 წ.

03.

ზამთარს ჩაფიდა აფხაზეთს, ⁴⁰⁾
 მეფე ეწვია აფშილეთს,
 დამწესნა მრეულნი ბიჭვინტს, ჯიქეთს,
 განაგნა საქმე აღანეთს.

თურქთ, სცნეს-რა მეფე შოტს არსო,
 თქვეს: „შოტ, ჩავდგეთ ხევეს მტკვარსო,
 დავსახლდეთ მის კიდე-შირსო,
 იქ გამფრხეთ ამ ზამთარსო“.

ადგენ და მოჭევენ თვისს სულტანს:
 „ტანსა ვიშოსავთო კურტანს,
 არც ვიწუნებთო კარკატანს, ⁴¹⁾
 აწ ვიუხვითო გურჯისტანს“.

ზამთარ იუო მაშინ ძნელი,
 მკინგარება და უინელი
 იუო ფრიად საშინელი,
 მკზაურის გზა-კვალ ამრეგნელი.

ლიხს თოფლ იდო სამი მხარი;
 შენ, მეფევე, თოფლ გადასთხარი,
 მოხვედ და მტერს თვალ დასთხარი,
 მას სამარე გაუთხარი. ⁴²⁾

04.

ჩადგენ თურქნი აწ ბარდავსა,
 მეფე ეცემა მათ თავსა,

---

⁴⁰⁾ 1120 წ.

⁴¹⁾ ჩვარი.

⁴²⁾ 1121 წ.

ჭლეწს, ანიაგებს მჭირდავსა,
მოტირადს სხობს მისს კარავსა. ⁴³⁾

ივ.

მტრის ხელთ დაშთა აწ ტფილისი,
მისს ზემოთა სოფელ ღისი
და დიდებული დმანისი,
ცახე-კოშკი ორბელისი.

მუნებურნი თურქთ ვაჭარნი,
ქართვლის ნაშრომის მხვეჭარნი,
ადგნენ, შეიღებნეს წვეკრნი,
გაიშავეს თავნი, ხარნი,

წარვიდნენ სპარსეთს ჩქარ-ჩქარა
და ჰრქვეს თვისს სულტანს: „სად ხარა?
გურჯთა მეფემ ჩვენ მოგვთხარა,
ქალაქები დაგვითხარა!

„შირ მოწიულა ჩვენზუდა,
ხნარცვი გაგვთხარა გზაზუდა,
მანგლ ღესულ გვიდავს უღლზუდა,
მო, გვიხსენ ანაზდაზუდა!“

სულტნმან იხმო დურბეზი,
ძე არაბთ მეფის სადუესი,
სხასალარად ჭყო ელღეზი,
შეიღი დიდის არდუხესი;

მოუწოდა თვისსა ღაშქარს,
თურქთა, სპარს, არაბთა, ჰამარს,—
ღამასკოთგან ჰალაბიარს,
და ათაბაგს, განძას ⁴⁴⁾ რომ არს;

⁴³⁾ 1121 წ.

⁴⁴⁾ განძა, განჯა.

დიდებით წარმოატანს
 ძე თვისი მეფიქ მათ თანა;
 ბეგრმა ღრმაც არ გასტანს.
 რომ მტერმა ქართლს მოატანს.

მტერი იყო ოთხას-ათას,
 სხვათა თქმითა ექვსას-ათას;
 მოვიდა, მოეღო ვეფს, მთას,
 მოაწია სამგორეთას. ⁴⁵⁾

რამდენ იყო მტერ, რაგორი?
 მან აავსო მთა და გორი,
 აქ მანგლისი, იქ დიდგორი,
 ციხე ლორი, თუ კოყორი.

უშიშ-უძრავიან გუფითა,
 მეფემ, მეუღრამან სუფითა,
 განაწყო რაზმი სწრაფითა,
 მტერს მიესხა ხუვილითა.

მტერს კოტა ⁴⁶⁾ უყიოდა,
 თუმც მის ისარი წიოდა;
 მტერი ზარკდითა უიოდა,
 კარნა მეფემ განიოტა:

ძართველებმა მრეშეს, ყლატეს,
 მტერს თავ-შირი გაუჭულიტეს,
 ხორცებიცა დააფლითეს,
 სახლ კარიცა ჩაუკლიტეს:

მოხასი ათასი თურქმან
 გაუფლიტა ქართველთა მკლავმან, ⁴⁷⁾

⁴⁵⁾ სამგორი, ლოკინის მიდამო კახეთის გზაზედ.

⁴⁶⁾ ცხრა-მუცელა (ფრინველი).

⁴⁷⁾ 1121 წ.

ოც-ათასი იზურა კელმან,
მტერზედა გაკელებულსან.

ბორბტი დერბეს გაიქცა,
აღარცა სადა წარიქცა,
დაჭრილი ილღაზ ჯარს მისცა
და თვით სხარსეთს სწრაფ შეიქცა.

მელნი, დელენი ავსებთ
აივსო მტრისა მძოვრებით,
საქართველო-და საკსებით
აივსო არაბთ რაშებით,

ბკრეთვე რემა, ჯოკებათ,
ოქრო-ვერცხლითა, კარვებით,
ქოსითა, ფილოკაფებით
და ტურფითა სასმურებით.

ბამარჯვება იყო სრული,
მტერი ავი და აკგული,
დუთისა მიერ ზენით კრული,
სამს დღეს იქმნა მომანგლული.

თვით გლეხნიც აღათობდიან,
არანთ მთაურებს იზურობდიან,
დიდთ გოლიათთ შეჭკვრიდიან
და შეფესა მოჭგვრიდიან.

ით.

მეორესა წელს ⁴⁸⁾ ისანი,
კალანა ქალაქისანი,
აიხენა ტფილისისანი
მტერს მიაგო მის ჭკვისანი:

⁴⁸⁾ 1122 წ.

თურქი ხუთასი მოაშთო,
 მრავალი მტკვარში დააშთო,
 ზოგნი საბნელის შთააშთო,
 ნეშტი-ღა ცოცხალ დანაშთო.

მთხასისა წელს მტრის ნაუმური,
 ქართველის ქალაქ ნატახტური,
 კვალად ჭქმნა შვილთ სატახტური
 და თურქიც ჭეო მათ საუმური.

კ.

სულტანმან იპყრა შარვანი, ⁴⁹⁾
 საქმე არ ჭქმნა ჯეროვანი:
 ტყვე-ჭეო შაი-შარვანი,
 თვისს კარს ჭრქვა შაბა-შაბანი.

მოუძნო მეფესაც მერე:
 „მოდი, ძღვენი მიძღვენ ჯერე-
 შემდეგ მახმედც დაიჯერე,
 უმობაც ჩვენი შეიჯერე“.

შეივლა მეფემ ლაშქარსა,
 შეათრინდა ჭუნეს ჩქარსა,
 გადაურინდა მტრისა კარსა
 და მიესხა მისს სახლ კარსა.

შეჭკრა თურქმა შამახია:
 ერთკერძო სხირტი ახია,
 მეორეს თხრილი ჩმახია,
 კარსა ჭხვდა ბედი წმახია:

ლაუტიეს ქართველებმა,
 დაჯათის კისკას შვილებმა,

⁴⁹⁾ 1123 წ.

ზანღარი იწეეს ველებმა,
 ზაჲ ჩვენ! სთქვეს შამახელებმა.

რანის ათბავ აღსუნდულ
 იუო სულტნის წინ მოკუნტულ;
 მას მოუკლეს ოთხ ათას სულ,
 თვით ათბავსაც სცეს სხარტულ.

თურქსა დღე ჭებდა სამკლოვარო:
 სულტანმა გზა სამლოღვარო
 ძლით-ღა ჭებოვა გასაპარო
 და სპარსეთსა შესაპარო.

მეის აღიხვნეს გულისტანი, ⁵⁰⁾
 ჩვენებრ რომ არს ვარდისტანი;
 მეფემ ქართლისა დასტანა
 აქ ღასხნა ბევრნი, ჰაშტანი;

თვით შინ მოჰკდა, ილოცა მცხეთს,
 შემდეგ კარდაულო იმერეთს,
 სთლობას შეისკენა გეგუთს
 ქუთაისსა და ტაენათს.

კა.

აღდგა დავით ბრძენთ უბრძენსა,
 მარტს გამოვლო გზა ღიხასი,
 კარდაულო მთა არჯუენისი
 და აღიხვნა დუშანისი. ⁵¹⁾

კბ.

აქედგან ჩავლო არანი
 და შეიპურა შაბურანი,

⁵⁰⁾ 1123 წელს, ონისს.

⁵¹⁾ 1124 წ.

ახვნა მტრის მთა გორანი,
დარუბანდელთ სახლ-კარანი.

იპურნა მეფემან თურგამდი—
დასანნი და ხოზაონდი,
ეიფნადთ კარი დარუბანდი ⁵²⁾
და ქარხლს მოჭეთინა შარფანდი.

კბ.

ღამშვიდა-რა ეაბალა,
ვით არწიემან აღისრბოლა,
ჯარი სომხითს გაღისროლა
და ქრისტეს მტერი მოსპოლა.

მაისს ⁵³⁾ აღიხვნა ციხენი,
სომხითისა სიმაგრენი,—
ტერონაკალი და კაცნი,
ტაღინჯაქარ, მანასგომნი.

კდ.

იენისს მეფე აემართა,
ქართლისა დროშა აღმართა, ⁵⁴⁾
დიდ დასწეობით გაემართა,
ზემოსა სამცხეს მიჭმართა.

ჯერეთ უხვი ფანავრეთი,
მერე სრული ჯაფახეთი,
არტან, კოლა, კალმახეთი,—
ჩავლო დიდის სისწრაფეთი;

ღა აღიღო კარნიოფლი,
შემდეგ მორჭმულ კარახოფლი.

⁵²⁾ 1124 წ., აპრილს

⁵³⁾ 1124 წ.

⁵⁴⁾ 1124 წ.

მუფაკაკან. მარტირზლი,
და თურქმანს აღინა ბოლი.

კმ.

ჩამოვლო ბუიათური, ⁵⁵⁾
დასწვნა აქეთ ოლთის-უური,
დასკნა მტერსა ცხვირი, ეური,
დაანატრა სასუმელ ზური.

ლაშქარს მადლი უთხრა მაშინ
და თვისთვისად ისტუმრა შინ,
უბრძანა: „მმანო, ნუ გეშინ,
კვალადცა ჩემთან თურქ მრეშინ“!

კვ

მცს აგვისტოს ⁵⁶⁾ მწიგნობარნი,
ქალაქ ანისის მოძღვარნი,
ეწვივნენ დავითს მძღნობარნი,
მისნი შემსხმელ-შემკობარნი,

და ჭრქვეს: „მო, ძირს დასც თურქმანი,
აიხვენ ქალაქი ანი,
გვათავისუფლენ მონანი,
შენნი სომეხნი, ერმანნი“.

სამოც ათასის კაცითა
წარვიდა მეფე სწრაფითა,
მტერი გააწეო კაფითა,
არა დიდითა ჭაფითა;

ტევე ქეო ამირი ბულასვარ,
ანისსა რომ იყო მთავარ;

⁵⁵⁾ 1124 წ.

⁵⁶⁾ 1124 წ.

მეფემან იგი ჭეო მიგლოვარ,
თავისუფლებისა მთხოვარ

ბამოისტემრა აფხაზეთს,
ბუღასვარ ცოლ-შვილით ცხუშეთს;
ან დაუმკვიდრა აბუჯეთს
და მიაკერძა მესხეთს. ⁵⁷⁾

ქელესია ანისისა
სალოცავ იუო მოლისა;
მეფემ იწკია სომხისა
ადმსარებელნი სჯულისა,

და აკურთხა კვლავ ტადარი,
არეკინა ძელის ზარი,
საქმე ჭქმინა მტრის შესაზარი,
სომეხთ-და მარგი, მწყაზარი.

პატრონიკასა დედუფაღს,
სომხისავე დიდსა უფაღს,
მათს დედასა მხნეს, არ დაფაღს,
ანისს ტადარსა დანაფაღს,

შეივლა მეფემ: „სათლაგო,
გიხაროდენი დედოფალო,
აკარეანნი დავუფალო
და აწ შენ გიძღვენ ტაბლაო“!

პატრონიკამან სათლაგოთ
ამოსძახა: „შენ, დავით,
კურთხეულ იუავ მეფობით,
ქრისტე იესოს წყალობით“.

⁵⁷⁾ 1124 წ.

38.

მეფე უკუნ იქცა ქართლად,
 ღაშქარ წარიუვანა კვალად,
 ბიურიტი იბირნა მსწრაფლად
 და წარგლო შარვანსა სთგულად. ⁵⁸⁾

ღავითს თან ახლდა მძლეველი
 ღაშქარი ბეკრი და ქველი;
 აიხვნა შარვან ურველი
 და იქ დასვა ჭყონდიდელი. ⁵⁹⁾

ღამშვიდა რა შარვანი,
 სრულ ჭყო რა მტრისა მოსრვანი,
 ქართლს დაბრუნდა გულოვანი,
 მეფე დავით ცისკროვანი.

რა იყო ქართულის დიდობა
 ანუ მისი ხელმწიფობა,
 ღავითს რომე ხვდა მეფობა,
 სეუობით შარვანდობა?

სულ მცირე და არ-რა იყო:
 არე დაკნინებულყო.
 ერი მთლად დახარკულყო,
 ტყე-დრესა მიმალულყო;

პრვის ეგონა ქვეუნი ხსნა,
 უამრავ სპარს-თურქმნისა დაკსნა,
 მონობისა ბორკილთ ახსნა
 და მტრისავე ფერხთა შესხნა.

⁵⁸⁾ 1124 წ.

⁵⁹⁾ სვიმონ ჭყონდიდელი.

ღკით მეტემ ეს ჭეო ესრეთ:
 ქართლსა შერთო კახეთ-ჭერეთ,
 შემდეგ განვიდაცა გარეთ,
 იზურა დარუბანდი, სპურეთ;

მოსრნა მტერნი ას-ბეგრადმდე ⁶⁰⁾
 ანითგან დარუბანდადმდე,
 გურგანიითგან სპურის ზღვადმდე,
 აქ თუ იქ, კილით-კიდედმდე.

შინა უმანიცა ორგულნი
 აღსართანი თუ სონდულნი,
 ბაღვიაშნიცა ავგულნი, —
 უკელანი ჭეო დადაგულნი.

ღროშაცა აათურიალა,
 აღამიც შეიფურიალა.
 მტერიცა დაიფურიალა
 უფსკრულსა ჩაიფურიალა.

მსრე მისცა ძეგბა ქართველს,
 შეგბა-ლხინი ჭირსა თუ რთველს,
 თვალ დაუბრმაგა უოფლს მკირთველს
 უქაროსა ანუ ქართ ველს.

ქართლ, ქართვლისვე სამკვიდრებელ,
 ჭეუნა მან დამოუკიდებელ,
 მტრის საბელ მოუკიდებელ,
 ხარკთა მისთ, ზურგთ უკიდებელ.

მ. გ. ლასურიძე.

(დასასრული იქნება)

⁶⁰⁾ ერთი ბეგუი არის 10,000.

ი ა ნ ი ჩ ა რ ი *)

მეორე მოქმედება

ს ც ე ნ ა I

ჭამჭურის კარ მიღამო

შემოდის ასლანა

ასლან. ძარგა ხანია, რაც სისხლს ვღვრით უხვად,
ბევრი ქვეყნები გადავაბრუნეთ,
ბევრი ლამაზი ქალი მინახავს
და ბევრსაც მწარე ხვედრი ვარგუნეთ.
მაგრამ მისთანა, მე რომ აქ ვნახე,
ჩემს თვალებს არსად არ განუცდია...
თვალი მომტაცა, გული წაიღო...
ჩემს გრძნობას თითქოს მისთვის უცდია
და აქამდისინ არ ვისთვის გული
ამ გვარ ლაჩრობით არ დაუთმია,
როგორც ის წინოს დაუმონავა! .
ყოველი ღონე ჩემთვის უქმია,
გონებითგანა ის მოვიშორო,
განვდევნო ჩემგან ტურფა სურათი,
რომ მისს მიმდევარს ეკლიანს გზაზედ
არ შემეხეჩოს უღროდ ხიფათი...
ვგრძნობ, უღონო ვარ ამ გვარ ბრძოლისთვის,
მას ვერ უარ-ვეყოფ, მისთვის მოვკვდები!
იგია ჩემი დილის ცისკარი,

---

*) იხ № 4, გვ. 352

მისის სხივითა მე განვახლები!

ნეტავ მალირსა, მის გიშრის თკალებს

მოელამაზოთ ჩემ გულის წამლად!.. (შემოდის ნინო)

ის მოდის... მაგრამ ენა მებმება...

ლამის დავეცე მზე-ბნელი დაშლად...

(ნინო ასჯანის დანახვაზედ შეკრთება)

ნინო. (ცაღკე) აი ეს არის, ცეცხლს რომ მიკიდებს

და გონებითგან არა მშორდება!

ან უჩინარად, ან კიდევ ცხადად,

საითაც წავალ, ყველგან დამხვდება. (შიდას)

ასჯან. მომზადებული სიტყვა სათქმელად

ყელში ჩამიწყდა, ვერ ვხმარობ ენას...

შემთხვევას ვკარგავ, თუ არ გავბედე... (ნანოს)

მოითმინეთა ცოტა, თქვენს ლხენას!

მომისმინევით თქვენს ყურ-მოჭრილს ყმას

საჭირო საქმე — საქმე ცრემლების...

ნინო. (შესდგება) საჭირო საქმე? არაფერია

ჩემს და შენს შუა — მოსისხლე მტრების.

ასჯან. ღიღი, ცისკარო აღმოსავლეთის,

იმედო, ბეჩავ-დამწვარ გულისა!

ვიწვი, ვილაგვი ძლიერის ცეცხლით,

მომეც მალამო გრძნობათ წყლულისა!

ნინო. როგორ, ბედკრულო, ვინა გკონივარ,

რომ ჩემთან მაგასიტყვებსა ჰბედავ?!
ვფიცავ სამშობლოს დაავადებულს...

ასჯან. ნუ მრისხავ, ტურფავ, ვდნები, ხომ ჰხედავ!..

ძალმიძსა შენი მეც დაუასება,

არ მოგექცევი, როგორც რომ მტერი;

შეურაცხყოფა არა მწადიან,

არც გაძლადებ ძალისა მჭერი.

ვითხოვ მაოლოდა შებრალებასა...

შენ დაპიკოდე ზვიადი გული...

მეომრის თვალზედ ცრემლს ვინა ჰნახავს —
 კლდე უნდა იყოს გამაგრებული!
 შე კი შენ თვალთა ცრემლად დამცალეს,
 არ მასვენებენ შენი წარბები...
 ორჯერ ძლივს გნახე, მაგრამ მაგითაც
 შენის ეშხითა მე ვიბნიდები;
 დღე და ღამ თვალ-წინ შენი სახე მაქვს,
 არა მშორდება... ვერც მოვშორდები!..

ნინო. ძმარა, უგნურო, თავხელო გმირო!
 რას ჰბოდავ, მგონი, შენ არც კი გესმის!..
 ვისთან გაქვს საქმე, იქნებ არ იცი?
 მე ქართველი ვარ... ეს ვალი გესმის?
 შენ ხარ მტარვალი, ჩვენი ამკლები,
 გამწყვეტი ყოველ საცხოვრებლისა,
 შემგინებელი სარწმუნოების,
 წამრყენელი ტურთა დედა-ენისა.
 ერთად კი ჩვენი სამშობლოს მტერი,
 ქართველი კაცის სისხლისა მსმელი...
 ეს არ იკმარე, ეხლა სხვას ითხოვ,
 რომ გავხდე შენი შემბრალებელი!
 მერე ვინა ხარ? სადაური — სად?
 ვის უწვდი ხელსა სამეგობროდა?
 რა ტომისა ხარ, სად დაიბადე?
 შენს მამა-პაპას რა რჯული ჰქონდა?
 მე ჩვენს ამკლებელს არ ვცემ იმ პატივს,
 რისაც ღირსია მამულის მცველი...
 და, ვფიცავ კვალად, ხმა აღარ დასძრა,
 თუ გინდა—გქონდეს ეგ თავი მთელი!

ასლან. თუმც ეგ, რაცა სთქვი, მართალი არის,
 ავიკლეთ მხარე, არ ვიცი ვინ ვარ...
 მაგრამ ეს ჩემი გრძნობა წრფელია,
 შენ ფეხის მტვრად, მონად შევქნნილვარ!..

ნინო. ხმას არ გაიკმენდ! იძულებულს გყოფ,
რომ შენი თაფლი შენვე ჩასჩქლამო...

(გააძრობს ხანჯალს და შეუმაღლებს)

ასლან. (მუხლებზე დაეცემა) ოჰ, ნეტარებავ, ჩემთვის სიკვდილი
შენგნით ტკბილია, მკურნალ-მალამო!..

ნინო. (შესდგება) მხედავ ჩემს ფეხ-ქვეშ ქვეყნის მბზარავ ლომს,
სულით ხორცამდე დაავადებულს;
მაგრამ არა აქვს ნება ექიმსა,
წამალი მისცეს მისს გრძნობათა წყლულს!
ალარ გაჰბედო ჩემთან ეგენი,
არც ხომ შეგისმენ, არც შეგიბრალებ,
თავსაც გაგიხეთქ. უცხოვს, ურჯულოვს —
სამშობლოს მტერსა არ გავახარებ. (გადას) [ვარო?

ასლანს. (გაშტერებული დაჩქება) რა ვქნა, რა ვუყო რა მოვაგ-
მაზედ ფიქრი მე ქკუითჯან შემშლის! (ადგება)
გავქრისტიანდე და გავქართველდე,
ღვიძლი ძმა გავხდე ოსმალთა მტრების?...
ვინ მასწავლის გზას ხსნის კარებისკენ?
ვინ შემიბრალებს, მასთან რა შემყრის?..

(მძამედ ჩაფიქრებული გავა)

შემოდის მსახური და შეხვდება ისკანდერს.

ისკანდერ. ძმობილო, მითხარ, ამ სახლს ეკუთვნი?

მსახური. ამ სახლს ვეკუთვნი, მაგრამ შენ სცდები.

შენი ძმობილი მე რათ ვიქნები?!

შენ ურჯულო ხარ — ჩვენი ამკლები,

მე-კი ქართველი...

ისკანდერ. მაგის პასუხსა

მე მაშინ გეტყვი, როს საქართველო

ოსმალ-თათრისგან გაიწმინდება

და გაცოცხლდება ეს ტურფა მდელი.

მსახური. შენ გულ-კეთილი კაცი მოსჩანხარ,

თუმცა ქურქი გასხავს უწმინდურისა
 ასკანდერ. მაშ მითხარ, ეხლა სად არის ასლან?
 მსახური. მჯერა— არც მჯერა ჩემი ყურისა!..
 შენი ნათქვამი?.

ასკანდერ. მასთან საქმე მაქვს
 მაგის შესახებ. მითხარ, სად არი?

მსახური. ბქეთ წავიდა სასეირნოთა
 დაფიქრებული, გაულიმარი. (გაჯა)

ასკანდერ. მეორედ მოველ, შინ არ დამიხვდა;
 მაშ როდის ვნახავ აქ მე იმასა?..
 იქ წავალ, ვეტყვი, მოვაგონებ მას
 წარსულს ცხოვრებას ბავშვობისას;
 შემდეგ კი საქმეს შევუდგეთ ახალს—
 ჩვენის მამულის გამოხსნისასა.
 თუ არ ვეცადეთ, საქმეს წავაგებთ,
 ოსმალოები სხვა რიჯს აწყობენ;
 ვაჰ, თუ გაცრუვდეს გულის წადილი,
 ჩვენები მაშინ რას გააწყობენ! (გაჯა)

•
 ს ტ ე ნ ა II

ჯიმშერის ზკრას ერთი მხარე

შემოდან გოდერძა, რობიტი და ქატა, მოუძღვით მეზგრე,
 უკან მსახური მოსდევთ

გოდერძა. ჩვენს მეტი კიდევ მოვიდა ვინმე?
 მეზგრე ღიად, ბატონო, გახლავან სამნი,
 თქვენს მობრძანებას მხოლოდ უკლიან.

გოდერძა. აი ჩვენც მივალთ. შენ, ჩემო რობიტი,
 ნუ დაიწყებ იქ აურ-ზაურებს;
 ეხლა ერთ-ერთში განხეთქილება

საქმეს წაახდენს, არ გამოდგება.

რობიტ. მე რას დავიწყობ, თუ არ მიმიყვანს
იმ ზომამდისა უქმი ღაყობა,
თუ გავაკეთებთ საქმეს, ხომ კარგი;
არა და მე რომ არ მოგიწონოთ
უსაქმურობა, ეს საწყენია?

გოდერძი. მხლანდელს ყოფას უსაქმურობა
არ ურჩევნია, არ გამოდგება,
ეს ყველამ ვიცით ძალიან კარგად;
მხოლოდ ჯიმშერს რომ ეკამათები,
ეგ კი არ მომწონს, არც გეკადრება.

ჭიტა. ძმაო, რა დროის კამათობაა
სარდლობაზედა, გინდ სხვა რაზედმე!
ჩვენ ეხლა ყველა იმას ვეცადნეთ,
როგორმე ერთად მხარი მხარს მივსცეთ
და შეერთებით რომ გავძლიერდეთ
მტერი შევმუსროთ, ჭეყანა ვიხსნათ.
მე იმედი მაქვს, რობიტი მაგას
სულაც არ იზამს, რა საქნელია!

რობიტ. არ ვიზამ... მაგრამ კარის დათმობა
როგორ გაჰბედა? მაგით დაგვლუბა.
ამ განსაცდელში ვის წყალობით ვართ?
ამის შემდეგ ის რა საქმეს შესძლებს!
მე ვამბობ მხოლოდ, რომ ვერ შეიძლებს,
სხვა აურ-ზაურს რაღას დავიწყებ.

გოდერძი. ძალო, რადა ხარ ახირებული!
შენ თითონ იცი, რათ დასთმო კარი...
გათენებისას, როს შენც ჰხვრინაედი,
ოსმალო ციხეს ოთხივ მხრივ ეცა;
დარაჯებმაცა დროით ვერ გვამცნეს,
შემოუტიეს, კარნი დაღეწეს,
მძინარე ჯარმაც ველარ გვიშველა
და მით იძლია ჩვენი ქალაქი.

შენც იყავ მცველად ერთის კარისა,
 რად მიეც ნება მტერს შემოსვლისა?
 განა რომ ძილი თვალებზედ გეწვა,
 შენ ამას ბრალად არაეინ გადებს!
 მასთან გვიმტყუენა ჯარის სიმცირემ.

რობიტ. ჩემი საქმე სულ სხვა რიგად იყო...
 მაგრამ სარდლობა მე რომ მქეროდა,
 ეგრე დაბუნად ვერ ჩაგვიგდებდნენ ..

ქატა. შერწმუნე, ვერც რას შენ გაჰხდებოდი,
 ტყუილი არის ეგ დაქადება.

რობიტ. მერე გგონიათ...

გოდერძ. ძარკი, წაეიდეთ,
 იქ საქმეს სრულად გავაჩიხრიხებთ
 და ჩვენს რობიტსაც დავიყოლიებთ. (შეზგრეს)
 შენ აქ იყავი, კარგად სდარაჯე,
 აი ეს ბიჭიც შენთან იქნება. (გადიან ორთ გარდა)

მეზგრე. ბიჭო, ხაზუავ, რობიტს რა მოჰდის,
 რაზედ დგას ეგრე ცივს უარზედა?

ხაზუა. შენი ბატონი ხომ სარდალია,
 მაგას-კი უნდა, რომ თითონ იყოს
 და იმას, ჰფიქრობს, ხლინკები უგდოს.

მეზგრე. ჩემს ბატონთან ეგ ფეხს ვერ გაიწვდენს,
 ჩემი ბატონი გაჯექიკილია
 ომის ქარ-ცეცხლში ვითა ფოლადი,
 გაჭირებისა ტალკვესი არი,—
 ეგ კი უბრალო ბაქი-ბუქია
 მის ნახევარი გამოცდილება
 არც კი აქვს მაგას, რით ეჯიბრება?
 ბატონი მოდის..

ხაზუა. შენი, თუ ჩემი?

მეზგრე. შენი, აქეთგან.

ხაზუა. რათ მობრაცუნობს?..

შემოდის გოდერძია

გოდერძი. ჯიმშერი ნეტავ რათ იგვიანებს...

იქ ხალხი იმის მოსვლას-ლა ელის,
 ცოტა კიდევ ფხუკიანობენ,
 რათ გვაცდევინებს ამდენს ხანსაო...

მაგრამ აგერა ისიც ხომ მოდის. (შემოდის ჯიმშერა)

გოდერძი. ძაცო, სადა ხარ ამდენი ხანი?

შენს მოლოდინში სული ამოგვძვრა!

ჯიმშერ. საქმეში ვიყავ, ვერ მოვიცალე,
 მაგრამ რას მერჩი, დროზედ მოვედი!

სწორედ ეხლაა დრო საუბრისა.

გოდერძი. რა საქმე იყო?

ჯიმშერ. აი რა საქმე:

გუშინ წინ კაცი გავგზავნე გაღმა,
 რომ ხალხი აგებ გამოგვეშველოს;
 მეორე კიდევ—მთაში, რომ იქაც
 შეატყობინოს ბარის დაცემა.

დღესა ვცდილობდი, შამეტყო რამე,
 ოსმალოები რას აპირობენ,

მაგრამა მოვცდი, ვერაფერს გავხდი.

სხვა წვრილმანები სად მოგითვალო,
 ფეხის გადადგმა საქმით სავსეა.

გოდერძი. მზირები კარებს როგორ გავიდნენ?

ჯიმშერ. ოსმალოების ტანისამოსი

ვუშოვნე, იგი ჩავაცვი ბიჭებს
 და ისე მშვიდად გავიდნენ კარებს,
 არც-კი უკითხავთ, რისთვის მიხვალთო.

გოდერძი. მგ-კი ძალიან კარგი გიქნია,

მაშ უფრო ადრე შეგვეწევიან?

რობიტი მაგას სად მოახერხებს!

ჯიმშერ. როგორ, ის კიდევ თავისას ამბობს?

გოდერძი. ღიახ, რობიტი ისევ ჯიუტობს,

იმის სარდლობა არ იქნებაო:
 მაზედ ღირსეულ სხვებიცა გყვანან;
 აქ დასწრეთაგან მეტი ნაწილი
 ჩამომავლობით მალა დგანანო.—
 და მაგალითად ვინ მოიყვანა! —
 თავისი თავი წამოაყენა.

ჯიმშერ. მე იმას არც-კი ვათხოვებ ყურსა...

ამ უბედურს და გაჭირვებულს დროს
 სულ მეტი არის ეგ ლაპარაკი.
 აქ ბევრსა ჰნიშნავს გამოცდილება,
 რაც სხვებს არავის მოეპოვება;
 თორემ სარდლობა, თუ სხვა უფლება
 არავისათვის არ შემშურდება.
 მაგრამ თუ მხოლოდ შთამომავლობას
 მე მიწუნებენ, თამამად ვიტყვი:
 ვერ ვინ უძრახავს ჩემს მამა-პაპას
 ვერც ვაუკაცობას, ვერც ერთგულებას!
 და ეს იცოდეს კარგად ყველამა:
 წინა-პართ სისხლი მიჩქეფს ამ ჩემსა
 მოხუცსა მკერდში აღქაფებული,
 მათის სახელით დღემდის ვქებულვარ,
 კვლავცა ვიქნები მე დიდებული?
 და ვერც არავინ შემიშლის ხელსა,
 რომ აღვასრულო ვალად დებულის!..

გოჯერძ. ნუ სცხარობ, ჯიმშერ, სხვები არც ერთი

არ არის მომხრე იმ სულელისა,
 შენ იმოქმედე გაბედულობით,
 ქვეყანა შენგნით შევებას ელისა.

ჯიმშერ. მაშ, ჩემი საქმე პირველ ის არის,

რომ მავნე პირი არ ვიყოლიო
 და ხელი რობიტ მე დავამწყვდიო?
 თუ დღეის შემდეგ თავისუფლადა

ეგ ინაევარდებს აქეთ-იქითა,
 ოსმალთა გაგვცემს, ჩვენ გვიღალატებს
 ჩემდამო მხოლოდ შურის ძებნითა...

გოდერძი. შენი ნებაა... კარგი, წავიდეთ —
 მოთმინებითგან არ გამოვიდეს

იქ მომლოდინე ჩვენი კრებული. (გადიან)

მეზვრე. ეჰ, ბიჭო ხაზო, ჩემს ბატონს, ჰხედავ,
 ჩამომავლობის წუნსაც-კი სდებენ!

საწყა. რა ვუყოთ მერე? ჩვენ ხომ ეს ვიცით.
 შენი ბატონი დანარჩენთ ყველას

საქმით თუ სიტყვით ვაცილებით სჯობს:

მაგრამ მე ვიცი ძალიან კარგად,

რომ მარტო რობიტ - ეგ ოჯახქორი,

არ ჰყაბულდება, თორემა სხვები,

დროს რომ ჰხედავენ ესეთს გასაჭირს,

თვის მხსნელად მხოლოდ ეგლა ჰგონიათ.

მეზვრე. მგრეც იქნება... ყველა ჰკვიან კაცს
 ესმის, რომ ეხლა შეერთებული
 ძალა სჭირია მამულს სახსნელად.

საწყა. ღაიცა, ტუხავ, ეს ურჯულოა!

აქ საით მოდის, რა ესაქმება?...

მეზვრე. ღაღონებულს ჰგავს... გაბრუებულა...

თითქოს ვერაფერს ვერა ჰხედავდეს...

ეგ ასლანია... აქეთკენ მოდის

ეგ ოჯახქორი... რა უნდა ვუყოთ?..

საწყა. რა უნდა ვუყოთ და გავისტუმროთ

დაურიდებლად, რა გვეფერება;

თუ გაძალადდა, კარგებიც ვაღოთ!..

მეზვრე. იქ ხალხის ყოფნა არ ვაგრძნობინოთ,

ისე მოვიქცეთ...

საწყა. შენ მე დამაცა...

(შეპოღის ასლან ჩაფიქრებული)

ხაზუა. აქ რას დასდიხარ, რას დასანსალებ?

ეხლავ გაბრუნდი, თორემ ინანებ!.. (ასლან განაგრძობს)

მეზვრე. მაღლა უთხარი, არ ეყურება.

ხაზუა. ჰა, შე ურჯულო, არ გეყურება,
გაბრუნდი მეთქი!..

ასლან. (გამოერკვევა) ჰა... რას მეძახდი?..
რა გინდა ჩემგან?.. ან დაგიშალე?..

ხაზუა. ღაგვიშალე, მაშ, მუშაობაში!..

მეზვრე. (ჩუმათ) ნუ სტყუი მაინც!..

ხაზუა. დამაცა, კაცო!..

ასლან. მაშ, კარგი, ძმაო, უკანვე წავალ;
აქ უცაბედათ თურმე მოვსულვარ!.. (გაბრუნდება)

ხაზუა. ბიჭოს, რა მალე შევაშინევით!
მე-კი მეგონა, ჩხუბს აგვიტეხდა
და მოვემზადე ჯაგრის საყრელად.

მეზვრე. ძი არ შეშინდა, ფიქრს არ დაეხსნა,
იმიტომ ისევ უკან გაბრუნდა!
თორემ ისეთი მეომარია,
რომ ჩვენისთანა ცხრა არ ეყოფა.
ამ ჩვენი ციხის აღების დროსა.
ისე ბრდღვინავდა, როგორც ძუ ლომი;
ციხეზედ პირველ ეგ ამოვიდა,
ვერაფინ წინა ვერ გადაუდგა!
ეტყობა, ეხლა ფიქრს შეუპყრია,
თორემ შენს თავხედს შეძახებასა
შეგანანებდა... ეჰ, ერთს დროშია
მეც კი შემეძლო სახელით კვებნა,
მაგრამ ქალარამ დამრია ხელი,
ძლივს-ლა ვვარგივარ მიწის მუშათა!..
აბა, საქმესაც ნუ დავივიწყებთ.

ს ც ე ნ ა III

ზვრის მეორე მხარე

შემოდის ასლან ჩაფიქრებული, კუნძულდ ჩამოჯდება; ცოტა ხნის
სიჩუმის შემდეგ გამოერკვევა.

ასლან. ჰო, მართალია... სულ მართალია!..

მიტომაც მოჰხვდა გულს ვით ისარი!

სადაური ხარ, რა ტომის ხარო...

ვინ უთხრა მაგას, ნეტა ვინ არი,

რომ მე უბადრუკს, ქვეყნის მეტს ბარგსა,

არ მბაღია იგი არც ერთი,

რაც-კი მან მკითხა, მისაყვედურა

და გამიწყრომა ამითი ღმერთი.

მართლაც, აქამდის საღ მემალვოდა

ამ ტანჯისათვის ეს საკითხავი?

რატომ აქამდის არ მომაგონდა,

რათ დამავიწყდა მე ჩემი თავი?..

ჩემი თავი-თქო, ვამბობ ამაყად,

მაგრამ, საბრალოვ, შენ-კი გეკუთვნის?

დიდი ხანია, ის სხვამ წაგართვა

და ისე ხმარობს, ვით თითონ ჰსურის! (წამოიჭრება ფეხზე)

თუ არ მეკუთვნის, მაშ, მე რაღა ვარ,

რას ვემსგავსები, ქვეყნად რა მქვიან?

მლილი მცოცავი და ჭიალუა

ჩემს ამაყს თავსა რით არ სჯობიან?

თუ კაცსა თავი თვით არ ეკუთვნის,

განა ის კაცად სახსენებია?!

მას ყველა გრძნობა შეხუთული აქვს,

სურვილ-ნება გაჰქარწყლებია!

ნეტავ ვიცოდე ამ ყოფა-ბედში

რა შემთხვევისა წყალობითა ვარ,
 ან ვინა მშობა, სად დავიბადე,
 გადმოვარდნილი რომელ მხრითა ვარ?
 ნუ თუ არ მყვანდა მშობელი დედა,
 რომელიც აკვანს ნანით მირწებდა?
 ან მამაჩემი რა კაცი იყო,
 რომ შეიღსა ობლად ასე სტოვებდა?
 ან არა მქონდა ნუ თუ სამშობლო
 თავზედ უნეტეს ტკბილ-საყვარელი?
 რა ვარ ტიალი უდედ-მამოდა,
 ან უმამულოდ ბედის მძებნელი?..
 ცოცხლებშია ვარ გამოკლებული,
 ჩემთვის წარსული დაბნელებული;
 აწმყო—ეს ყოფა არა რა არის,
 მომავალისა ცა მოღრუბლულა!
 მშობელთ არ ცოდნას კაცი გაუძღვებს,
 თუმც მოსასმენად საზარელია;
 მაგრამ არ ცოდნა სამშობლოსი-კი
 მიწამდის კაცის დამორგუნველია...
 უმიწა-წყლოთა კაცი რა არის?
 სადაც-კი წახვალ, ყველა მას გკითხავს:
 სადაური ხარ, სად დაიბადე,—
 რომელი მხარე გირწებდა აკვანს?
 მე-კი, ოხერი, მოკლებული ვარ
 ამ გვარს კითხვაზედ პასუხის გებას!
 იანიჩარად გაუფხეკივართ,
 უნდა ვემონო მუდამ სხვის ნებას!..
 იქნებ ნეც მქონდა ტურფა სამშობლო,
 სადაც ამ გვარად ჰშვენოდა მთები,
 და მის კალთებზედ გადმოწოლილი
 თეთრის გვირგვინით შავი ტყეები;
 შიგ რომ გამოსჩქებს ჯღრუნტულა წყარო,

ავერ ტყის ბოლოს მიიკლავება...
 საამოდ მფშვენსა ყვავილთა გუნდსა
 ჰსურს მთლად დააშროს ის უკვდავება.
 იქნება იქაც ტურფად და ნაზად
 სოფელს გარს ქილა ვაზის მორტყმოდეს,
 და საამურად — შესაშურებლად
 ჰიგოსა ვაზი ჩაჰკონებოდეს!
 იქნება ვარდზედ ეშხით დამთვრალი
 ბუღბული ზილსა აკამკამებდეს,
 და მის მსმენელი ქაბუკის გული
 სატრფოზედ ოხვრას გაახშირებდეს?..
 მაგრამ მე ყველა დაკარგული მაქვს...
 მხსნელად ლა მიჩნდა მართ სიყვარული;
 ისიც ხომ სატრფომ დაბუგა-დასწვა,
 შევიქენ სრულად დაობლებული.
 ოხ, ღმერთო, ღმერთო, ესრე უბრალოდ
 რად მკარგავ შენი ხელის ქმნილებას?
 რად მომაკელი მშობელს მიწა-წყალს,
 რად დამანატრე მე მისს შეილობას?!. (ჩაფიქრდება)
 ჰემოდის ისკანდერა.

ისკანდ. მტყობა, მწარე ფიქრს შეუპყრია,
 რომ ვერ გაიგო ჩემი ფეხის ხმა...
 სხვა რა იქნება იმის მეტი, რომ
 ენგიჩარია — დაკარგული ყმა...

(შივა ხელს დაადებს მხარზედ, ასჯან შეკრთება)
 რა არის, ასლან, ფიქრს მოუცვიხარ,
 თითქოს მოეცეთ შენთვის მეფობა,
 და არ იცოდე, რა გვარად უნდა
 ოქროს ტახტითგან უზომო ფლობა?

ასჯან. ისკანდერ ძმაო, ფიქრმა წამილო
 და გამიტაცა, აღარ მასვენებს;
 სულს ჰხუთავს, ჰბურავს, გულს მუხრუქს უჭერს,

გონებას ხომა მირყევს, მისენებს.

ასკანდ. რა არის, კაცო, ეგეთი რამე,
რომ გრევს და გტანჯავს, აბა მითხარი,
იქნება საშველს გავხდე რითიმე...

ასლან. პრა, ის ძლიერ ღუხჭირი არი.

ასკანდ. მითხარი, სცადე, თუ ვერ გაგკურნო,
დამემდურევი; ეხლავ-კი გატყობ,
რომ ისეთს რასმე გამიზიარებ,
რითაც დრო-ჟამით მეცა ვვალალობ.

ასლან. შენ რალაზედა? შენ რა გაწუხებს?

ასკანდერ. ჯერ დაიწყე და და გაათავე,
მერე მეც გეტყვი, სად იმალება
შენი და ჩემი ნაღვლის სათავე
ნუ დამიმალავ ნურათფერს ტანჯვას,
ძალ-ღონის მომშლელს მწუხარებასა;
დაფარულ გრძნობათ გაზიარება
გულს აღხვობს, გვაძლევს ნამდვილს შევებას.
იმედის გქონდეს, თუ ისეთია,
არ გამხილდება არასოდესა;
თუ გილალატო, მაშ ძმობა შენი
გაქირვების დროს გამწყრომოდესა!

ასლან. იმას ეგეთი ფიცი არ უნდა,
უმადისოთაც ხომ მოგენდობი;
მაშ, გამიგონე, რა ჰღრღნის ჩემს გულსა,
გეტყვი, რაც არის ჩემი მომდნობი.
ჩვენ ვართ უბრალო იანიჩარნი,
ხონთქრისთვის დანა, სახმარი მჭკრელი;
ჩვენით ქვეყნებსა სცარცვავს და ჰყველეთავს,
არა ვინა ჰყავს მას მადლობელი.
არ გაგვაჩნია ზღვა და ხმელეთი,
კლდე-ღრე, უდაბნო, მთა-ტყე და ველი...
არათურის წინა ჩვენ არ დავიხვეთ,

მით გვსურს მოვხვეჭოთ გმირთა სახელი.
 სხვის ბრძანებისა ყურ-მოჭრილნი ვართ,
 ჩვენ არ გვეკუთვნის ჩვენივე თავი;
 სითაც ჰსურთ, იქით გაგვირეკავენ...
 ესრე ჰქრება დღე გაუკითხავი!
 ეს არაფერი... ა უფრო მწარე;
 ბევრს ქვეყნებს ვარბევთ, ვიპყრობთ და ვქლევტავთ;
 ხან ვძლევთ აბაშელთ, ვქელავთ ყანდაარს,
 თეთრსა და შავს ზღვას ხშირ-ხშირად ვხედავთ;
 ბაღდადს არ დარჩა ჩვენგან ქვა-ქვაზედ,
 ასურ-ეგვიპტოს ხარაჯა დავდეთ;
 ევროპას ჩვენგან თავ-ზარი ეცა,
 ავსტრო-უნგრეთში ხიდები გავდეთ...
 ამდენ ქვეყნების მიმომსვლელს ერთხელც
 თავს არ მომსვლია—დავფიქრებოდი
 იმას თუ, რომელს ამ კუთხეთაგანს
 მე ღვიძლ შვილადა ვეკუთვნებოდი!
 ჩემი სამშობლო რა მხარეს არის,
 სად დავიბადე, მაძა ვინ მყვანდა?
 ანუ მოყვასნი, ნათესავეები?
 ტკბილ-ლარიბული ქოხი სად მაქნდა?
 სიჭაბუკისა დილის ცისკარი
 სხვისთვის ვაქციე შავ ბნელ ღამედა...
 ჩემი სამშობლო იქნებ მეტაღაც
 ჩემს ვაჟკაცობას დამიფასებდა!
 იქნებ ჩემს მამულს უჭირს მაშველი,
 მტრისგან უზომო ვაებაშია;
 მე კი არ ძალ-მიძს მას მივეშველო,
 დავედო წამლად ქირ-ვარამშია!..
 აი ეს არის, რაც მე მალონებს,
 რამაც შესცვალა ჩემი გუნება.
 მხოლოთ აქ ერთის შემთხვევის გამო

სხვა გვარ გარდიქმნა ჩემს ბუნება.
 სულ სხვა თვალითა შევხედე ხალხსა,
 სხვას გრძნობს ეს გული, მით იტანჯება;
 მაგრამ კი ნათლად ვერ გაეარკვიე,
 ვეძებ რა ნამდვილს, კვლავ იხვანჯება...

ასკანდერ. მხედავ შენს ტანჯვას, ძლიერიც არის;
 სწორედ მეც მაგას ველოდებოდი...

ასლან. ხომ არ თვალით-მაქცობ, ისკანდერ ძმაო?
 როგორ თუ შენც მას ელოდებოდი?!

ასკანდერ. მეც შენებრ, იცი, ენგიჩარი ვარ,
 მეც შენებრ ვიბრძვი სხვისა გულისთვის,
 მაშ რაღად გიკვირს, ეგვევ დარდი
 რომ იყოს მტარვლად ჩემი სულისთვის?..
 ერთს ტაფაში ვართ ორნივ ჩაყრილნი,
 მიტომ ველოდდი შენგან მაგის თქმას;
 და რაკი ვიცი ნამდვილი წყლული,
 ჩემის წამლითა მას შეეყრი რისხვას!

ასლან. მას შემდეგ რაც შენ იმ დღესა მნახე,
 და გამეფიცე ძმად და მეგობრად,
 ისე გენდობი და შემიყვარდი,
 რომ შენდა მყევხარ გულის მეზობლად.

ასკანდერ. ბული გულს იცნობს და თვალი იერს,
 ეგც იმისგან გამოწვეულა;
 წინანდელს ძმათა მსწრაფლ აკავშრებს
 ახალი ნახვა, ვითა ჩვეულა.

ასლან. როგორ წინანდელთ? ერთი ამიხსენ
 ეგ გულის ძმობა საითგან არი?

ასკანდერ. მგეც იქნება. ჯერ რაცა გკითხო,
 იმის პასუხი სწორედ მიიხარო.
 შენ დაანებე თავი აწმყოსა,
 ფიქრით-გონებით წადი შორს-წინა,
 როს იქნებოდი სამი-ოთხის წლის

და შენს ბიკობას როცა ეძინა;
 რაც მოგაგონო იმ დროინდელი,
 შენს გულს ჩაუხდი ძლიერ ღრმა კვალში;
 დავიწყებული ფსკერი მოსძებნე
 და გაუყარე თვალი მას თვალში.

კარგად გაქევე; დავიწყებისა
 ფერფლ ქვეშ იქნება ის დამარხული;
 და შეუბერე მეხსიერების
 ძალ-ნიაქპარი გაღვიძებული.

აბა, დაფიქრდი: შენ გყვანდა ერთი
 პაწა გოშია ხელს შეჩვეული;
 ძლიერ გიყვარდა; მაგრამ რა ერთხელ
 შენი წაეღო მას ტკბილეული,
 ძლიერ გეწყინა, სცემე იმდენი,
 ხელში შეიკალ გაჯავრებულმა.

ასლან. (ფიქრის შემდეგ) ვერა, ვერ ვპოვე ჩემსა ხსოვნაში
 მაგვარი რამე წყალ-წაღებულმა...
 მაგრამ სხვანი-კი ბევრი ავშალე,
 რა გადაეხადე პირბადე წარსულს...

ისკანდერ. რა მოგაგონდა, აბა, მითხარი,
 რა ელფერი აქვს იმ შენგან ნახულს?

ასლან. მახსოვს, ვიყავით ტოლ-ამხანაგნი,
 ბაღში ვისხედით და ვთამაშობდით;
 ბაღთან პირდაპირ დუქინი იყო;
 ჩვენ იქით არც-კი ვიყურებოდით...
 უცებ მოგვესმა დიდი კიჟინა,
 ლანძღვა-გინება დიდის ღრიალით...
 მაშინ მივცვივდით ლობეს და ვნახეთ,
 ერთს კაცს მკერდში სდის სისხლი თქრიალით.
 გადაქცეულა, სახე ეპრანქვის,
 სულს ჰლევეს, კაცისთვის საზარელია...
 შეშინებული გავიქე შინა,

ფერმკრთალი შემხვდა ჩემი მზრდელია.
 მაშინ ნახვისგან გული გამისქდა,
 ეხლა-კი თვით ვარ რის არ მქნელია!..
 კიდევაც მახსოვს თითო ოროლა,
 კანტიკუნტათა თავს ჩამრჩენია...

ისკანდერ. შენ მართალი ხარ; სწორედ იმ დროსა
 მეც შენთან ვიყავ მოთამაშეთა;
 ეგ ამბავი რომ ნამდვილად იყო,
 თვით ჩემი ხსოვნა მყავს მოწამეთა.
 ერთს კიდევ გკითხავ: გახსოვს, ბიჭები,
 ჩვენი ტოლები, თავლის ბანიტგან
 ძირს დაბლა ვხტოდით, ვიჯიბრებოდით,
 არ ვუგდებდით ყურს ლანძღვას სახლითგან.
 ამ დროს-კი ერთი რა გადმოხტა ძირს,
 ეღრძოა ფეხი და წაჰსვლოდა გული..

ასლან. მგონია, იმ ბიჭს ჰყვანდა ბებია,
 ერთი აშარი, აქოთებული,
 და რა გაიგო მან ეს ამბავი,
 სულ ყველა სახრით ლანძღვა-გინებით
 კარგათ დაგვჯოხა, ტანი გვისუსხა
 და გავვაძევა ცრემლთა დინებით.

ისკანდერ. ოჰ, ვენაცვალე, შენს ძმობას, ასლანი!
 მე მეტი აღარ მჭირდება კვლევა;
 შენ ის ჰყოფილხარ, ვისაც გამგზავსე
 და ეხლა გინდა მხოლოთ მოკვლევა!
 ჩვენ ორნივე, ძმაო, ვართ ქართველები!
 აი სამშობლო, ჩვენი მამული,
 რომლის არ ცოდნას ისე სტიროდი,
 მის პოვნით იყავ შენ მხიარული!
 აი ის მთა-ტყე, მინდორი ფართო,
 კავკასით-ცივით უხვად მორწყული;
 ზამთარ-ზაფხულის იქ მთათ ყინული,

ვაზით და ყანით ბარი მორთული...
 აგერ ვაკეზედ, მწვანით შემკულზედ
 პი--ქალიანი ალაზნის ზოლი,
 ობოლ მუხებით არე მორთული...
 იფ, ამ მშვენებას სადა ჰყავს ტოლი!?.
 და ეს ხომ შენს თვალს სიყრმით სჩვევია,
 გულს ნეტარებით იგი გივსებდა!
 ეხლაჲ, მგონია, მთელს შენს არსებას
 უკვდავებასა აგრძნობინებდა!

ას...ან.(განცვიფრებული)როგორ?...საითგან?...მე ქართველი ვარ?!

შენ საითგან გაქვს გამოკვლეული?

რით დამაჯერებ სიმაჩთლებზედა?

გთხოვ, დამარწმუნო გზა-დაზნეული!

ასკანდერ. ძალიან კარგი! ეგ ადვილია.

კიდევ გიამბობ ერთსა აშბავსა:

ვიდრე ვიყავით ჩვენს დედ-მამასთან,

ბევრჯერ ვხედავდით კარგს სანახავსა...

მაგრამ ოსმალთა რომ მოგვესია,

(იქნება ასე თვრამეტი წელი),

სულ მთლად აიკლო ჩვენი კახეთი,

ტყვეთ წაიყვანეს ბევრი ქართველი...

აი მაშინ ვართ მოტაცებულნი,

მაშინ მოვაკლდით ჩვენს მიწა-წყალსა.

ბევრი ეცადნენ ჩვენი მამები,

დიღხანსა სდიეს ოსმალთა კვალსა,

მაგრამ ვერა გზით ველარ გვიშველეს,

და დავრჩით, ჰხედავ, ოსმალთა ხელში.

ერთად ვიყავით ჩვენ შეკრულები,

ორსავე მოგვდეს თოკები წელში...

როცა ცხენს უნდა გადავეკიდნეთ;

შენ გასძალადდი, მორთე ტირალი;

მათ მოგიქნიეს ხანჯალი თავში

და დაგიყუჩეს შიშით ყვირილი.
 დანიშნულს ადგილს თუმც ვერ მოგარტყეს,
 დაგოდეს ბავშვი უძლურს მკლავშია,
 რაც მე შეგატყე სისხლის დენაზედ,
 როს გამოგვრეკეს ძალით კარშია.

ამის ნიშანი თუ გაქვს მკლავზედა,
 მით დაგაჯერებ შენს ქართველობას,
 და მაშინ, ვიცი, აღარ ახანებ,
 მამულს შესწირავ შენს ვაჟ-კაცობას.

[მაკრთეს,

ასლან. (გაგვირეგებუფი) მახსოვს, რომ ხანჯლით ერთხელ შე-
 დაქრა არ მახსოვს, არც გამიგია...

შენ ამბობ მკლავში დაქრილი ხარო,
 თუმც-კი, რაც ვომობ, არ მიმიღია
 მკლავში ქრილობა ერთი ნამცეცი...
 რომელში? მარცხნივ...

ისკანდერ. ვგონებ, იგია!

ასლან. მაშ, აბა ვნახოთ შენი სიმართლე.

(იხსნის მარცხენა მკლავს, ისკანდერ ქშუკეჯის)

ისკანდერ. ღაიცა, მკლავის ამ თავში არის...

აი! დარწმუნდი, მართალი მითქვამს,
 კარგად გეტყობა კვალი იარის..

ასლან. (გაისინჯავს) მართალი გითქვამს, ძმაო ისკანდერ,
 შენს საბუთებსა ვემორჩილები!..

ჩვენ ვართ ქართველნი, ქართველის ძუძუთი
 გამონაზარდნი, მისი შეილები!..

აღშფოთებული აქამდის გული
 დასცხრა, დაწყნარდა, დაიღო ბინა;
 აღარც გონება მერევა ცუდათ,
 სრული სიმშვიდე სხეულს მომფინა.

აღარ მსურს შენგან სხვა საბუთები,
 თვით ჩემი გული მას მეუბნება!

ყოველიფერი ამ მხარეშია

სალამს დაკარგულს შვილს ეუბნება.
 სიამოვნებით მევსება გული,
 მეც მივესალმი აღტაცებული;
 და ვთხოვ ყველასა, ისევ მიმიღონ,
 შემბრაცხონ შვილად დაბრუნებული!
 თუმცა აქამდის ეს ტურფა მხარე
 თვალში საამოდ მეჩვენებოდა,
 მაგრამ ჯავრისგან მე გონ-არეულს
 მით უფრო ბოღმა მემატებოდა!

ასკანდერ. ხომ გახსოვს რამე — მცირე მაინცა
 იმ მწარე, შავ და ბნელ წარსულიდან,
 როცა ოსმალურ ზნითა გვმოსავდნენ,
 ნელ-ნელა გვგლეჯდნენ ქართულს გულიდან?
 ტანჯვით ვცხოვრობდით... ჯერ არ ვიყავით
 სათარეშოთა გაგზავნილები ..
 ჩვენს ქირს-წუხ-ლზედ, დროს თუ ვიგდებდით,
 ვიჩურჩულებდით დაღვრემილები,
 თუმც მკაცრად გვზრდიდნენ, არ გვშორდებოდნენ
 ჩვენდა აღმზრდელად მოჩენილები;
 ბევრჯერ უდროვით ვაწყვეტინებდნენ
 დაწყობილს ბაასს ამრეზილები...
 მაშინ, თუ გახსოვს, გეტყობდი ხოლმე,
 რომ შორის ქვეყნის ვართ ჩვენ შვილები.

ასლან. ჰო, მაგონდება ზოგი და მიტომ
 მწველს ფიქრებს ძალა გაჰქარწყლებია,
 თუმცა აქამდის არც ერთი ეგეც
 ჩემს ბნელს ქკუას არ გაჰხსენებია...
 ბრძოლის სურვილსა და გმირულს თრევას
 ღრმად დაუმარხავს, წაჰფარებია!

ასკანდერ მრთოს კიდევ გეტყვი, მით გავათავებ
 ჩემგან ნაკისრსა ვაჟკაცურს ვალსა;
 იცოდე, რომ ხარ შენ ქრისტიანი

და თაყვანს სცემდე ქრისტე უფალსა,
 აღარ წახვიდე ყორანის ჭკვაზედ,
 გფარვიდეს ჯვარი და სახარება. .
 ვხედავ-რა საქმე კარგათ წავიდა,
 მსურს, გითხრა ცოტა რამ აღსარება:
 შენ ხარ თავადი, მე აზნაური;
 მამაშენს ჩემი ყმად ეკუთვნოდა,
 მაგრამ სცხოვრობდნენ ისე ძმურადა,
 რომ მეტის ნატვრა აღარ უნდოდა.
 ეხლა შენ იცი, გინდ მიმიღე ყმად,
 გსურდეს კიდევ—მიგულეებდე ძმად.

ასლან. ჩვენში დამყარდეს თანასწორობა...

სხვა არა მწამს რა, არც ღირდა ეგ თქმად!

ისკანდერ. ძარგი, მომენდე, გაგიწევ ძმობას!

ეხლა მე მხოლოდ ისლა მაწუხებს,
 რომ ველარ ვიცნო ჩვენი დედმამა...

ეს მიჰერს გულზედ რკინის მარწუხებს.

დაიცა, ასლან, ეს ვილა მოდის?

აღბაუ მათი რამ ეცოდინება!

ასლან. აქ მივიმალნეთ, იქნებ გავიგოთ,
 აქეთკენ რისთვის მოედინება... (მიიმალეობიან)

(შემოდინ რაბიტი და ქიტა)

ქიტა. სწორედ რომ გითხრა, მტყუანი შენ ხარ,

ჯიმშერს ტყუილად დავემდურები.

პირველად შენვე აკადრე სიტყვა,

რასაც უარ-ჰყოფს კაცის ყურები,—

და რაღად გიკვირს, რომ გიპასუხოს,

არც რამ დაგიტმოს საყვედურები;

შენ მაინც მარად შენსას იძახი,

არ გსურს გაიგო სხვისა თქმულები...

მაგრამ რაც იყო, იყო, წავიდა...

მოდი, შეპრიგდი პატროსნურად;

დროს ვერა ჰხედავ? რა მაგის გცხელა!
 ყველამ გავწიოთ უღელი ძმურად.
 შინაურს მტრობას, შურსა და ქიშხსა
 ამ გვარ საერთო გაქირებაში
 არ აქვს ადგილი, უნდა მოისპოს,
 ნურც ჩაიბრჯნები ახირებაში!

რობიტი. მამ დავთმო ყველა, რაც კი მაკადრა?
 ნუ თუ სულ ყველა ასატანია?
 არა, ეს გული ვერ დასთმობს იმას,
 მას ეგ ლაჩრობა არ ატანია!
 თუ არ ვიყარე გულის ბუხარი,
 ისე ვერ ვასძლებს გული მკვნესარი...
 ვერა, ვერ ვიზამ მაგ სიმდაბლესა —
 ჩემი პასუხი სწორედ ეს არი.

ქიტა ნუ თუ ვერა ჰგრძნობ ამ გაქირებას,
 რაც ჩვენს კახეთსა დღეს მოსდგომია!
 ხვალ, ან ხვალზევით დავიწყებთ ბრძოლას,
 ყველა ერთ ხმადა ამის მღომია...
 იმის მაგიერად რომ შევეცადნეთ,
 შენა გწადიან შინვე ომია?!
 არ გიყვარს ღმერთი და მის ქმნილება
 ეს მარგალიტი — ჩვენი კახეთი?
 იქნებ ჩვენ დაგვთმო, კიდევ გავცვალო
 და აირჩიო შენ ოსმალეთი?..
 შენ იცი, ძმაო, მაგრამ იცოდე,
 ძმათა ლალატი კაცს არ ახარებს...
 მე წავალ ისევ ჩემს მოძმეებთან,
 ყველას ჯიმშერი თვით მოაგვარებს. (გაგა)

(რობიტი დაჩქება ცოტა ხანს ჩაფიქრებული)

რობიტი. რა სთქვა ამ კაცმა!.. მაგრამ რა ვიცი?..
 კაცის თავზედა რა არ მოხდება!..
 ჯერ იქნებ კიდევ რა გადავწყვიტო...

შემდეგში ყველა გამოცხადდება... (გავა)
(გამოფლენ ასლან და ასკანდერ)

ასლან. მტრის წინააღმდეგ ალბათ რაღაცა
მათ ყრილობა აქეთ აქ გამართული!
შეხედე, მათშიც ლალატი არის...
ან იქნებ არის ეგ გაბუტული?...
არა, მაგას-კი ვერ დავიჯერებ,
რომ ჰლალატობდეთ მაგისი გული.
მოუფიქრებლად თუ მოუვიდა,
ან ჭკვას არ არის—გადარეული,
როს მოეგება, გამობრუნდება,
კვლავ შეიქნება გულ-მტკივნეული.

ასკანდერ. მე იყო სწორეთ გაჯავრებული,
გულ-ავსებულს კი რაღა დაიჭერს?..
მეც ეგრე ვფიქრობ, როცა დასცხრება,
ისევე ქართულად პირჯვარს დაიწერს.
კიდევ მოდიან

ასლან. მაშ მოვიცადოთ. (მაეფარებიან)
(შემოდინ ჯამშურ, გოდერში და სხვანი)

ჯამშურ. რა კი არ სჩადის რობიტი იმას,
რომ შეგვიერთდეს, ძმურად ვიომოთ,
მაშ რაც მოუვა, თავს დააბრალოს,
უმადისოთაც იქნებ ვიშრომოთ! (გადიან)
(ასლან და ასკანდერ გამოფლენ)

ასლან. რაც ამბავია, ხომ მიჰხვდი ყველას?

ასკანდერ. რაღა თქმა მინდა, ვეშურნეთ. შეველას!

ასლან. ისევე ვიქნებით ოსმალთ ბანაკში,
ვითომ მათნი ვართ კვალად ერთგულნი,
ვინამ ქართველნი მოგვცემენ მხარსა—
მტრის წინააღმდეგ შეერთებულნი.
მაშ, აბა, ძმაო, წავიდეთ ჯარში,
ამ საქმეს მალე მივყოთ ჩვენ ხელი,

თორემ გაიგე? ხვალ ან ზეგაო,
ვეშურნეთ დროსა, არ არის გრძელი.

ისკანდერ. წავიდეთ გულში სხივ-ჩაშვებულნი,
ახალ საქმისთვის გადადებულნი!..

ასლან. მს წამი ჩემთვის ძვირფასი არი,
ახალ ცხოვრების შეილადა მშობა;
და ჩემი გულის დამტყვევებელი
ველარ გაჰბედავს, დამიწყოს გმობა...

ისკანდერ. მე რაღას ჰნიშნავს?

ასლან. ბეტყვი პირობით,

წამო, ბევრი გვაქვს კიდევ სათქმელი.

ისკანდერ. წავიდეთ, ძმაო, ვთქვათ ჯერ უთქმელი. (გაფლენ)

ფარდა

დ. ნახუცრიშვილი.

(შემდეგი იქნება)

საქართველოს ექსარხოზები

(დასასრული *)

თ) მეცხრე ექსარხოზად საქართველოში დანიშნულ იქმნა პიშინიოვის მთავარ-ეპისკოპოსი ჰაჯე (ლებედევი 1882—1887), 16 ივლისს 1882 წ. მან ტფილისის საეპარქიო დედათა სასწავლებლისთვის შეისყიდა საკუთარი სადგომი; მის დროსვე აღშენებულ იქმნა სადგომი ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებლისთვის; შეძენილ იქმნა მიწა და გამოჩახულ იქმნა საშუალება ბორის სასულიერო სასწავლებლის შენობისათვის; ტფილისის სასულიერო სასწავლებლის შენობა შეკეთებულ იქმნა და გადიდებულ ახალის მინაშენებით; პრღონში ოსთათვის დაარსებულ იქმნა სასულიერო სასწავლებელი, დაარსებულ იქმნა სასულიერო ქართული გაზეთი „მწყემსი“ დეკანოზ ლამბაშიძის რედაქტორობით; მის დროსვე მოხდა შემდეგი ცვლილება საქართველოს ეკლესიაში: ქავკავის ეპარქიას შეუერთდა თერგის ოლქი; დასავლეთს საქართველოში დაარსდა ორი ახალი ეპარქია: ზურია-სამეგრელოსი და აფხაზეთისა; დაარსდა სიონის საკათედრო ტაძართან წმ. ლეთის-მშობლის ძმობა, რომელიც პირველ ხანად ცოცხლად და სასარგებლოდ მოღვაწეობდა სასულიერო განათლების სარბიელზედ; იმის დროსვე შეცვლილ იქმნა რამდენადმდე ქავკასიაში ქრისტიანობის აღმადგინებელ საზოგადოების წესდება ო ამ საზოგადოების საბჭოს თავმჯდომარედ დანიშნულ იქმნა საქართველოს ექსარხოზი; მის დროსვე დამტკიცებულ იქმნა უწმ. სინოდის-მიერ „სასწავლო

---

*) იხ. № 4, გვერდი 363.

გეგმა საქართველოს საექსარხოზოს საეკლესიო სკოლებისათვის“, შედგენილი ტფილისის საეპარქიო სასკოლო საბჭოსაგან; ამ გეგმას საფუძვლად აქვს პედაგოგიკის საღი და უტყუარი შეხედულება იმის შესახებ, რომ ქართველი ბავშვის სულის ძალთა და ნიქთა ჯეროვანი და ბუნების თანახმა განვითარება უპირველეს ყოვლისა მშობლიურ ენის შემწეობით უნდა ხდებოდეს. ამ ენის შემწეობით განვითარებული ქართველი ბავშვი ადვილად სძლევს ყოველს დაბრკოლებას, ხალისით, შეგნებით და საფუძვლიანად შეისწავლის და შეიყვარებს სახელმწიფო რუსულს ენასაც და გახდება შეგნებული ერთგული წევრი რუსეთის სახელმწიფოსი... მს საღი და უცილობო პედაგოგიური შეხედულება არარუსთა ბავშვების აღზრდის შესახებ მეტად დამყარებულ-დამკვიდრებულია შაზანის მხარეში ნეტარ სახსოვარ, უანგარო პედაგოგის ნ. ვ. ილმინსკის მეოხებით... ამ მხარეში არსებობს არარუსთა სკოლებში სწავლების განსაკუთრებული სისტემა, რომელსაც მითვისებული აქვს სახელი თვისის დამაარსებელისა... ზემოთ ხსენებულს სწავლების გეგმას ქართულ საეკლესიო-სამრევლო სკოლებისას, სხვათა შორის, საფუძვლად აქვს ილმინსკის არარუსთა ბავშვების სწავლა-აღზრდის სისტემის შეხედულებანი. 29 ენკენისთვის, 1887 წელსა, ექსარხოზი პავლე გადაყვანილ იქმნა შაზანის მთავარ-ეპისკოპოსად.

ი) 1887 წელსა 29 ენკენისთვის, საქართველოს ექსარხოზად დანიშნულ იქმნა ჰაფჯადი (1887—1892), რაევი, შაზანის მთავარ-ეპისკოპოსი, კაცი მშვიდის და ღმობიერის ხასიათისა. მისი მოღვაწეობა საქართველოში ფრიად სასარგებლო და ნაყოფიერი იყო. მისი მშვიდი ხასიათი და ღმობიერი გული დღესაც კი ახსოვთ ქართველებსა. საქართველოს შესახებ ყოვლად-სამღვდელი პალლადი კარგის აზრისა და შეხედულების იყო... 1888 წ. საქართველოში მობრძანდა თვისის სახლობით აწ უკვე განსვენებული იმპერატორი ალექსანდრე მესამე... შოვლად-სამღვდელი პალლადი მიე-

გება მისს უდიდებულესობას ტფილისის სიონის საკათედრო საკრებულო ტაძარში და შესაფერი სიტყვა მოახსენა... ამ სიტყვაში მათმა მეუფებამ საქართველოს სამართლიანად უწოდა „ძვირფასი მარკალიტი რუსეთის სამეფო გვირგვინისა“. ხელმწიფე იმფერატორს მეტად სახსოვრად დარჩა თვისი ერთგულის საქართველოს ნახვა და მისი კეთილ წარმატების ხელშემწყობლად, სხვათა შორის, მათი მეუფებაც დასახა. იმავე წლის დეკემბრის 25 გამოვიდა უმაღლესი წყალობის წერილი ხელმწიფე იმპერატორისა ყოვლად-სამღვდელო პალაადის სახელზედ მათის მეუფებისთვის ბარტყულაზედ სატარებლად ბრილიანტის ჯვრის ბოძების გამო. წერილში სხვათა შორის ხელმწიფე ბრძანებს: „ამ მიმდინარე წელს კავკასიის ნახვამ დამარწმუნა, რამ თქვენმა მწყემს-მთავრულმა მოღვაწეობამ, აღსაგსემ სიუვარულის და სიმშვიდის სულით, მოგიპოვათ თქვენ პატრის-ცემ და შვილებრივი სიუვარული მრავალ ტომოვანის სამწყსოს მხრით“. ბანსვენებულის მეისტორიეს დ. ბაქრაძის მოხსენების თანახმად, ყოვლად სამღვდელომ დაარსა ტფილისის საეკლესიო სიძველეთ-საცავი, შესაკრებად და შესანახად საქართველოს საეკლესიო ძვირფას სიძველეთა. სიძველეთ-საცავის დაარსებამ მეტად ხელი შეუწყო საქართველოს ძველის ისტორიულის ცხოვრების შესწავლის საქმეს და საისტორიო კვლევის სარბიელზედ გამოიღვანა რამდენიმე ქართველი განათლებული გვანი, რომელთ შორის საპატიო ადგილი დაიჭირა ბ. თ. შორდანიამ და სხვათა.

ყოვლად სამღვდელო პალაადიმ გააძლიერა სამცხიონერო მოღვაწეობა თავკასიაში ქრისტიანობის აღმადგინებელ საზოგადოებისა რომელიც მისის ექსარხოესობის დროს შევიდა მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობის ხელმწიფის მეუღლის მარიათ თეოდორეს ასულის უავგუსტოეს მფარველობის ქვეშ... მათის მეუფების დროს თვისი ნაყოფიერი მოღვაწეობა დაიწყო 1888 წელს პიევის სასულიერო აკადემიაში ახლად კურს-დამთავრებულმა მღვდელ-მონაზონმა

ლეონიდემ (აწ იმერეთის ეპისკოპოსმა), მის-მიერ განწესებულმა ამ საზოგადოების მისიონერად და სკოლათა ინსპექტორად. *) შოვლად სამღვდელო პალლადიმ განაახლა რამდენიმე ძველი ნაშთი ქართულ საეკლესიო ხუროთ-მოძღვრებისა და დაარსა ჟურნალი „საქართველოს საექსარხოოს სასულიერო მოამბე“, რომლის პროგრამაში საპატიო ადგილი აქვს დათმობილი საქართველოს ისტორიის შესწავლის საქმეს. მისივე შუამდგომლობით, 1890 წელს ტფილისის სასულიერო სემინარიაში პირველად შემოდებულ იქმნა საქართველოს საეკლესიო ისტორიის სწავლება, რომელსაც ამ სემინარიის მოწაფეები, ეროვნების განურჩევლად, სწავლობენ მეოთხე და მეხუთე კლასებში... ბანმარტება აღარაა საჭირო იმისი, თუ რა დიადი მნიშვნელობა აქვს საქართველოს მომავალ მოძღვართა და მასწავლებელთათვის თვისის მშობელის და აღმზრდელის ეკლესიის ისტორიის ცოდნას.

საქართველოს სამწყსომ დაათასა მათის მეუფების სასარგებლო მოღვაწეობა სასულიერო განათლების სარბიელზედ და 1889 წელსა 28 იანვარს უოვლად-სამღვდელოს მიართვა კვერთხი ამ თვისის მის მიმართ პატივის-ცემის და სიყვარულის წინდად. ამ დღეს მირთმეულს აღრესზედ უწერია ხელი 2000 ქართველსა. აღრესში სხვათა შორის ნათქვამია: „თქვენის მეუფების სახელს არ დაივიწყებს ქართველი ერი, სანამდის ცოცხალი იქნება. თქვენ შეიყვარეთ ერი და მან, აქვენ-მიერ კურთხეულმა, შეგიყვარათ თქვენ. თქვენ ერთ-ნაირად მიიხიდეთ მკვიდრთა უოველი წოდება დიდდგან დაწეებული მცირემდის“...

შოვლად-სამღვდელო პალლადის უყვარდა ღვთის-მსახურების ღღესასწაულვბრივად შესრულება და განმშვენებული

*) უოვლად-სამღვდელო ლეონიდის მოღვაწეობას „მოგზაური“-ს შემდგეს ნომერში კაკანობთ მკითხველებს. ამავე ნომერში მოთავსებული იქმნება მათის მეუფების სურათი. ავტ.

გალობა. 18 ღვინობისთვის 1892 წ. მათი მეუფება გადაყვანილ იქმნა პეტერბურლის მიტროპოლიტად და უწმიდეს სინოდის პირველ წევრის თანამდებობაზედ.

ია) 1892 წ. 18 ღვინობისთვის საქართველოს ექსარხოზად დანიშნულ იქმნა სამარის ეპისკოპოსი, ყოვლად-სამღვდელო ვლადიმერი (1892—1898), ბოგოიავლენსკი. მან ყურადღება მიაქცია საეკლესიო მოძღვრების განვითარების საქმეს რუსულსა და ქართულს ენაზედ. მის დროს დაარსებულ იქმნა მცხეთის საპატრიარქო თორმეტთა მოციქულთა ტაძრის გასაახლებლად კომიტეტი, რომლის თავმჯდომარედ თვით ბრძანდებოდა. მანვე დაარსა ტფილისში საეპარქიო სამისიონერო სასულიერო განმანათლებლობითი ძმობა, რომელსაც საკმაო თანხაც შესწირა თვისთა საშუალებითაგან. მათის მეუფების შუამდგომლობით ქავკასიაში ქრისტიანობის აღმადგინებელ საზოგადოების სკოლათა მასწავლებლებს დაენიშნათ პენსია და ებოძათ სახელმწიფო სამსახურის უფლებანი. მათ დროსვე დაარსებულ იქმნა ქ. ქუთაისში სასულიერო სემინარია, რომლის გახსნას რამდენიმე წლის განმავლობაში დიახ გულ-მხურვალედ სცდილობდა იმერეთის ეპისკოპოსი ნეტარ-ხსენებული ყოვლად-სამღვდელო ზაბრიელი. მათის მეუფების დროსვე გახსნილ იქმნა 300-ლის საეკლესიო სკოლა საექსარხოზოში, რომელთაც, მისის შუამდგომლობით, დაენიშნა სახელმწიფო ხაზინიდან შესანახი თანხა. საეკლესიო სკოლათა გამრავლებას ხელი შეუწყო იმ გარემოებამაც, რომ მათთვის მათის მეუფების მიერ დანიშნულ იქმნენ საკუთარი მეთვალყურეები, მცოდნენი ადგილობრივის ენისა...

21 თებერვალს 1898 წ. ყოვლად-სამღვდელო შლადიმერი გადაყვანილ იქმნა მოსკოვის სამიტროპოლიტო კათედრაზედ...

იბ) აწინდელი ექსარხოზი საქართველოსი მაღალ-ყოვლად სამღვდელო ფლახიანე დანიშნულ იქმნა ექსარხოზად 21

თებერვალს 1898 წ. მათი მეუფება, ერის კაცობაში ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე ბოროდევკი, სიმბირსკის გუბერნიის აზნაუთაგანია. მას მალე დაეხოცნენ შშობლები. იგი 1853 წელს შევიდა ორლოვის გიმნაზიის მეოთხე კლასში და 1857 წ.-კი— მოსკოვის უნივერსიტეტში, რომლის მეოთხე კურსიდან 1861 წ. გამოვიდა. ბიმნაზიაშივე ეტყობოდა მომავალს მწყემს-მთავარს გულ-მხურვალე სიყვარული სარწმუნოებისა და ეკლესიის სამსახურის მიმართ. ამისთვის იგი უნივერსიტეტიდან გამოსვლის შემდეგ დაადგა იმ გზას, რომელიც შეეფერებოდა მისს თან-დაყოლილს მიდრეკილებას,— ეს გზა იყო გზა სასულიერო მოღვაწეობისა. 1861 წლიდან 1873 წლამდის ნიკოლოზ ბოროდევკი იმყოფებოდა სხვა-და-სხვა მონასტერში, სადაც დროს ატარებდა მარხვასა, ლოცვასა, მორჩილებასა და სასულიერო წიგნთა კითხვაში... მან ამის მეოხებით სასულიერო სიბრძნე შეიძინა და განიმტკიცა თვისნი ფეხნი სვლად გზასა ქრისტიანობრივის კეთილი სათნოებისასა. 1873 წელსა 6 თბათვეს ნიკოლოზ ბოროდევკი, როგორც საფუძვლიანად მცოდნე ძველ და ახალ ენებისა, დანიშნულ იქმნა პეკინის სასულიერო მისსიის წევრად ჩინეთში. აქ მაშინ მღვდელ-მონაზონმა შლაბიანემ მშვენიერად შეისწავლა ჩინური ენა და ხელი მიჰყო ამ ენაზედ სასულიერო შინაარსის წიგნების თარგმნას რუსული ენიდან. ამავე დროს იგი მღვდელ-მოქმედებდა, ასწავლიდა ჩინელ ქრისტიანებს რუსულს ენას და სასულიერო მისსიის შენობის გადაკეთების გამგედ იყო. 2 იანვარს 1879 წ. მღვდელ-მონაზონი შლაბიანე დანიშნულ იქმნა პეკინის მისსიის უფროსად და ებოძა არქიმანდრიტის ხარისხი. 2 თებერვალს 1885 წ. არქიმანდრიტი შლაბიანე ხელ-დასხმულ იქმნა აქსაიის მღვდელ მთავრად, ღონის ეპარქიის ქორ-ეპისკოპოსად, ხოლო 1898 წ. 21 თებერვალს ხოლმის და მარშავის მთავარ-ეპისკოპოსის კათედრიდან გადმოყვანილ იქმნა საქართველოში ექსარხოის თანამდებობაზედ. დი-

დის ალტაცებით და იმედებით შეეგება მას თავისი ახალი მართლ-მადიდებელი ქართველი სამწყსო მცხეთაში, ამ ქართველთა იერუსალიმში. აქვე მათმა მეუფებამ მცხეთის საკრებულო ტაძრის გასაახლებლად შესწირა 1000 მან. ქ. ტფილისში მათს მეუფებას მიმართეს შესაფერის სიტყვით ყოვლად-სამღვდელო ალექსანდრემ, მაშინ ბორის ეპისკოპოსმა და ჭვაშვეთის წმ. ბიორგის ეკკლესიის წინამძღვარმა, მღვდ. მარკოს ტყემალაძემ. ყოვლად-სამღვდელო ალექსანდრემ სხვათა შორის, ისურვა, რომ ახლად მოზრძანებულმა ექსარხოზმა დაამყაროს თვისს სამწყსოში მშვიდობა და სიყვარული, ყურადღება მიაქციოს საქართველოს საეკლესიო ძველს ნაშთებს და, მათ შორის, დიდებულს მცხეთის ტაძარს, დედას ქართველთა ეკლესიებისას და ქართველის ერის ემბაზსა. „მშვიდობა თქვენდა“, — ასე დაიწყო თვისი პირველი, მოკლე, მაგრამ ღრმა ჰაზროვანი სიტყვა მაღალ-ყოვლად-სამღვდელო შლაბიანემ, — „მშვიდობა თქვენდა, მშვიდობა ქალაქსა ამას, მშვიდობა ამ მხარეს, მშვიდობა სახლთა თქვენთა“... მათის მეუფების მაცადინებობით გაძლიერდა მცხეთის ტაძრის გასაახლებლად დაარსებული კომიტეტის მოღვაწეობა. მათმა მეუფებამ 1898 წელს მღვდელ-მთავრად ხელ-დასხმული ყოვლად-სამღვდელო ლეონიდე, ბორის ეპისკოპოსად დანიშნული, დანიშნა ამ კომიტეტის თავმჯდომარის ამხანაგად. ამ წლიდგან უხვად მოვიდა შეწირულებანი საქართველოს და რუსეთის ყველა კუთხიდან ხსენებულ ტაძრის განსაახლებლად. მაღალ-ყოვლად-სამღვდელო შლაბიანეს სურვილის თანახმად, ტფილისის საეპარქიო დედათა სასწავლებელი სამკლასიანიდგან (ორი კურსით თითო კლასი) გადაკეთდა ექვს კლასიანად და ეწოდა მას სახელად: „იოანნიკეს სასწავლებელი“; ამავე სასწავლებელს მათის მეუფების შუამდგომლობით, დაენიშნა უწმიდეს სინოდიდგან ყოველ-წლიური შემწეობა. მს სასწავლებელი ინახება ტფილისის საეპარქიო სანთლის ქარხნის ხარჯზედ. მართულის ენის და გალობის სწა-

ვლებისათვის ამ სასწავლებელში ქართლ-ქახეთის ეპარქიის თითოეული შტატის ეკკლესია იხდის ათ-ათს შაურს წელიწადში. მათის მეუფების დროს შესყიდულ იქმნა ტფილისის საეპარქიო ქირხნისთვის საკუთარი შენობა ქარხნის საშუალებით (45,000 მან.); მრავალი საეკკლესიო სკოლა გახსნილი და უზრუნველ-ყოფილ იქმნა; გადაწყვეტილ იქმნა ქ. ტფილისში საეკკლესიო საოსტატო სემინარიის დაარსება, რომლის მოსათავსებლად შესყიდულ იქმნა ხარფუხში არსებული საექსარხოსო კარის სახლი ბალითურთ; ყურადღება მიექცა საეკკლესიო მოძღვრებას რუსულს და ქართულს ენაზედ; გამდიდრდა ხელ-ნაწერებით და საარქეოლოგო საგნებით ტფილისის საეკკლესიო სიძველეთ-საცავი, რომელიც შეიძინა თავისს საკუთრებად ქართლ-ქახეთის სასულიერო წოდებამ; სასულიერო წოდების რწმუნებულთა კრების დადგენილებით, სიძველეთ-საცავს ყოველ წლიური შემწეობა დაენიშნა სანთლის ქარხნის შემოსავლიდგან; გაძლიერდა „ქავკასიაში ქრისტიანობის აღმადგინებელ საზოგადოების“ მოღვაწეობა; ამ საზოგადოებამ გახსნა რამდენიმე ახალი სკოლა და სამრევლო ქავკასიის მიყრუებულს ადგილებში; დამთავრდა კრებულთა სახლებისა და სასკოლო სადგომების აღშენება ამ საზოგადოების უწყებაში. მათი მეუფება დიდის ყურადღებით ეპყრობა ქავკასიის მთიულთა შორის ქრისტიანობის აღდგენის საქმეს, როგორც გამოცდილი და გამოზრძმედებული შორეულს აღმოსავლეთში მისსიონერი; ქართულს ენაზედ მოძღვრებათა წარმოთქმის, შეკრების და გამოცემის საქმეს გზა გაეხსნა; გავრცელდა ქართლ-ქახეთის ეკკლესიებსა და სასწავლებლებში ქართული საეკკლესიო საგალობლები, ნოტებზედ გადაღებული; შემოდებულ იქმნა სწავლების ახალი პროგრამმა საექსარხოსოს სასულიერო სასწავლებელთა მოსამზადებელს კლასებში; შედგენილ იქმნა „სწავლების ახალი გეგმა“ საეკკლესიო სკოლათათვის სასწავლო მასალის ოთხს წელზედ განაწილებით; ძუთაისის საეპარქიო დედათა ბაბრიე-

ლის სასწავლებელი ექვს კლასიანად გადაკეთდა და მას დაენიშნა უწმიდესის სინოდიდგან ყოველ წლიური შემწეობა ფულით; დაიბეჭდა ქართულს ენაზედ რამდენივე საეკლესიო და საღმრთო წიგნი (სახარება, სამოციქულო, ჰამნი და სხვა...) მაღალ-ყოვლად-სამღვდლო შლაბიანე, ეს მეოთხე წელიწადია, იღვწის დაუღალავად და მხურვალედ საქართველოს ეკლესიის კეთილ-წარმატების სასარგებლოდ. როცა მათის მეუფების საქართველოში სასარგებლო სასულიერო მოღვაწეობას გაითვალისწინებს შეგნებული ქართველი, მას უნებლიეთ გაახსენდება ის სიტყვები, რომელიც მათმა მეუფებამ ბრძანა ტფილისის სიონის ტაძარში პირველად ფეხის შედგმის დღეს: „მოვდივარ თქვენთან გატაცებული მხურვალე სურვილით ვიმსახურო თქვენის წმიდა ეკლესიის სასარგებლოდ, თქვენთა სულთა საცხოვრებლად, მოვდივარ, აღსაყსე სიუვარულითა და მშვიდობითა, გთხოვთ სიუვარულით და მშვიდობით მიმიდოთ!“

ვისურვოთ მათის მეუფებისთვის დღეგრძელობა მართლმადიდებელ ეკლესიის სასარგებლოდ ნაყოფიერის მოღვაწეობისათვის. *)

ილ. შერაძე.

*) წყაროები: ა) Кратк. ист. груз. ц. П. Иоселиани; б) იბი-სივე: „Описание древностей“ г. Тифлиса; გ) „Дух. Вѣст. груз. экзархата“ 1892, 1894, 1896 და 1898 წწ. დ) „Хомлскій народ. календарь 1893 г.; ე) „Исторія груз. ієрархіи“ изд. 1826 г.; ვ) „Церковныя Вѣдомости“ 1901 г. № 2; ზ) „Пятидесятитіє митр. Іоаннікія, Кієвъ 1900 г. და სხვ...

სოლომონ ლეონიძე

(შ ე მ ლ ე გ ი *)

1780 წლამდის ორივე მთავრობის ბრძანებით და თანხმობით გათავდა აღწერა ქართველთ თავად-აზნაურებისა, აღწერეს ღავით რექტორმა და სოლომონ ლეონიძემ. ამას გარდა მომზადდა შეერთების პირობებიც; ამ შეერთების პირობებზე ორმა წრემ იმუშავა: თბილისში მყოფთ—სოლომონ ლეონიძის თავმჯდომარეობით, ხოლო პეტერბურგში—ბარსევან ზავკვაძისა. 1781 წ. დასრულდა ყოველისფერი. ქართველთ და რუსთ დასწერეს პირობის წერილები.

შეერთების საქმე ისე მოეწყო და მის პირობები ისე შეამუშავეს, რომ მალე თვით მეფემაც კი განიზრახა რუსეთში წასვლა და საქმის დაბოლოება. ირაკლი მართლაც, მალე რუსეთში წავიდა და თან წაიღო ყველა საჭირო მასალები, მაგრამ მინამდის ის საქართველოს სწავლავარს გასცდებოდა, სპარსეთში უკვე კაცები მივიდნენ და ყეინს ამბავი მიუტანეს, რომ მრეკლე მეფე რუსეთში წავიდა, რუსეთს ეკედლებოა. ჭეინისაგან კაცებმა ამბავი მოიტანეს, რომ მეფეს კაცები გამოუყენეთ და უკან დააბრუნეთ, თორემ ყეინი მოვა და მეფის ჯავრს ხალხზე ამოიყრისო, ერთის სიტყვით, საქართველოს ფერფლიც აღარ დარჩებოა. მეფე შოზდოკის და შიზლარის გენერალ-გუბერნატორამდის მივიდა, აქ კაცები დაეწივნენ საქართველოდგან და შაჰის დანაბარები მოახსენეს. მეფე ძლიერ შესწუხდა, მაგრამ რას იზამ-

---

*) იხ. № 3, გვ. 264.

და, უკან დაბრუნდა, თავისი ცნობები გენერალ-გუბერნატორს გარდასცა, გარდასცა აგრეთვე წერილი იმპერატორისთან გასაგზავნი, სადაც ეწერა თანხმობა, გადასცა აგრეთვე სხვაც ბევრი რამ ამბებიც. მართის სიტყვით, შეერთების შესახებ საქმე ერთობ ცხარედ წავიდა, საქმე შესამჩნევად გაღვივდა.

მეფემ სამჯობინრად დაინახა, რომ საქმის მოსაწყობად რუსეთში სოლომონ ლეონიძე გაეგზავნა. მეფემ უთხრა:

„ჩემო სოლომონ! შენა არაფრის შ.ში არა მაქვს, შენ ხომ მე არ მომატუეილებ, ჩემი მოტუეუბა ქვეყნის მოტუეუბა არის და შენც ხომ ქვეყნის შვილი ხარ“.

სოლომონ ლეონიძეს არ უნდოდა რუსეთში წასვლა, იქაურ ქართველ დესპანებს ვერ შეევეწყობოდა, მაგრამ საქმის სიყვარულის გამო მაინც წავიდა. ს. ლეონიძე რუსეთში მივიდა, დაიწყო საქმეზედ დიდის სიფრთხილით თათბირი და საქმე შეერთების სასარგებლოდ გაათავა, ელჩები დაბრუნდნენ საქართველოში, ჩამოვიდა ლეონიძეც.

საქართველოს შეერთებას ითხოვდნენ ოსმალნიც იმ პირობით, რომ საქართველოს წართმეულ ადგილებს სულ უკანვე დაგიბრუნებთ, მეფეთაც ერთს კაცს გიყოლიებთ თქვენის გვარისასაო, ოღონდ ჩვენი ქვეშევრდომობა მიიღეთო. ამისთვის მეცადინეობდნენ ახალციხის ფაშები, ოსმალეთიდან დეპუტაციაც მოვიდა ამისთვის, მაგრამ ქართველნი არ შერებოდნენ, გათათრების ეშინოდათ, მერე სულ მოკვშლიანო. მოფ-ზარბაზნსაც მოგცემთ, ფულსა და ყველა საჭირო ნივთებსაც გადმოგცემთო, ოღონდ ჩვენ შეგვიერთდითო.

სოლომონ ლეონიძემ, როგორც სახელმწიფო ქვეყანაში პირმა, რუსეთში ყოფნა და მოგზაურობა კარგად გამოიყენა, ნახა ყველა ის ძალოვნებითი სახსრები, თუ რით შეიძლება, რომლისაზე ერის და სამეფოსი ამაღლება, დაწინაურება, სიცოცხლე და მანაც სწორეთ ასეთი საჭიროების მხარეების აღორძინებით დაიწყო მოქმედება. ამის შესახებ მან მეფეს

ბევრი რამ აუწყა სახელმძღვანელოდ. სხვათა შორის უთხრა: „მეფეო, სამეფოს სასარგებლოდ და გასაძლიერებლად მე ბევრი რამ შევისწავლე უცხოებაში ყოფნის მეოხებით, ბევრი რამ ავნუსხე მათი სამეფოს წეს-რიგის, მართვის და ხალხის წესების; მე ვუთქობ, ჩვენც რომ ჩვენ ტკბილ სამეფოს ისეთი წესები მივსცეთ, აქაც ისე მოვახერხოთ სამეფოს მართვის საქმე, მაშინ შესაძლებელი იქნება, რომ ჩვენი მეფობაც დაჩქეს თავის მართვით, გამტკობით და სხვანი. ჩვენ ვნახეთ ჩვენი თვალით ის, თუ უცხონი რა წესების მეოხებით დაწინაურდნენ, რაგორ წავიდნენ წინ. შევკრიბოთ სამეფო ზინი, ვქმნათ ბრძენ კაცთა და ზატრებთა კრება, გამოვკითხოთ მათ საქმენი და ნუ მოვშლით მას, რაც მოშლილი დღეს უნდა აღშენდეს“.

მეფე მრეკლემ ამ აზრით განამტკიცა და განაძლიერა საქართველოს მსაჯულის თანამდებობა, მას მიანიჭა ევროპიული კანცლერებრივი ღირსება.

სოლომონ ლეონიძის ასეთის უფლებით აღჭურვამ ფრთები შეასხა სამეფოს, თვით მეფეს და დააღონა ის პირნი, ვისიც გული შურის ბოროტებით იყო სავსე და ქვეყნის დაღუპვა აღდგომად მიაჩნდათ. ასეთი პირებით მაშინ სავსე იყო საქართველო. მეფე მრეკლე გარეშე მტრებს აქცევდა ყურადღებას, მარტო მათ მუსრავდა, მათი დამორჩილება ჰსურდა, შინაურს მტრებს კი, რომელნიც მისს სამეფო სხეულში ჭიებივით იყვნენ და ღრღნიდნენ, მათზე კი ხმას არ იღებდა, რადგანაც—ზოგი მისი ნათესავი იყო და ზოგიც კარგი მეგობარი. მს მედიდური მტრები იმან უფრო აღბორგა, რომ მსაჯულმა თავისს სამსაჯულოში თბილისის ქართველთ მოქალაქეებსაც მისცა ხმა და ხშირად საქვეყნო საქმენი ხსენებულ პირთ თანადასწრებით განიბკობოდა; დიღთა თავადის შვილთათვის საწყენი იყო კიდევ ის, რომ სამეფოს სამსაჯულოში გაირჩა თექვსმეტი სოფლის გლეხთა სა-

ქმე, რომელნიც ბორჩალოს მაზრაში სცხოვრობდნენ, სადაც ამათ თვისს მებატონეებთან უსიამოვნება და მტრობა ჰქონდათ ატეხილი. ზღეზნი ჩიოდნენ, რომ სპარსნი და სხვა-და-სხვა თათრები ჩვენ ხშირად გვეცემიან და გვარბევნო, ჩვენ დიდ გაჭირებაში ვართ მოთავსებული, და ამავე დროს ჩვენი მებატონენიც სასტიკად გვაწუხებენ, შვილებსაც კი გვტაცებენ და არ გვიბრალებენო, ლამის მოვისპოთ და გავსწყდეთ მტერთაგან თავ-დასხმის და მებატონეთა დევნისაგანო. სოლომონ ლეონიძემ გლეხების მხარე დაიჭირა, ეს მომხრე გახდა სიმაართლის, მართლ-მსაჯულების და არა მებატონეების. ის ეწყინათ მრავალთ, გაიმართა ქორები, მუქარა, სევდა და ვინ იცის რა, ამიტომ, მსაჯულმა მეფეს მოახსენა შემდეგი:

„ბატონო მეფეო! საქართველოს სოფლები ახხრდა, ვერანად იქცა, მრავალ ომებში უოფილნი გლეხნი უძღურ არიან და ამათ უფრო აუძღურებენ მებატონენი, იგინი ბევრ მტრობას და ორგულობას სთესენ თქვენს ტკბილს სამეფოზე. ჩვენთ მებატონეთ ხელში უკავიათ ისეთი ძალა და კანონი, რომელიც ჩვენი გლეხ-კაცობის ოჯახს სასტიკად, ცხარეთ სწობს, მას შლის სამუდამოთ და ხელიდგან აცლის ჩვენს ტომს.

მებატონენი არბევენ გლეხთა, სტაცებენ უგულაფერს, თვით შვილებსაც და ჰუიდიან სხვებზე. ამიტომ ალაგმეთ უმართებულო მებატონენი. რისხვა დაეცით მათ და ერთგულ გლეხებს დაუშკვიდრეთ მშვიდობიანი წესები. და-მშვიდებულნი გლეხნი უფრო კარგად ემსახურებიან ქვეყანას, უფრო მხნედ გამოვლენ სალაშქროდ და უფრო გმირულად დაიწეებენ ბრძოლასო“. როგორც ვიცით მეფემ ყურადღება მიაქცია ამას.

სოლომონ ლეონიძე სასტიკი მძრახველი და მგმობელი იყო მუხანათის ქართველების, იგი ყველას მოურიდებლივ ეკამათებოდა, ეს მეფემაც კარგად იცოდა, იგი ამ კიცხვა-

გმობისას, თითქმის, ნებას აძლევდა, რადგანაც კარგად იცოდა, რომ მსაჯული უბრალოდ არავის გაჰკიცხავდა, მათში დიდი კავშირი, დიდი მეგობრობა არსებობდა. არა მგონია, რომ მეფე მრეკლეს თვისს სამეფოში ისე ვინმე ჰყვარებოდა, როგორც სოლომონ ლეონიძე უყვარდა. ამ სიყვარულის საფუძვლები მან არა ერთხელ აჩვენა მეფეს, ბევრ გზით დაუმტკიცა ქვეყნის გამო სიყვარული, ჭეშმარიტება და პატივისცემა. სოლომონ ლეონიძე ისეთ გულ-შემატკივარ პირად აღმოჩნდა, ისეთ შინაურ თავ-დადებულ ქართველად, რომ მან თავისუფლად დაიწყო ხმის ამალღება თვით ბატონის შეილებზედაც. ჩვენ ვიცით შემდეგი ამბავი გარდმოცემით:

სოლომონ ლეონიძე ვერ უმზერდა კარგის თვალთ ღარეჯან დედოფალს. სძულდა და ეთაკილებოდა, რომ დედოფალს დაახლოვებული ჰყვანდა ვიღაც ტლანქი მსეფა შორღანაშვილი; ამ პირს ისეთი გავლენა ჰქონდა დედოფალზე და ისეთ მეძავურ გზას ადგა, რომ მის მეოხებით საქართველოს მოევიდნა თავისს დასანთქმელი ნიადავი. ამბობდნენ, რომ სოლომონ ლეონიძემ ბევრ გზის ამხილა დედოფალი, აუწყა, რომ მსეფას თავი დაანებეო, არ გეკადრებათ, მაგის მეგობრობა თქვენს საქმეს არევესო. დედოფალი არ ისმენდა და მსეფას სიტყვით მოქმედებდა. მეფე მრეკლე მოხუცდა, მას ცოლის დამორჩილების ძალა იღარ ჰქონდა, მსეფას კი ისეთი გავლენა ჰქონდა დედოფალზე, რომ დედოფალი ამის სიტყვით მოქმედებდა, რაც მსეფას უნდოდა, დედოფალი მეფეს იმას აკეთებინებდა. ამბობენ, რომ თვით იმერთა შეერთების წინააღმდეგი ჰაზრები ღარეჯან დედოფალმა მეფეს მსეფას ჩაგონებით გარდასცაო. ამაზე მსეფას სოლომონ ლეონიძესთან კამათიც მოუხდა, კამათმა ჩხუბი გამოიწვია, დიდი მძულვარება ჩამოვარდა, მაგრამ სოლომონ ლეონიძე ვერას აწყობდა, რადგანაც ღარეჯან დედოფალს დიდი სიყვარული ჰქონდა მსეფასი. მს ამბავი მეფემაც კარგად იცოდა, მაგრამ ჰვარავდა და სოლომონ ლეონიძეს ავალებდა დედო-

ფლის დარიგებას და მსეფას მოცილებას. მსეფამ აუწყა დეოფალს, რომ შენ უნდა იმეცადინო და შენი ქმრის სიკვდილის შემდეგ შენ უნდა გამეფდეო. მაშინ ჩვენ ჩვენი ნატვრაც შეგვისრულდება, მაშინ ვერც მსაჯული გვიზამს რამეს და ვერც შენი გერებია. მსეფამ დედოფლისაგან დიდი შეძლება შეიძინა, ამბობდნენ ადრე მოხუცნი, რომ სოლომონ ლეონიძე ისე აღელდა მსეფასაგან, რომ ერთს დღეს ერთმანეთს სცემეს და ხმალში გასვლასაც აპირებდნენო, მაგრამ მეფემ დააშოშმინა და საქმე დაჰფარესო.

ამ დღიდან მსეფამ მხოლოდ საიდუმლოდ დაიწყო სიარულიო. მეფის ოჯახი ამან არია უფრო; ბიორგი მეფე თავისს მამას უფრო დედინაცვლის გამო ემდურებოდა, თუმცა პირში ვერ უბედავდა, თორემ ამბობდა, რომ მამაჩემს მეორე ცოლი მოხუცებულობის გამო მაინც არ უნდა შეერთოო. ამავე გარემოებამ დაბადა ძმებში და ძმისწულებში შფოთი, განხეთქილება და აყალ-მაყალი, რასაც მოჰყვა ისეთი ცვლილება, რომლის აღნუსხვას კარგი მხატვარი და საქმის ღრმად დამკვირვებელი სჭირია. სოლომონ ლეონიძე ბიორგი მეფეში ვერ ხედავდა საიმედო კაცს, მაგრამ პატივს სცემდა, რადგანაც იმას სურდა, რომ მეფე მრეკლეს სიკვდილის შემდეგ ბიორგის შვილი ლავითი გამეფებულიყო, გენერალ-ლეიტენანტი რუსეთისა. ღარეჯან დედოფალმა რა-კი სოლომონ ლეონიძისაგან თავისს ქმარი ვერ მოსდრიკა; რა-კი იმათში განშორება ვერ ჩამოაგდო, მერე სოლომონ ლეონიძეს პატივის-ცემა და თავაზი დაუწყო, მას მეტად ოსტატურად დაუახლოვდა. ამ დაახლოვების მეოხებით მსაჯულმა ისარგებლა და დედოფლისაგან ბევრი რამ ამბები შეიტყო დედოფლის საიდუმლოების, დედოფალმა ბევრი რამ გაანდო მას.

დედოფალი ამუდარებდა, რომ ჩემი ქმრის სიკვდილის შემდეგ დახმარება მომეცი, რომ ტახტზედ ჩემი შვილი დაჯდეს მეფედ და არა ჩემი გერიო. ეს მოხერხდება შენც

კკუით, თუ შენ მოინდომებ, ჯერ მე გამაძევე და მერე მე ჩემს შვილს მივკერძამო. სოლომონ ლეონიძე, რასაკვირველია, იმედებს აძლევდა მოტყუილებით. მსაჯული არწმუნებდა, თქვენ კარგად იყავით, ტახტი თქვენ არ მოგეშლებათ, შემდეგ თქვენი ნაშობი გამეფდება, მოძავალი თქვენიაო. მსეფა კი აუწყებდა დედოფალს, რომ მსაჯული გატყუილებთ, არ ერწმუნოთ მას, იგი სხვას ამზადებს მეფეთაო. თუ ეგ არა სტყუის და ეს სწადიანო: ეხლავე დაიწეროს სამეფო წესი და თვით მეფისაგან დამტკიცდესო. ღარეჯან დედოფალი შეუჯდა მეფე მრეკლეს, იგი ისე მიიბირათავისკენ და ისე აცდუნა, რომ თავისს გულის წადილი აისრულა, მსეფას დააწერინა ერთი რალაც ბრიყვული წესრიგის წერილი—თუ მრეკლეს შემდეგ ქართველთ მეფეთ ძენი რა წეს-რიგით უნდა გამეფებულიყვნენ და ეს წერილი მეფეს ხელ-მოწერით დამტკიცებინა კიდევ. ეს ამბავი დიდად ეწყინათ მრავალთ, ბევრნი აღელდნენ, მომართეს ბასრი ენა და, ვინ იცის, რაები არ ჰქმნეს. სოლომონ ლეონიძეც ძლიერ აღელდა, ძლიერ ეთაკილებოდა, მაგრამ დამტკიცებული ქაღალდის კვალს ვეღარ მიაგნეს. ამ გარემოებამ სასტიკად გადაჰკიდა მეფე ბიორგი ღარეჯან დოდოფალს.

სოლომონ ლეონიძე ბატონიშვილებში ერთობ ოსტატურად ტრიალებდა, ერთთავად საუბარი ჰქონდა მათ ერთობასა და სიყვარულზე, მტკიცე კავშირზე, აუწყებდა მორჩილების მნიშვნელობას, სიმტკიცის საჭიროებას და ბევრს სხვებს, მოუთხრობდა უცხო ხელმწიფეთ შვილების ვითარებას, ურთიერთის დამოკიდებულებას და წარმატებას; თქვენც ისევე მოიქეცითო, თქვენც იზრუნეთ ქვეყნის სასარგებლოდ და მეფობის დასათარავადო და ბატონიშვილებსაც სოლომონ ლეონიძის საკმარისი შორიდება ჰქონდათ და ხათრი.

სოლომონ ლეონიძის გავლენა ბატონიშვილებზე და ეგეობრობა, მრავალთ შურიან პირებს შეშურდათ, მათ იწყინეს, რად ხდება ეს ასე, რომ სოლომონ ლეონიძეს ასეთ

უპირატესობას აძლევენო. ამიტომ მას „მელაძუა“ უწოდეს, ბატონიშვილების, მეფის და დედოფლის მომჯადოებელ-მომტყუებელად. იგი ყველას მეგობარია, ყველას ეკედლება, ეთვისება და ყველა ამებიდგან რალაცაებს გამოელისო, იცის სად როგორ მოიქცეს, ვისგან როგორ და რით ისარგებლოსო; მაგრამ ეს არ იყო სწორე, ამას დაახლოვებული კავშირი მხოლოდ ზოგ ბატონიშვილებთან ჰქონდა და ზოგთან არა, თუმცა საუბარი და რჩევა მათში არა დროს არ მოსპობილა. რა კი ქართველთა შორის ზოგიერთა დიდებულის გვარისანი ამხედრდნენ და აღარ იცოდნენ, რა ექმნათ სოლომონ ლეონიძის მტრობით, მის შემდეგ სამტრო დასმა გაძლიერება იწყო, იგინი ისე გაასპიტდნენ, რომ სოლომონ ლეონიძის საწინააღმდეგოდ ყველაფერს იკადრებდნენ, ოღონდ კი მოწინააღმდეგე დაელუბათ. ამიტომ ამ დიდებულთ შორის გაჩნდნენ ისეთი პირნიც, რომელთაც მეფესთან მიკედლება მოახერხეს და მასთანვე ცილის-წამება, სიტყვების რევა და ათასი სხვა ამისთანები, რითაც კი შესაძლებელი იქმნებოდა მეფის და მსაჯულის შორის მტრობა და შური ჩამოვარდნილიყო პირველ ხანებში ესენი ვერას აწყობდნენ, მაგრამ მალე მიაღწიეს საწადელს. პუსრულდათ ნატვრა, გაუთენდათ კარგი დილა, მოესწრნენ იმას, რომ მეფეს და მსაჯულს შუა ზერა-ქვერათ ერთმანეთის მზერა ჩამოვარდა. მეფე ქორებით გაავსეს, მაგრამ სოლომონ ლეონიძეს ჰქონდა ისეთი მოხერხება და ოსტატობა, რომ მეფეში ყველა ექვებს და ბრალმდებლობას აქარწყლებდა, რაც მრავალთათვის ხშირად დიდად საშურველათაც ხდებოდა.

მცირედ განხეთქილების ჩამოგდების დროსაც კი, სოლომონ ლეონიძემ იმეცადინა და მეფის თანხმობით მსმალეთის მთავრობასთან ახალ-ციხის ფაშის დაწყობილ შუამავლობით იქმნა მიწერ-მოწერა მასზე, რომ საქართველოს და ოსმალეთის საზღვრები დაინიშნოსო, გარდა ამისა, დღეის შემდეგ დალისტნელ ლეკთა გავლა გამოვლაც მოისპოს ქართლზედაო,

რადგანაც ესენი ხშირად ქურდულად მიიპარებოდნენ ლალისტნიდგან ახალ-ციხისკენ და ამ დროს გზაში ქართველთსოფლებსაც სცარცვამდნენ. ზარდა ამისა ჩვენ ნება დაუთვევლად ოსმალთ არც თავიანთ ნებით შეეძლოთ ხალხის ტაციობა და ნურც მებატონეთაგან იყიდიან მათ მოყმეთა შვილებს, ვიდრე გამყიდავს ჩვენგნით ნება არ ექმნეს მიცემულიო. ამავე დროს რუსეთთანაც იქმნა თხოვნებით უწყებული, რომ კარგი იქმნება რუსეთმა ახალ-ციხეში ელჩები იყოლიოსო. რადგანაც რუსის კონსულს შეუძლიან დიდი დახმარება აღმოუჩინოს ქრისტიანებსაო. აქ ქრისტიანები სასტიკად იღვევებიანო. ახალ-ციხეში ბაზარიც კი იყო, სადაც ქართველთ შვილებს ცხვრებივით ჰყიდდნენ. ეს მრავალთათვის არის ცნობილი. ზოგიერთი კაცის თვისება ისეთია, რომ თუ ის კარგ საქმეს დაადგა, მერე იგი სულ კარგს გზასა და კვალს გაჰყვება; კარგი თვისების მექონი, ხშირად თავისს უნებლივად ცუდს საქმეებს ჩადის, მაგრამ არა თავისს ნებით, არამედ მის გარშემო მოწოლილის მიზეზების წყალობით, ასე რომ ყოველი ასეთი საქმის ჩადენის მიზეზები სათავიდან უნდა გაიშინჯოს. ამიტომ ხშირად ასეთი პირები არ უნდა იქმნენ გაკიცხული, არამედ ის მიზეზები უნდა იქმნეს განხილული და გაკიცხული, რამაც ჩადენინა პატიოსან პირს ცუდი საქმე. სწორედ ასეთ მდგომარეობაში მოთავსდა სოლომონ ლეონიძე ერთს დროს ჭაბუკთავე პირობების მორევში სტურავდნენ თვით ბატონიშვილები, რომელთა გამტყუნება ჩვენ არას დროს არ შეგვიძლიან, რადგანაც მათი ყოველ ნაირი გახრწნილების მიზეზები თვით მათ უზომო გალაღებასა და მედიდურობაში სწარმოებდა, მათ რომ მცირე დაკვირვება მიელოთ, მაშინ ისე აღარ დაბრმავდებოდნენ, მაგრამ მათ ამის დაფიქრება აღარ სჭიროდათ, რადგანაც იგინი შორს მხედველნი არ იყვნენ. ამათვე ჩაითრიეს სოლომონ ლეონიძე, მაგრამ ეს პირი თავისს არევ-დარევის და შეცდომის დროსაც კი მტკიცედ იღვა ქართველთ წინაშე.

ამ დროს, 1786 წლებში, თუშ-ფშავ-ხევსურეთ-მთიულეთში მოხდა საკმარისი აჯანყება ლეონიძის სახე მიიღო. მათი აჯანყება გამოიწვია ბოროტ მოურავის მოქმედებამ, მოურავს დაერბია, ეწვალეზინა მრავალნი ხარკის გამო და მასთანვე მოენდომა ზოგიერთ ხეობათა დამორჩილება და ყმობა, მათი საკუთარი ადგილების წართმევა. მს არ ეკმარა ხსენებულ პირს, მას მიემხრო თვისკენ ზოგიერთი თავად-აზნაურნი და მათ გადაეწყვიტათ მთიულეთა დამორჩილება, ყმობა და მასთანვე მთელი მათი ადგილების დასაკუთრება. ამაზე დიდი აყალ-მაყალი და ჩხუბები მოსდიოდათ, მთიულნი არ ემორჩილებოდნენ, ამათ სურდათ, რომ მათგან ყველი, ერბო და საქანელი უფულოდ ეზიდნათ, მაგრამ ვერ იქმნა, ვერ მიადწიეს საწადელს, რადგანაც მთიულნი მაგრად და ყოჩაღად ებრძოდნენ, თან ეტყოდნენ:

„ჩვენ უმობას ჩვეულები არ ვართ, ჩვენი მთა-ბარნ თქვენ არ გაგჩენიესთ, მა რაიზე გინდის ჩვენი დატყუება, ჩვენ ვერ ვიზამთ თქვენს საწადელს“ და სხვანი.

საქმე ისე მოეწყო, მთიულნი ისთე გაგულისდნენ, რომ 1786 წელს ამათ დალისტენლებს პირობა მისცეს დაკავშირების, მათთან შეერთების და თვით სარწმუნოების მიღებისა ცი, ე. ი. გათათრების. მთიულთ მეფე მრეკლებედ ჯავრი მოსდიოდათ, იგი ჩვენ მტრებს ნებას აძლევს ნავარდობისას და იქნება სურვილიც აქვს, რომ ჯერ თავად-აზნაურებმა წაგვართვან და მერე იგი მათ წაართმევს თავისს შვილის იულიონისთვისო, როგორც ეს მან უყო ძნის ერისთავებსაო.

ი ა მარუშიძე.

(შემდეგი იქნება)

გეოგრაფიული და ისტორიული აღწერა

ჰერეთისა.

(შემდეგი *)

ნუხის მაზრის ერთს საბოქაულოს, რომელიც მდებარეობს მართაშნიდამ აღმოსავლეთ-სამხრეთისაკენ, ჰქვიან უურთ-ხაშენი. აი ამ საბოქაულოში მდებარეობს ძველს დროს სავაქრო ქალაქად ცნობილი ისტორიული ყაზაჯა. იგი აშენებული ყოფილა სოფელ ნიჯის სამხრეთ მხარეს, ცივ-გომბორის მთის ძირის იმ ალაგას, საცა მდ. ტურიან-ჩაჲ არღვევს ცივ-გომბორის მთას და გადის ალტაშ-პარეშის მაზრაში.

შურთ-ხაშენის საბოქაულოს ხალხის ენაზე ეწოდება ყაზაჯა-შაჯა (қазаж); ეს გვაგულისხმებს, რომ ქ. შაბალა ძველს დროში ყოფილა რეზიდენცია ეხლანდელი უურთ-ხაშენის საბოქაულოს ერისთავებისა. როგორც ერისთავნი, აგრეთვე მისნი მცხოვრებნი ქართველნი ყოფილან. ასრე მოგვიტხრობენ არაბთა მწერალნი. ისინი სწერენ, რომ იმ დროს, როცა მონგოლნი შემოესივნენ საქართველოს, შაბალაში ერისთავად იყო ქართველთა თავადიშვილი. იმან შეუთვალა თურმე მე-XIII საუკუნეში მონგოლებისაგან გამოქცეულ ყიფჩაყელებს, რომელნიც მოადგნენ შაბალას ასაკლებად: შევერთდეთ და ერთად ვეომოთ საერთო მტერს—მონგოლებსაო. მართველ შეფეს მე კაცს გავუგზავნი,—ეუბნება ის ყიფჩაყელებს,—რომ იმან ხალათი და ფული გამოგიგზავნოთო. შევერთდეთ თქვენ და მე და დავიმორჩილოთ ახლო-მახლო ქვეყნებო,

---

*) იხილეთ № 4, გვ. 376.

ერთად ვეომოთ საზოგადო მტერს—მონგოლებსაო (იხ. ჟურ. „მოამბე“ № 1, 1896, გვ. 35 და 36).

გეოგრაფი სტრაბონი სწერს, რომ შაბალა ალბანიის დედა-ქალაქი იყო. ის მას ეძახის ყაბაღკას (იხ. Ган გვ. 107). აქედგან სჩანს, რომ სტრაბონის დროს, ჰერეთი ქართველების ალბანიის სამეფოს შეადგენდა.

შალაქი შაბალა ყოფილა შემოზღუდული მალაღის ქვიტკირის კედლით. არხებისა და ქალაქის ალაყაფის კარების ნაშთები მოწმობენ, რომ ოდესმე აქ უცხოვრია განათლებულ ხალხს. ამას ამტკიცებს მისი ისტორია და ხაფანგნი არხებისა (ШЛЮЗЫ). ისინი ქალაქს გარშემო ჰქონია გაკეთებული. თუმცა მდ. ტურიან-ჩაი ანგრევს და ანადგურებს ძველთა შენობათა ნაშთებს და მეზობლად მცხოვრებნი თათარნიც ერთგულად მიეზიდებიან იქიდგან ქვებს, მაინც კიდევ ეტყობა ნაშთები წყალ-საგუბრებისა. როდის და ვისგან აშენდა შაბალა არავინ იცის; უეჭველი კია, რომ ის ყოფილა ქრ. დაბ. უწინაც. მის განადგურებასა და დანგრევას კი მიაწერენ თემურ-ლენგს, რომელიც შემოესია საქართველოს 1380—1395 წლებს შუა.

ღარჩენილა ხალხში თქმულება, რომ უწინდელ დროს ქ. შაბალაში წელიწადში ერთხელ დიდი ბაზრობა იმართებოდა. ამ ბაზრობაზე ვაქრები მოდიოდნენ თურმე შორეულს ქვეყნებიდანაც. ბაზრობა ეხლაც იციან ჩულურ-შაბალაში, რომელიც შობილია პირველისაგან, მაგრამ არა ისეთი შესანიშნავი, როგორც ყოფილა უწინდელ დროს. ძველად აქაურ ბაზრობას დიდი მნიშვნელობა ჰქონია რუსებისათვისაც. პროფესორი შორომკინი სწერს, რომ რუსული სიტყვა „кабала“ ამ ქალაქის სახელიდგან წარმოსდგებაო. რუსულს ძველს კანონებში თურმე სწერია „о кабальныхъ и безъ кабальныхъ искахъ“, ხოლო ხალხის ენაში დარჩენილა სიტყვა „закабалить“, და ფრაზა: „далъ на себѣ кабалу“. იგივე სიტყვა იხსენიება 1364 წელს ღიმიტრი ღონელის და მისის

ძმის ვლადიმირ ანდრიას ძის პირობის ქალაქში, საცა ასრეა თურმე ნათქვამი: „НЕ УРАТЬ ЛЮДЕЙ ВЪ КАБАЛУ“. ასრე ამ სახით, სიტყვა შაბალა რუსებს ხმარებაში ჰქონიათ. ის ნიშნავს იმათ ენაზე: მოსამსახურეს, ზოვალეს, ვექსილით და პირობის ქალაქით შეკრულს (იხ. СЛОВАРЬ ЦЕРК.—СЛОВ. ЯЗЫКА, გამოც. 1867 წლისა). ეს სიტყვა იმათ მიუღიათ ქ. შაბალასაგან, საცა ვაქრობის დროს მათ (რუსებს) უწერიათ თამასუქებიო, სწერს ა. იანოვსკი (იხ. Ж. М. Н. пр. 1846). სიტყვას უბაჟას იგივე მნიშვნელობა აქვს ქართულს და თათრულს ენაზედაც, რაც რუსულში შაბალა—თამასუქი, პირობის ქალაქი, ხელ-შეკრულობააო, სწერს საბა-სულხან მრბელიანი თავისს ლექსიკონში.

ამ უმად გამაგრებულ და ბრწყინვალე ძველებურ ქალაქის შაბალა-ს ნაცვლად არსებობს მხოლოდ პატარა სოფელი ჩუღურ-უბაჟა (ესე იგი ყაბალა ჩავარდნილ ადგილას), რომელიც პირის-პირ ძველის შაბალასი არის აშენებული და მალა შეჰყურებს ძველ შაბალას ნანგრევებს.

შესანიშნავია, რომ ნუხის მაზრის უბაჟას ჰყოლია მოსახლე ქალაქი სიღნაღის მაზრაშიაც. მაგრამ იმისი სახელი უბაჟა-ა, ხოლო პირველისა უბაჟა.

ძიზიყელების უბაჟა არის ლაგოდახის მახლობლად, შიურის ტყის თავში და ძავკასიის მთების ძირში. აქ იპოვებიან დიდ-დიდ შენობათა ნანგრევები და მრავალი ეკლესია. ამ შაბალაზე გადის გზა ლაგოდებიდამ შილდა-ყვარელისაკენ. ეს უბაჟა ელის გამოკვლევას და აღწერას და ამის მოვალენი არიან უფრო ძიზიყისა და ძახეთის ნასწავლნი კაცი. მე მხოლოდ იმას ვიტყვი, რომ ძახეთის უბაჟა-ს და ნუხის მაზრის უბაჟა-ს რაღაცა ნათესაობა აქვთ, როგორც ადგანს — ადბანისთან. *)

*) ჩუგუის აზრით კახეთის უბაჟა დაფუძნებული და ასე წოდებულია ნუხის უბაჟადამ გადმოსახლებულებისგან მტრის ერ-

დიდად საყურადღებოა არიან აგრეთვე ფუნდრუკები (სადგურები—სტანციები, ინგილოურად ბუდრუკი), რომელნიც დაკეთებულნი ყოფილან ნუხის მაზრის შაბალადგან დაწყებული, ვიდრე ძახეთის შაბალამდე. მრთი მათგანი უნახავს 1846 წელს ა. იანოვსკის, ნუხის მაზრის შაბალას მახლობლად; დანარჩენები ვნახე მე 1897 წელს. რისთვის და რა მიზეზით ყოფილან ისინი დაკეთებულნი? ხალხი ნუხის მაზრისა მოგვითხრობს, რომ ცივ-გომბორის მთის აღმოსავლეთი მხარე უწინ შემოსილი და დაბურული ყოფილა ტყითა და, შაბალადგან შიგნით ძახეთისაკენ მომავალი გზაც, შიგ ამ ტყეში ყოფილა გაყვანილი. თურმე დიდი შიში იყო: ამ გზაზე მიმავალთ ჰხოცდნენ და სტარცვავდნენ ავაზაკნი. ღამე არავის შეეძლო გავლა. უშიშრობისათვის და ღამის გასათევად ჰერეთელებს ფუნდრუკები ჰქონიათ დაკეთებული. ფუნდრუკები ბევრი ყოფილა. ჩვენ ვიცით ექვსი. მრთი იყო შაბალას მახლობლად, მეორე სოფ. ქუნგუთის პირის-პირ, რომელსაც ახლა ჰქვიან ვიზ-ჯაა, მესამე არის სოფ. შარაბულალთან, მეოთხე ალყაბურზე, მეხუთე— ალაზნის მარჯვნივ მხარეს, მულალოს ხილთან და მეექვსე მილლარის მინდორზე ალაზნის მარჯვნივ, სიღნაღის მაზრაში, შარალაჯის მახლობლად. იმას ხალხი ეძახის აუუდებუჯ-ჭვას. ამ მახლობელს დრომდე ის კიდევ კარგად იყო შენახული, მაგრამ ახლა ისე დარღვეულა, რომ საფუძველი-ლა ეტყობა.

ეს გადმოცემა ხალხისა ჩვენ უეჭველად მიგვაჩნია, ამისათვის რომ ასეთი ფუნდრუკები დაკეთებული ყოფილა საქართველოს სხვა ნაწილებშიაცა. აი რასა სწერს გამოჩენილი და სახელოვანი მკვლევარი ძავკასიისა უსლარი: „ძოლხიდის გზებზე აშენებული იყო ქვის ფირფიტები, რომელნიც მოგზაურებს თურმე უჩვენებდნენ გზის მიმართულებას და სა-

თის რომელიმე შემოსევისა და აფორიაქების შემდეგ, ანუ უკუ (ობრათო).
რედ.

დგურების ადგილ-მდებარეობას (იხ. Древнѣйшія сказанія о Кавк. II Услара, გვ. 421—427). ეს ფირფიტები ჯერ ქვისა უკეთებიათ და შემდგ ხისა. მათ ეწოდებოდა კურბეისი — იგივე სახელი, რომელიც მართაოსთენმა უწოდა ათონელთა ძველ ფიცრებს. შექველია, რომ ეს ფირფიტები ნასახია ლანდ-ქარტებისა და ადვილად საფიქრებელია, რომ ჰეროდოტეს თვალწინ ჰქონდა ამისთანა ფირფიტები, როცა ჩამოსთვალა (IV, 21—25) ჩრდილოეთის ერთა სავაქრო გზები ბორისთენისა და პონტოს მიდამოებში“ (იხ. Карлъ Риттеръ. Ист. Землевѣдѣнія).

ძვექასიაში მოგზაურობის დროს იენის პროფესორს პოხს გაუგონია კახელებისაგან მამა-პაპათა გადმონაცემი, რომ შარალაჯში დიდი ქალაქი იყო უწინაო. თუ ეს გადმონაცემი სიტყვა მართალია, მაშ, სჩანს, ფუნდრუკიანი გზაც ამ ქალაქში შემოდისოდაო, დაასკვნის ის (იხ. Жур. М. Н. просв. Ноябрь 1846 წ.), მაგრამ პოხი შემცდარია: შარალაჯის ნანგრევები — არის ნაშთი ოსმალეთის მხედართ-მთავრის საფარფაშისაგან აშენებული ციხისა და სასახლეებისა, რომელნიც სპარსეთის ხანებს აუშენებიათ ოსმალთ შემდეგ და აქა მსხდარან, როგორც ქახეთის მთავარ-მართველნი (იხ. II ნ. ქ.-ც. გვ. 118—129). ბარდა ამისა, აქვე, ფრიალო კლდის წვერზე ყოფილა აშენებული ძველს დროში სასახლე, რომლის ოთახების კედლები ჯერეც არ დანგრეულა სრულად. აწ ეს სასახლე მიუვალაია, რადგან გზა გაფუჭებული აქვს. ბლევები ამბობენ, რომ ამ კლდის, სასახლის ან კოშკის ძირს, ვაკეზე, ჩრდილოეთ მხარეს, ერთს დიდს კედელზე, ქართული ხუცური წარწერა არისო. შინაარსი არ იციან. *)

შარალაჯის მახლობლად, ალაზნის მარჯვენა მხარეს, ყოფილა დიდი ქალაქი. მას ჰრქმევია „მოსაბრუნი“. მას იხსე-

*) აქ მოხსენებული ციხე-კოშკი და დარბაზნი ფრიალო კლდეზე, უარალაჯის მახლობლად, არის ნაშთი ძველის ქალაქისა ხარნა-

ნიებს „ქ.-ცხოვრებაც“ (იხ. ნაწ. II, გვ. 119). ასეთი სახელი დაპრქმევია მას იმის გამო, რომ ლარივით სწორედ მიმდინარე ალაზანი ამ ადგილას მარცხნივ შეუბრუნდება, ორ-სამ ვერსის მანძილს რომ გაივლის, შემოუბრუნდეს მინდორს, შემობრუნდება სამხრეთისაკენ, მოიქცევს დიდს შეიდანს მარჯვნივ და მერე ისევ გასწორდება და მიმდინარებს მილლარის ველზე. ასე სწერს მახუშტი თავისს გეოგრაფიაში. ამისსავე სიტყვით ეს ქალაქი აუოხრებია უღმერთო შაჰ-აბაზს მე-XVII საუკუნეში. აქედგან მას გადუსახლება სპარსეთს 100,000 ქართველი. იმას ისეთი მდებარება ჰქონია, რომ იქიდგან კარგად იხილვება ქახეთის შაბალი ჭიაურის თავში.

ჩემის აზრით შაბალადგან დაწყობილი ფუნდრუკებს მოგზაურები ნუხის მაზრიდგან მოჰყავდათ ჯერ „მოსაბრუნ“ ქალაქში და მერე აქედგან მიამგზავრებოდნენ ქახეთის შაბალისაკენ, რომელიც აგრეთვე სავაქრო ქალაქი უნდა ყოფილიყოს.

იქნება ვინმემ იფიქროს, რომ ნუხის მაზრაში მყოფი შაბალა ალბანიის სატახტო ქალაქი იყო, და ძიზიყის შაბალი ჭერეთის სატახტო ქალაქი ყოფილაო; მაგრამ ასეთი აზრი ეწინააღმდეგება ისტორიის თქმულებას. ჩვენის აზრით სტრაბონიც შემცდარია. შაბალა იყო ქართველთა ჭერეთის სატახტო ქალაქი, ხოლო შაბალი მისი განაყოფი. პირველი საზამთრო რეზიდენცია იყო, ხოლო მეორე—საზაფხულო. ალბანიის სატახტო რეზიდენცია კი იყო ქალაქი „ბერდა“ ანუ „ბარდა“, ბანჯის მახლობლად. იმას იხსენიებს „ქ.-ცხო-

---

ბუჯისა (იგივ ჭკეთი და კამბეჩოვანი), საიდანაც კახეთის მეფე დავითმა 1603 წელს გადმოყარა 12 მომხრე თავისის ძმის გიორგისა, რომელთაც გაეფიცნათ გიორგის წინაშე, რომ შენს ძმას დავითს მოვჰქლავთო. ხორნაბუჯის სურათს და მის დაწვრილებითს აღწერას „მოგზაურში“ შემდეგში დაგბეჭდავთ.

რედ.

ვრება“ უძველეს დროიდან. მას იხსენებენ სომეხთა მწერალნიც და თავიანთებურად უწოდებენ „პარტავ“.

საქართველოსა და სომხეთის ეკლესიების გაყრის შემდეგ, ალბანიის ეკლესიის კათალიკოსები გადმოჰყავთ სომეხებს ღერბენდიდან (ჩოგა) პარტავში (წურტავ?). აქვე სცხოვრებდნენ ალბანიის მეფეებიც. ხოლო ჭერეთის მეფენი სადიდგნენ, ისტორიამ არ იცის. ამ გარემოებას უჩივის მახუშტიცა.

ინგილო ჯანაშვილი.

(შემდეგი იქნება)

გ უ რ ი ა

(შემდეგი *).

ახლა მოვიდეთ გურული დედა-კაცის საქმიანობაზედ, რომელიც უფრო უკეთ დაახასიათებს მოხსენებულ საგნების მიზეზებს.

ბურული მანდილოსანი რა აღგება დილით ქათმებს აპურებს, ძროხას წველს და მათ ღორებთან ერთად საბალახოზე უშვებს; შემდეგ ამისა სამზარეულოში ხვეტს, სწმენდს და ცეცხლს ანთებს, კვერს ზელს და აცხობს; მის გამოცხობაში სახლ-კარს მიაღაგებს და შემდეგ კვერსაც იღებს ცეცხლიდგან, გარეცხს მას და წვრილ შვილთან ერთად მითი თავს იხებსებს (ისაუზმებს), შემდეგ ამისა კი ყანის მუშის სადილის მზადებას შეუდგება.

პიღებს კოთხოს ანუ კალათას და გარბის წისქვილში ფქვილისათვის, ახვეტს და სასადილოს წამოიღებს; გაცრამდინ და მოზელამდის კეცს დაადგამს კარგს გაჩაღებულ ცეცხლზე, წყალს საჩქაროდ გაათბობს ფქვილის გაცრაში და შემდეგ კიდევაც მოზელს ცომს. (მქადს ოც-და-ოთხი ტელევერი (ძარღვი) აქვსო, იტყვიან ხოლმე, და ამიტომაც მუშისთვის რომ მავნებელი არ დარჩეს, დიდ-ხანსა ზელენ ცომს).

მქადის მოზელაში კეციც გახურდება; — „არიქა! — იძახის სახლის დედა-კაცი; — „გადმომიღვით კეცი“! გადმოუდგამენ... „არიქა, ფურცელი, მომეხმარეთ!“ შმაწვილები გარბიან გარეთ და იქავე ახლოს თხემლასი ან წაბლის და მუხის ხეებს

---

*) იხილეთ „მოგზაური“ № 3, გვ. 282.

შეართმევენ ფოთლებსა და მიურბენინებენ; სანამდინ ცეცხლისგან გაწითლებული, გახურებული კეცი შენელდებოდეს, ფურცელს რა მიაწვდიან, უფროსი მანდილოსანი გადაფეროხავს კეცს, სულსაც შეუბერავს, მოაგორებს გობზე ცომს და დააკრავს ცხელს კეცზე. — „პრიქა, ჟესტიო“. — იძახის და თავს ულამაზებს ცომსა და თან ფურცლავს (ფოთლებს ადებს ზემოდგან), ჟესტს მოათბობს ცეცხლზე, რომ ბორბალას (ობობას) ქსელი, ან სხვა სიბინძურე არ მოჰკიდებოდეს ჟესტსაო და დაფურცლოვს კეცს დაადებს. — „ბარი, ნიჩაბი, ან ყავარი, ან რაცხა მომეხმარეო“, — იძახის ოფლში შეპკურებული მანდილოსანი. ამასაც მალე მოუტანენ. იღებს მითი საუკეთესო მღვიერს (ნაღვერდალს), დააყრის ჟესტზე კეცს. თუ ცეცხლი შესაფერი არ დაურჩა, მაშინ ბავშვს უშვებს „პიწკა-პუწკას“ მოსატანად და სანამ ბიჭი მოვიდოდეს, თითონ სიმინდის ნაგულებს ეძებს სამზარეულოში და აყრის კეცზე, რომელიც ერთობ ადრე აცხობს მკადს. ამის შემდეგ გარბის კალათით ბაღში სასადილო მისაქმელისათვის და თან უმოწმებს ყმაწვილს. რომ „სამისაქმლო წყალი მომირბენიე და შემიკიდე ჩაღხანითო“.

რავდენიმე წამში მხალს ან ლობიოს შეჰკრეტს, გადაარჩევს სუფთად სათითაოდ და სწრაფადვე გადმორბის ბაღიდან და რამდენიმე-ჯერ გადარეცხის შემდეგ შეკიდულს ჩაღხანაში ჩაჰყრის; სანამდის ის აღუღლებოდეს და მოიხარშებოდეს, ის ხელ-მეორეთ ბაღში გარბის და სუნნელებს: მაკიდოს, პრასას, ნიახურს, შაშტრამს, ნიორის ფურცელს, პილპილს და მისთანობას ჰკრეტს, გადმოარბენინებს, ჰყრის მარილთან ერთად სუნნელსა და ფილში ნაყავს, ნიგოზსაც ცალკე... მხალის მოხარშვამდის ამასაც მოამზადებს; რა მოიხარშება, გადმოდგამს, ცივს წყალს დაასხამს, გაანელებს და ხელ-გობაზე გადმოუშვებს. — „არიქა“, — იძახის მზარეული ქალი: — „მომეხმარეთ, ძმარი, ყარავო და საინებიცაო (თფეში)“... რა შეანელებს — გასწურავს მაგრათ ხელში და კურკუშ-კურ-

კუშს მხალ-ლობიოს გაშლის, ძმარში გახსნის სუნნელს, ნიგოზს და დაასხამს მშრალს გაშლილს მხალ-ლობიოსა, შეუსვრის და შემდეგ გასანახავს (გემოს) ნახავს და სხვასაც კი მიაწოდის: „გაინახულე, რავარია, მარილი, ან „ძმარი“, „ყარავო“ არ აკლდესო“...

ამასობაში ქურქელსაც დარეცხს, მქადსაც არეკს და ღინწკათი გაფხეკს—ტალაქვებიდგან; გასუფთავებულს მქადს საინზე დასდებს და აგზანის ოდაზე, თვითონ კი მოსაქმელს არიგებს საინებზე და თან იძახის: „მიშველეთ, ღვინო და სასადილო წყალიო, თვარა აგერ მოსულია სასადილოთ მესყანულიო“. *)

ეს ამოდენა სასაქმო (სადილი) საათ-ნახევარში მოამზადა. იჩქარა რაც შეეძლებოდა; ისაქმა ხელით და ფეხით, და თან ენით ლაპარაკიც მოახმარა, რაც თითონ ვერ მოასწრო, იქ სვეისი შემწეობით საქმე სისრულეში მოიყვანა. ბავშვებიც დიდათ ჩქარობდნენ საქმეში, რომ სასადილო საქმეები არ დარჩენოდათ თავის დროზე გაუკეთებელი და თავისს გაკვეთილებსაც კი, თუ სწავლიდგან თავისუფალია, ყურადღებით ათვალთქვებდნენ, რომ გაკვეთილები მოუმზადებელი არ დარჩენოდათ. ამათი შემხედვარნი ბავშვები ჩქარნი როგორ არ იქნებიან და მხნე-ცოცხალნი ყოველისფერში!..

თუ ნადი ბევრი ჰყავთ ყანაში, მაშინ მქადის მაგიერ ღომს ამზადებენ, რადგანაც ღომი უფრო პატივდებაშია მიღებული გურიაში.

ბი ღომის დამზადებაც: ჩაპყრიან საწყაოთი ღომს კარდალში (ქვებში) და გარეცხენ, შემდეგ დაასხამენ წყალს სამწილს ღომისას, შეჰკიდებენ ცეცხლზე და ურევენ ლაფერათი (ხის პატარა ნიჩაბით). როდესაც აღუღდება, ამოურევენ

---

*) თუ შოკრსა ყანა, გაკზანნიან ვისმეს ხელით, ხოლო გამკზანელს აჭმევენ და ისე გაისტუმრებენ, „ცოდვას“ თუ არ ჭამაო, ამბობენ.

ლაფერათი, რა დაიშრობს წყალს, შემდეგ მოუწებაეს თავსა, დაძხურავს თავს ბაბილოს და ნელ ცეცხლზე აშუშებენ. და-
 შუშებისას ჩამოდგმენ, დაზელენ ჩოგანით (გათლილი ხის
 მოკლე ჯოხით), დაარიგებენ საინებზე და მიაწვდიან საკმე-
 ლად (რომელიც მეტად გემრიელია).

სივ ლომს გააფიცებენ და ისე მიირთმევენ. ზემრიელია
 ლომის ქერქიც (ნაფხეკი).

პ. ზვარამაძე.

(შემდეგი იქნება)

კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი და მისი გვარის ისტორია. *)

მარად მოსაკონარის კონსტანტინე იაკობის ძის ზუბალაშვილის გარდაცვალება ნებას გვაძლევს ჩვენ, რომ მცირედ აქ ჩვენს წერილს ისტორიული ხასიათი მივსცეთ, მოკლედ მოვიხსენოთ განსვენებულის გვარის ისტორია. მს ჩვენთვის საჭიროებას შეადგენს, რადგანაც ამათ გვარის ისტორიამ საკამათო მიმართვა მიიღო. სომხურ გაზეთებში ბევრჯერ სწერეს, რომ ზუბალოვები სომხები არიან, ანუ სომეხკათოლიკენი და არა ქართველიო. ასეთ საუბარს თვით განსვენებულის დასაფლავების დღესაც კი შევესწარით, ბევრს ალაგას ლაპარაკობდნენ ამათ გვარის შესახებ, რომ ისინი სომხები არიან და არა ქართველიო. ამბობდნენ:

„ქართველი კათოლიკე არც ეოფილა და არც იქმნებაო, ეს არც ეკლესიას უცნია და არც მოაგრობასაო“. ასეთ კამათობის შესახებ, როდესაც აღრე სომხურ გა-

*) მდგომარე წლის 21 მარტს გარდაცვალებული კონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი ჩვენი მიგვაჩნია ერთ უბრწყინვალეს კვამად ჩვენს ხაყს-მოკიდებულს ცხოვრებაში. ზე ნაყოფით იცნობაო, ნათქვამია, და აი განსვენებულმაც სწორედ ამ ნაყოფით გვამცნო თავისი ზღვა გული, თავისი ვინაობა, კაცობა, აღმანობა, უცნობი ძმის—ხალხის—სიუკარული და მისდავი უოგელს მდგომარეობაში მატევისა და გაღდებულების ხსოვნა! დიახ! სამასა-ათასა მანეთის შეწირვა სახალხო საქმისათვის ისეთი დიდი და იშვიათი საქმეა ჩვენში, რომ უოგელმა ჩვენგანმა და, კერძოდ ხალხმა, მარად კეთილ-სახსენებელი უნდა გახადოს ასეთის კვამთა სახელი.

ზეთებში წერილები დაისტამბა, მის შესახებ განსვენებულ კონსტანტინესთან გვქონდა საუბარი.

ზუბალაშვილების გვარი ეკუთვნის ქართველთ მოდგმას, ძველად იგინი მოსახლეობდნენ ზორის მაზრის ცხინვალის ხეობის ჯავისაკენ. მაშინ ამათი წინაპარნი სოფლის მეურნეობას მისდევდნენ, ამიტომ ისინი ხშირად ცხინვალშიაც ცხოვრობდნენ და იქილამ ზორშიაც მოგზაურობდნენ. ძველად, მე-XVII საუკუნის გასვლამდე ესენი იწოდებოდნენ — ზუბაშვილებად. ზუბაშვილები დღესაც მრავლად სცხოვრებენ ცხინვალის ხეობისაკენ, ზოგნი ჯავის ხეობის ქართველ ოსებშიაც არიან. ზუბალაშვილი ზუბაშვილიდგან არის გადაკეთებული. ამ გვარის გარდაკეთების ხანად XVII საუკუნის წლები უნდა აღვნიშნოთ, რადგანაც 1720 წელს, ოსმალეთი-დამ საქართველოში დაბრუნებული ზუბაშვილები უკვე ზუბალაშვილებათ არიან მოხსენებულნი.

მაგალითებრ: 1730 წელს, ქ. ზორში სცხოვრებდა ორი ოჯახი ზუბაშვილებისა, რომელნიც ქართველ კათოლიკებათ ირიცხებოდნენ და რომელთა გვარს ზორის კათოლიკეთ ლათინის წეს-რიგის პატრი ზუბალოვად მოიხსენებს და შთამომავლობით ქართველად. მს ზუბალოვები არიან ბიორგი და თამარი და ამათი შვილი, რომელიც ზორის კათოლიკეთ ეკლესიაში 1733 წელს მოუწაათლავთ და სახელად პეტრე უწოდებიათ. ამ დროს, ზორის ეკლესიის კათოლიკე მღვდლად ყოფილა შელიქს ანტონიუსი, რომელიც იმ დროის ზუბალაშვილებს ასე მოიხსენებს თავისს წერილში:

ეს არის მიზეზი, რომ ჩვენ დიდის სიამოვნებით ადგილს ვუთმობთ პეტრეცემულ ს. კ—ის წერილს განსვენებულის და მასის გვარის შესახებ.

რედ.

„ფულიქს ანტონიუმ, გორის კათოლიკეთ მოძღვარმა, ამ (გორის) სამშობლოს შვილებს თამარს და გიორგი ზუბალავს მე მოუნათლე შეიღი პეტრე 1733 წ.“

აქედამ კარგად სჩანს, რომ ზუბალოვების გვარის წევრთა ისტორია XVIII საუკუნეზედ წინეთ უნდა ვეძიოთ, რადგანაც 1733 წ. თამარი, ბიორგი და სხვანი უკვე კათოლიკე ზუბალოვებათ სჩანან და ისიც უნდა ვიქონიოთ სახეში, რომ ეს წევრნი 1733 წ. 25 წლებამდე მოღწეულნი მაინც იქნებოდნენ. ამას გარდა სჩანან კიდევ შემდეგი პირნი ზუბალოვებისა: ზურაბი, ამის შვილები: გიორგი, მერაბი და იოსები; ესენი სჩანან 1740—90 წლებამდე. ბიორგის ჯალაბი თამარი მიიცვალა 1785 წ. მერაბის ჯალაბი ელენე 1790 წ. ანდრია ზუბალავი 1793 წ. იოანე ზუბალოვის შვილი პეტრე 1794 წ. მერაბის მეუღლე ლაღება 1798 წ. იოანეს მეუღლე ანასტასია 1802 წ. გიორგი ზუბალავის მეუღლე ანა მიიცვალა 1806 წ. მიხეილის მეუღლე თამარი 1818 წ. ანდრია ზუბალავის მეუღლე მარიამა 1820 წ. ივანე ზუბალავი, ჰაჰა აწ განსვენებულის ზუბალაშვილისა 1810 წ., რომელიც გორის კათოლიკეთ „სკარდისის“ ძმობაში ჩაწერილა; ამავე ძმობაში ჩაწერილა დედა განსვენებულის კონსტანტინესი ანა და მამა იაკობი, ამათი გარდაცვალების წელნი არ სჩანს. ამ გარდაცვალებულთ და ცოცხალთ ზუბალოვებს გარდა სჩანან კიდევ შემდეგნი: ბიორგი ზუბალოვი, ბრიგოლი, ივანე, ივანეს ძე ანდრია, პეტრე, ამის ძე ლავით, მიქელი, თომა, ბიორგი, სომეხთაგან ბრიქურად წოდებული და ქალი თამარი და მრავალიც სხვანი, რომელნიც XVIII საუკუნის პირებად ირიცხებიან და ესენი XIX საუკუნესაც მოესწრნენ.

ამ სახელებიდან კარგად სჩანს, რომ ზუბალოვებს, როგორც ქართველთ შთამომავალთ ქართული სახელების დარქმევა ძველადგანვე ჰქონიათ ნიღებული, თვით ქალების სახელებიც კი ნამდვილი ქართულია. იგინი რომ სომხის ტომის ყოფილიყვნენ და მათი შთამომავალნი, მაშინ მათში ბრი-

ქორა, პოლოსა, მარტირუხა, ძირაკოსა, შუშანა და სხვანიც მრავლად იქმნებოდა, მაგრამ არა, ამას ჩვენ მათში ვერ ვხედავთ, სომხური სახელების დარქმევა ზუბალაშვილებში შემოვიდა ხმარებაში 1800 წ. შემდეგიდამ, როცა სომეხ-კათოლიკეთ გავლენა მათზედ დიდათ განცხოველდა, თუმცა ისიც კი უნდა ვსთქვათ, რომ XVIII საუკუნეშიაც ხშირად არქმევდნენ ქართველებს სომხურს სახელებს. ამის გავლენა აიხსნება 1800 წლების შემდეგ მომხდარ სსვა-და-სხვა გარემოებათა მეოხებით.

ამ ზიორგის, თამარის და მათის შვილების ზუბალოვების გარდა, 1689—1724 წლებამდე სჩანს კიდევ ერთიც სხვა ზიორგი ზუბალაშვილი, მოძღვარი, თანამედროვე მახტანგ მეფისა და თავის დროის კვალად განთქმული მწიგნობარიც. ამ მწიგნობარ ზიორგი მოძღვრის სახელს აქა-იქ სიგელ-გუჯრებშიაც მოიხსენებენ. ის მოძღვარი სარწმუნოებით მართლმადიდებელი იყო, ტომით ქართველი, ღვიძლი მონათესავე კათოლიკეთ ქართველ ზუბალაშვილებისა. ამ პირს გარდა 1680—1730 წლებში, სხვა ზუბალაშვილებიც ყოფილან, მაგრამ მათზედ ჩვენ ცნობა არ გვაქვს.

ჩვენ გარდაწყვეტით ვიტყვი, რომ ის შტო ზუბალაშვილებისა, რომელნიც კი კათოლიკობას შეუერთდნენ, მსმალეთიდან საქართველოში 1690 წლებს უნდა იყვნენ დაბრუნებულნი, ესენი უნდა ჩაითვალონ ზუბალაშვილების უპირველეს მამათ-მთავრათ, რომელნიც კათოლიკობას შეუერთდნენ და მსმალეთიდგან განთავისუფლებულნი და უკვე კათოლიკის სარწმუნოების მაღიარებელნი 1690 წ. ახალციხიდან ზორს დაბრუნდნენ. ასე რომ ზუბალაშვილების გვარის წევრთა კათოლიკის სარწმუნოებასთან დაკავშირება ქ. ზორს და ცხინვალს არ მომხდარა, სადაც მაშინ კათოლიკეთ რიცხვი ძრიელ მრავლობდა.

თუ ეს ასე არ არის და 1733 წ. მოხსენებული ზიორგი, მისი მეუღლე თამარი და მათი შვილები მივიღეთ ზუ-

ბალაშვილების გვარის პირველ მამათ-მთავარ კათოლიკებათ, მაშინ მათი ოსმალში წაყვანა 1723 წ. უნდა მომხდარიყოს, როცა ოსმალთა ძართლი მიმოვლეს და ბორი აიღეს, მაგრამ არა, ეს არ შეიძლება მივიღოთ სახეში, რადგანაც ხსენებულ წელს წაყვანილთ, ზუბალაშვილები 1730 წლებამდის, კათოლიკობასთან დაკავშირებულნი და უკვე წინ წასულნი, ბორში გადმოსახლებას ვერ მოასწრებდნენ, ასე, რომ ზუბალანთ გვარის იმ მამათ-მთავართ რიცხვი, რომელნიც კი კათოლიკობას დაუკავშირდნენ, უნდა ყოფილიყვნენ XVII საუკუნის ნახევრის შემდეგ და მათი კათოლიკობით საქართველოში დაბრუნება 1690 წლებში უნდა მომხდარიყოს. სწორედ ამ წელს დაბრუნებულთ შთამომავალნი უნდა იყვნენ ბიორგი და თამარი, რომელნიც 1730 წ. მოიხსენებიან.

XVIII საუკუნის ნახევარს, მეფე თეიმურაზის და ირაკლის კარზედ სცხოვრებდა ერთი რომან ზუბალაშვილი, თავის დროის კვალად წარჩინებული პირი, მწიგნობარი ზ მეფეთაგან პატივცემული; იგი ერთ დროს დადგენილ იქმნა თბილისში ქართულ სტამბის უფროს გამგე წიგნთ-მბეჭდავთაც, მისის გამგეობის დროს თბილისში რამდენიმე ქართული წიგნი დაისტამბა, რომლის ფურცლებზედაც რომანი ზოგ ალაგას ზუბაშვილად მოიხსენება და ზოგან ზუბალაშვილად.

რომანოზ ზუბალაშვილის აღზრდის შესახებ ჩვენ არა ვიცით რა, თუ იგი სად აღიზარდა, ვისგან შეისწავლა მესტამბობა. თავისს საგანში მცოდნე პირათ კი იგულისხმება. ამის საფუძვლად პროფესორს ალ. ცაგარელს შემდეგი ცნობა მოჰყავს, რომელიც მიწერილია ერთს ძველად დაბეჭდილს „სახარების“ წიგნზედ, მაგალითებრ, „На стр. 301: „განსრულდა ხელითა შესტამბე რომანოზ ზუბალაშვილისათა; ჰდაკის მჭრელობითა და დაზგის მართველობით კარის საყდრის ხუცის დავით კუქურაშვილი; რუსეთიდან მოფატანიხეთ ქაღალდი, — და სხვა-და-სხვა ქაღალდი მოვიდის, — განა-და არა უფთისა სადმერთო-სა წერილისასა, ესრეთვე განმრავლება გარჩიე“.

თბილისში სტამბის აყვავების შემდეგ რომანოზ ზუბალაშვილი იმერეთში გადასულა, სოლომონ იმერთა მეფის წინაშე, იქ ის პატივით მიუღიათ და მერე იმერეთის სტამბის გამგეთ დაუნიშნავეთ. იქ რომანოზს და მისს შეიღოს წიგნები უბეჭდიათ, ამათგან იმერეთის სამეფო სტამბაში დასტამბული წიგნი უკანასკნელად 1811 წ. გამოიცა. შემდეგს დროებში იმათი ცნობა იკარგება. 1810 წლების შემდეგ იმერეთში ჩნდება ბიორგი თუ იაგორ ზუბალაშვილი, რომელიც იმერთა რუსთაგან დაკავშირებაში იღებს მონაწილეობას, მას ენატრება ამ კუთხის ძართლ-ძახეთთან დაკავშირება. საქმის შესრულების შემდეგს ეს მსახურებდა „ექსპედიციის“ ნაწილში. იგი თავის დროის კვალად მწიგნობარ პირად ირიცხებოდა, იცოდა რუსული ენა, წერა და კითხვაც. ის კი არ ვიცით კარგათ, თუ ეს იაგორ თუ ბიორგი ზუბალაშვილი ვისი შთამომავალი იყო, რომანოზისა თუ სხვების, ან იმერეთში იგი როდის გადასახლდა და რა საქმეების გამო. ის კი ვიცით, რომ ბიორგი ზუბალაშვილს იმერეთის მეფე სოლომონ მეორესთან დაახლოვებული კავშირი ჰქონია. რომანოზ ზუბალაშვილის ძეთ დასახელებულია ღვით ზუბალაშვილი, რომელიც აგრეთვე იღებდა მონაწილეობას იმერეთის სტამბაში წიგნების ბეჭდვაში და იგიც მცოდნე ოსტატ ხელოსნადაც ირიცხებოდა.

საზოგადოთ უნდა ითქვას, რომ ზუბალაანთ გვართა შორის, ძველადვე გამრავლდნენ ისეთი პატიოსანი წარჩინებული პირნი, რომელთაც ცხოვრებაზედ და ადამიანურს მოქმედებაზედ მკაცრათ იწყეს მზერა. სწორეთ ეს მკაცრი და ენერგიული ვითარება უნდა ჩაითვალოს მის მიზეზად, რომ იგინი საქართველოში ძველიდგანვე წარჩინებითის მხარეებით მიეცნენ წარმატებას და მეფედამ დაწყობილი უმდაბლესამდე ყველა იცნობდა მათ და პატივს სცემდა.

ძარგად სჩანს, რომ ამ გვარის წევრთ გვაროვნობის შესახებ 1795 წ. შემდეგ უკვე გარდასწყვიტეს თბი-

ლისში მეფის ირაკლის და ბიორგის ჩვენებით და იმერეთში სოლომონ მეფის თანხმობით, რომ ზუბალაშვილებს აზნაურისშვილობა უნდა მიეღოთ, რადგანაც 1795 წლის უბედურების შემდეგ ბორის და ძუთაისის მცხოვრებთ ზუბალაშვილებმა დიდი დახმარება მისცეს თბილისის გაჭირებულთ მცხოვრებთ, რომელთაც სახლ-კარი ალა-მაჰმად ხანისაგან დაეჭკათ და დაეწვათ. მაშინდელის მოწყალეების განღებით ზუბალაშვილებმა თბილისში დიდათ განითქვეს სახელი. იკინი პატივცემულ იქმნენ, როგორც მეფისაგან, ისე თავად-აზნაურთ, მოქალაქე და გლეხთაგან. ამათი უხვი შეწარულება და შრომა კახდა მის მიზღუათ, რომ მათ მეფე ერეკლეშ სიტყვიერად 1796 წ. აზნაურისშვილობა დაჰპირდა. მაგრამ ბოძებას კი ვერ მოესწრა, რადგანაც 1798 წ. იანვრის 18-ს მეფე კარდაიცვალა, ვეღარ მოასწრო სიტყვიათ დაპირების გარეშე წერილითაც აღსრულება. 1798 წლის შემდეგ, მოგეხსენებათ, რომ საქართველოში დიდი არეუ-ღარევა ხდებოდა, უცხოთა მეოხებით ბატონიშვილები ერთმანერთში აირ-ღაიროვნენ. აქ საწიფოს ტახტის დასასრულმაც თავი იჩინა და ბიორგი მეფემაც ვეღარ მოასწრო, ზუბალაშვილებს ვეღარ აღუსრულა მეფე მრეკლეს ანდერძი. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ამ საქმეთ ამბავნი ზუბალაშვილებში ბევრს ხნიერ კაცს ეცონიღება, ამბათ მაინც ექმნებათ ძველებთაგან გაგონილი.

ზვირ და ისტორიულად კი შემდეგი მოთხრობა არის დარჩენილი ზუბალაშვილების გვარის შესახებ მოგვყავს იგი აქ სავსებით.

XVII საუკუნის ნახევარს, ოსმალთა სამუღამოთ გადასწყვიტეს ქართლ-ქახეთის საყოველთაოთ დამორჩილება, ქართლ-ქახეთის ღალისტანთან შეერთება, თბილისში ოსმალის ფაშის დასმა და შემდეგ მთელს ქართველობაში ისლამის გავრცელება. მათ ბრძანეს: რომ ამდენი სამეფოები დავიმორჩიღეთ, დავიმონეთ და ვერ დავიჭირეთ საქართველო, ეს რასა ჰკავსო! მათ ნათლათ დახატეს საქართველოს დაქე-

რა, ღალისტანთან დაკავშირება და მერე მთელის საქართველოს გათათრება; ამის მეოხებით იმედოვნებდნენ ქართველების ერთგულებას, საქართველოში საყოველთაოთ ფეხის გამაგრებას. ამას ესენი მით უფრო ფიქრობდნენ, რადგანაც ვადრე დასავლეთ საქართველო არ დაიჭირეს მაგრათ და იქ მცხოვრები ქართველნი არ გაათათრეს, მათში ქრისტიანობა არ აღმოკვეთეს და ისლამის ფანატიზმი არ დაამყარეს, მინამ მათ იქ ფეხი ვერ მოიკიდეს. ოსმალეთმა ეს გეგმა გაარკვია 1629 წ., როცა სამცხე საათაბაგოში ახალ-ციხის ათაბაგობა მოსპეს და ფაშობა განაწესეს.

ამ განძრახვით აღესილთ ოსმალთა საქართველოს დაუწყეს მტრობა. იმ დროს, იმერეთი მათი მოხარკე იყო. მალე დაიწყეს ნაფარდობა და ქართლზედ გალაშქრება. 1680 წლებში ახალ-ციხიდან მათ გამოვლეს ბორჯომის ხეობა, შემოვიდნენ ქართლში და ბორამდის აიღეს ყველა დაბა და სოფლები, ციხეები და კოშკები. ბორში ფეხი გაიმაგრეს, იქ ფაშა დასვეს და იქიდან თბილისზე უნდა წასულიყვნენ, მაგრამ არ გავიდა დიდი ხანი, რომ მთელის ქართლის მცხოვრებნი შეიკრიბნენ ერთად, შეერთებულის ჰაზრით შეთანხმებულნი ეკვეთნენ ოსმალთ და ისე დაამარცხეს, რომ ოსმალნი უკანვე დაბრუნდნენ ბორჯომის გზით ახალ-ციხეში. მს დაამარცხება ოსმალთ ძვირათ დაუჯდათ, მათ ველარსად ველარა გააწყეს-რა, ყველაფერი აქ დაყარეს, ქართველთ გმირულად სძლიეს იგინი, მათ მხოლოდ ომის დროს იხელთეს და რამდენიმე მეომარი დაიჭირეს და თან წაიყვანეს. ამ მეომრებში რეულან დღევანდელის ზუბალოვების წინაპართ შთამომავლობის რამდენიმე წევრნიც, რომელთაც ომში თავი უსახელიათ.

ქართლიდან დევნილი ოსმალნი ახალ-ციხეში მივიდნენ და ტყვეებიც იქ მიიყვანეს, იქიდან მათ ოსმალეთში გაგზავნას უპირებდნენ და იქ დაყიდვას. იმ დროის ახალ-ციხის კათოლიკეთ მოძღვრებმა დიდი ქრისტიანული მხნეობა გამოი-

ჩინეს და ის ტყვეები მთლად დაიხსნეს, რის შემდეგ ზოგნი მაშინათვე სამშობლოში—მართლში დაბრუნდნენ და ზოგნი კი იქ დარჩნენ. ამ დაშთენილებში მოჰყვნენ დღევანდელ ზუბალოვების წინაპარნიც, რომელთაც ახალციხეში კათოლიკობა აღიარეს, ლათინის წეს-რიგის ტიბიკონს შეუერთდნენ და იქვე დასახლდნენ, კათოლიკეთ პატრების მფარველობის ქვეშ იყვნენ და ნელ-ნელა ვაქრობასა და წარმატებასაც ეჩვეოდნენ, რამდენიმე ხნის განმავლობაში იგინი აღმოჩნდნენ შესამჩნევ პირებათ, მცოდნე ვაქრობად. მსგევე დრო იყო, რომ ლათინის პატრების და ოსმალური ენის გავლენის წყალობით გვარი შეენაცვლათ და ზუბალოვი ეწოდათ. ზუბალოვებმა მალე ოსმალეთშიაც იწყეს მგზავრობა და იქილამ ახალციხეში სხვა-და-სხვა საქონლის შემოტანა. ამ აღებ-მიცემაში, პატრები მათ დიდს დახმარებას და მფარველობას უწევდნენ, ფულითაც უმართავდნენ ხელს. ახალციხილამ მალე ზუბალოვებმა მართლშიაც იწყეს გადმოსვლა, თან ოსმალური და ევროპიული საქონელი მოჰქონდათ და ვაქრობდნენ. მათ სავაჭრო ადგილებათ ამოიარჩიეს ბორი, თბილისი, მუთაისი, ცხინვალი და სხვა დაბა-ქალაქებიც.

ზუბალოვები მალე დაწინაურდნენ ქონებით, ქართლში კარგათ წაუვიდათ საქმე, ახალციხილამ გორში გადმოსახლდნენ, იქ ადაგეს სასახლე, შეიძინეს მამულები და იქვე დასახლდნენ, მერე იქილამ მოგზაურობდნენ ოსმალეთს, სპარსეთს და მთელს საქართველოში. იქილამ მათ საქართველოში შემოჰქონდათ სხვა-და-სხვა საქირო საქონელი, მაგალითებრ ჩაი, შაქარი, ლილა, კევი, ძაფი, ქალღი, ფარჩეულობა, ნემსი, სარკე და სხვა. აქედამ გაჰქონდათ ის ნივთები და საქონელი, რაც აქ იყო და იქ არა. ასეთის ვაქრობით, ზუბალოვები ისე დაწინაურდნენ, რომ მათ გამოჩენილ ჰყვეს თავისი სახელი ქართველთ მეფეების წინაშე. მათ პატივს სცემდნენ მეფენი, მთავარნი და დიდებულნიც. მე-XVIII საუკუნის დამლევს, მათ უკვე კაი შეძლება და მამულები ჰქონდათ მოპოვებული.

მაშინდელ ვაჭარ ზუბალოვების შეძლება და წარმოება იმოდენი იყო და მათ ისე პატივს აპყრობდნენ თვით მეფენიც, რომ ესენი ზუბალაანთ გვარის წევრთ ყმებსაც აძლევდნენ, ამათ ყმებთაგანი ჩვენც მრავლად გვინახავს. ამათი ერთი ყმა ზაქარია მოხსენებულია ბორის კათოლიკეთ ძმობის „სავარდისში“. შმანი ყოველთვის ემაღრიელებოდნენ თავიანთ მებატონე ზუბალაშვილებს.

საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების შემდეგ ამათი გვარის საქმე უფრო კარგად წავიდა, რადგანაც მათ ვაჭრობის გზა გაეხსნათ, მთავრობისაგან საიჯარო საქმეების აღება დაიწყეს და ფულის მოკებაც.

1802 წ. ზუბალოვები რუსეთის მთავრობის წინაშე ცნობილ იქმნენ, როგორც შეძლებულნი ქართველთ ვაჭარნი. ამათი გვარის პატივისცემა ისე წავიდა წინ მაშინდელის მთავარ-მართებლის წინაშე, რომ თვით პირველ მთავარ-მართებელმა ციციშვილმაც მიაქცია ყურადღება და ჯეროვანი პატივიც აგო, მათ მისცა კარგა ბევრი „ფოდრადები“. 1802 წ. ბოლოს, ჯაფის ხეობაზედ, გაცარცულ იქმნა ერთი მდიდარ ზუბალაშვილთაგანი, რომლის ცნობები მაშინათვე აცნობეს მთავარ-მართებელს და მან ამ გაცარცვას დიდი ყურადღებაც მიაქცია. „კაფკასიის აქტებში“ ბევრ ალაგას მოიხსენებიან ზუბალაანთ გვარის წევრნი, ვითარცა მოწინავე პირნი, მრჩონი და შემძლენი.

სხვათა შორის ივანე და ბიორგი ზუბალოვს მოიხსენებს საიკანაგეთის მოგზაური ორიენტალისტი დუბოა დე მონპრე. ორიენტალისტი ზუბალოვებს სომხად იხსენიებს, ხოლო, როგორ სომხებად, გვართ თუ სარწმუნოების მხრით, ამაზედ მეცნიერი ორიენტალისტი არაფერს ამბობს, იგი მარტო იმას ამბობს, რომ ზუბალოვები სომხები არიანო. სწორედ ეს უნებლიეთი შეცდომა უცხო კაცისა დაიხვიეს სომხებმა ხელზედ და დაიწყეს ადრე სომხურ გაზეთებში წერა, რომ ზუბალაშვილები სომხის გვარის კათოლიკენი არიან და არა ქარ-

თველნიო. ამის შესახებაც მოგახსენებთ ცნობას, თუ ღუბოა დე მონპრეს ზუბალაშვილებმა რათ უთხრეს, რომ ჩვენ სომხები ვართო. რა იყო ამის მიზეზი, რომ ძირეულ მკვიდრ საქართველოს შვილებმა, ქართველთ შთამომავლებმა უცხოეთის მოგზაურის წინაშე თავიანთი ვინაობა სომხად გამოაცხადეს?

XVIII საუკ. ნახევარს, საქართველოს რომის კათოლიკების ყურის გდება და პატრონობა მეტად გამწვავდა სიშორის გამო, საქართველოს ქართველთ გვარის კათოლიკებს რომის სამღვდელოება ჯეროვნად ყურადღებას ვერ აპყრობდა. საქმე მეტად უძნელდებოდათ, ამ სიძნელისთვის რომის სამღვდელოება დიდათ სწუხდა, სწუხდნენ მით უფრო, რადგანაც საქართველოში მათი მოძღვარნი დიდს დევნასა და გმობასაც ეძლეოდნენ. მათ მფარველად ახლოს არავინ ჩნდებოდა. ამიტომ ერთ დროს რომის სამღვდელოებამ ქონსტანტინეპოლის სომეხ-კათოლიკეთ პატრიარქს მიმართეს და მას დაავალეს აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ქართველ კათოლიკების მფარველობა და ყურის გდება.

პატრიარქმა რომის პაპის დავალება სიამოვნებით მიიღო, ბრძანება შეიწყნარა, საქართველოს ქართველთ კათოლიკობა ჩაიბარა, მალე საქართველოში სამღვდელო პირნი გამოგზავნეს, საქართველოს კათოლიკეთა რაოდენობა და ეკლესიების ცნობები შეჰკრიბეს, ხალხი გაიცნეს და შემდგომ, სადაც საჭირო იყო, იქ სომეხ-კათოლიკის მღვდლებიც განაწესეს. სამღვდელო პირნი მოვიდნენ, ეკლესიებში დამკვიდრდნენ და დაუწყეს მწყყვა. ეკლესიებში სახმარ, საეკლესიო ენათ მათ, რასაკვირველია, სომხური ენა შეიტანეს, რადგანაც სომხურს ენაზედ აღორძინებული ჰქონდათ საეკლესიო მწიგნობრობა. მცირე ხნის განმავლობაში საქმე ისე მოეწყო, რომ სომხის კათოლიკეთ სამღვდელოებამ სომხური ენის გავრცელება და ქართველთ კათოლიკეთ სომხათ აღიარებაც იწყეს. მსენი ეკლესიებში ხალხს უქადაგებდნენ, რომ თქვენ სომეხნი ხართ,

სომეხთ კათოლიკენიო. ჯოჯვა, სახარების კითხვა, ქორწინება, დასაფლავება და ქადაგებაც სულ სომხურს ენაზედ სწარმოებდა. სომეხთა შრომით საქმე ისე მოეწყო, რომ 1848 წ. ქართველ გვარის კათოლიკენი სომხის გვარის კათოლიკეთ იქმნენ შერაცხილნი და ამ დროდგან ქართველებში სომხური სახელების ხმარებაც შემოვიდა. ამას ცხადათ ამტკიცებს ახალ-ციხის ქართველ კათოლიკეთ ეკლესიის ძველი ცნობები და ისტორიული მასალები.

უნდა ვსთქვათ, რომ ქართველებში არამც თუ მარტოდ სომხური სახელები შემოვიდა ხმარებაში, არამედ ზოგიერთს კუთხეებში, ქართველთ კათოლიკეთ შორის, ქართულმა ენამაც კი იწყო ამოვარდნა და დავიწყება. ამის მაგალითს გვიმტკიცებს ართვინის ქართველ კათოლიკეთა გარემოება და ის ცნობები, რაც კი ბ. პ. იზაშვილისაგანაც იქმნა განმარტული მისს წერილში. რაც ართვინს მოხდა, იგივე ნარუქი სხვა ადგილებსაც ეწვია, სხვაგანაც ისევე გადაგვარდნენ, ახალ-ციხეშიაც ისევე მოხდებოდა, რომ საქმეს დაცდის დრო მისცემოდა. აქ ამ გარემოებას აეწინააღმდეგა უფრო ის პირობები, რომ 1829 წ. ახალციხე რუსთაგან აღებულ იქმნა და მართლ-ქახეთ-იმერეთთან დაკავშირებული. მართველთ გადაგვარება კი უფრო ოსმალეთის საქართველოს ქართველ გვარის კათოლიკეებში ხდებოდა, რადგანაც იქ ქართველობა ოსმალთაგან ყოველთვის დევნაში იყო, ქართველთ იქ არამც თუ არსებობის, უბრალო ხსენების ნებასაც არ აძლევდნენ.

საქმე მარტოდ გადაგვარება კი არ გახდა საყურადღებოთ, საოცრება ის არის, რომ იმ გადაგვარების დროს, თვით გადაგვარების რწმენაც კი მტკიცედ იდგამდა მათში ფესვსა და ყველა ქართველ გვარის კათოლიკეს თავში ეხატებოდა ის აზრი, რომ ის სომეხ-კათოლიკეა, სომხის შთამომავალი. ამას, რასაკვირველია, ეკლესიაში სომხური ენის ხმარება და მათ ტიბიკონზე დგომაც საკმარისად ასხამდა ფესვებს. აი

სულ ამ გარემოების წყალობა გახლავთ, რომ საფრანგეთის მოგზაურს ლუბოა დე მონპრეს ივანე და ბიორგი ზუბალოვებმა თავიანთი ვინაობა სომხად აუწყეს.

მოგზაურს რომ შეეტყო, რომ ზუბალოვებმა მას აცნობეს თავიანთი გვარი ბრუნდეთ, ანუ უცხო ტომის ტიბიკონის დაჩრდილების ქვეშ, მაშინ ის იმათ დაწვრილებით გამოჰკითხავდა და ისე აღნიშნავდა ზუბალოვებს, მაგრამ მან ეს არ იცოდა და ზუბალოვებსაც სულ არ მოუვიდოდათ ფიქრათ, რომ ბორის მკვიდრთ ქართველთ შთამომავალთ უცხო მოგზაური როგორ იკადრებდა იმას, რომ ქართველი გვარის შთამომავალი, სარწმუნოების მხრით სხვა ტომის შვილათ ელიარებინა. ეს მარტოდ ჩვენში მოხდება, თორემ ევროპაში და საფრანგეთშიაც ფრანკუზი, კათოლიკის სჯულის, თუ პროტესტანტის და სხვის სარწმუნოების, ყველა ფრანკუზათ ითვლება და არა სხვა-და-სხვა ტომის ძეთ, სჯულის მქონებით. ხშირად ჩვენში ასეთ უნეწლიეთ შეცდომებს ზოგიერთები ისტორიულს ხასიათს აძლევენ და მერე ხელზედ იხვევენ და სჯიან კიდევ. აი ასეთი გახლავთ ზუბალოვების გვარის ისტორია და ასეთსავე ისტორიულ პირობებთან არის დაკავშირებული მთელის ქართველთ კათოლიკეთა გვაროვნობის ისტორია.

ისტორიულის გარდმოცემით ვიცით, რომ XVIII საუკუნეში, ზუბალაშვილების ერთი თუ ორი წევრი, კათოლიკობილამ გრიგორიანობაზედ გადასულან. მიზეზი ამათი გადასვლისა ჩვენ არ ვიცით, ის კი უნდა ვიქონიოთ სახეში, რომ მათი ვარდასვლა სომეხ-კათოლიკეთა მოძღვართაგან მოხდებოდა, თორემ რამდენადაც ვიცით ჩვენ, ზუბალაშვილების თვისება და გარდმოცემა, იგინი თავიანთის ნებით და წადილით არა დროს არ დაუკავშირდებოდნენ გრიგორიანებს. აქ უეჭველია, რამე განსაკუთრებითი პირობებს ექმნება მნიშვნელობა. ღღეს ასეთ ანუ გრიგორიანთ მალიარებელთ ზუბალაშვილის შთამომავალნიც სცხოვრებენ საქართველოში და თავიანთ ვინაობას სომხად აღიარებენ.

II

ქონსტანტინე იაკობის ძე ზუბალაშვილი იყო თავის დროის კვალად ქართველ წარჩინებულ პირთაგანი. იგი დაიბადა და აღიზარდა ისეთ დროს, როცა საქართველოში რუსეთის წესები მტკიცე საძირკველზედ ფუძნდებოდა; მამა და დედა განსვენებულისა იყვნენ თავის დროის კვალად ცნობილნი პირნი და მასთანვე მალალის სათნოებით აღზრდილნი. დედა ამათი პნნა ერთგული წევრი იყო ზორის კათოლიკეთ ძმობის „საფარდისისა“ და მამაც ასეთსავე ღვთის მოსავე პირათ ირიცხებოდა; სულ მათი მოძღვრება იყო და გავლენა, რომ ქონსტანტინე იაკობის ძე მომავალში ერთ წარჩინებულ და პატიოსან მოქალაქეთ გამოვიდა, ჭეშმარიტ ქრისტიანეთ, რასაც განსვენებულის ცხოვრებაც ამტკიცებს და ის აღმატებითი მაგალითებიც, რომ თვით განსვენებულის შვილებიც კი მამისაგან არჩეულს პატიოსანს გზას ადგანან და ღღეს იგინიც უწარჩინებულეს სუფთა ქართველ მამულის-შვილებად ირიცხებიან.

ფ. ჭ.

(დასასრული იქნება)

განცხადება.

მოსე ჯანაშვილის თხზულება რუსულს ენაზედ „Царича Тамара“, რომელიც დიდად მოიწონეს ინგლისურმა, პოლონურმა და ესტონურმა გაზეთებმა, ვინც ეურნალ „მოგზაური“-ს რედაქციიდან დაიბარებს, ათი შაურკის მაგივრად გაეგზავნება ეჭვს შაურად.

ასეთივე ფას დაკლებით შეიძლება დაიბაროთ ამავე ავტორის შემდეგი ისტორიული თხზულებანი: ქართული მწერლობა, 40 კაპ. მაგივრად 25 კაპეიკად უკვდავთა ღაღადებანი, 20 კაპ.—10 კაპეიკად. Церковная исторія Грузин, 40 კაპ.—25 კაპეიკად. შოთა რუსთაგელა, ფ. 40 კ. — 30 კაპეიკად. ვახუშტის „ქართლი“ და „სამცხე“, 50 კაპ.—30 კაპეიკად.

რედაქციამ მიიღო ახალი წიგნი:

„მოგზაურობა“ წმ. ქალაქს იერუსალიმსა და წმ. ათონის მთაზედ, დეკანოზის პეტრე დავითის ძის კონკოშვილისა.

წიგნი მშვენიერად არის გამოცემული, შეიცავს 224 გვერდს დიდის ზომისას 16 სურათით და ღირს მხოლოდ ერთი მანეთი.

Краткое объясненіе рисунковъ и древнихъ надписей и др.
болѣе важныхъ статей № 5 грузинскаго журнала „МОГ-
ЗАУРИ“.

	стр.
1. Портретъ высокопреосвященства Экзарха Груз.	395.
2. Отрывокъ изъ Дидъ-Моуравіани, Гуго Хечоашвили	397.
3. Мткврисъ-цихе (крѣпость), съ рисун.	399.
4. Селеніе Саро и его древности: церковъ и три кре- пости время ц. Тамары, надпись на камнѣ, въ которой поминается царь царей Тамара и над- пись на образѣ 1746 г.	403.
5. Гиганты нашихъ горъ—Казбекъ съ 2 рис., Та- мары Палавандовой	407.
6. Св. подвижница Нина	417.
7. Давидъ Возобновитель (исторія въ стихахъ), М. Ласуридзе	427.
8. Янычаръ, ист. драма, Д. Нахуцришвили (2-е дѣйствіе)	451.
9. Экзархи Грузіи, И. Перадзе	477.
10. Соломонъ Леонидзе, И. Марушидзе	486.
11. Географич. и историч. описаніе Эрети, ингилой- ца Джанашвили	496.
12. Гурія, К. Гварамадзе	503.
13. Константинъ Яковлевичъ Зубаловъ и исторія его рода, З. Ч—дзе	507.
14. Объявленіе.	
